

KUKA NYT IHMISOIKEUKSIA VASTUSTAISI -
IHMISOIKEUDET KANSAINVÄLISEN YHTEISÖN
JÄSENYYSKRITEERINÄ

Sarita Friman

Valtio-opin pro gradu -tutkielma
VAL L23
29.11.2001
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto

Tiivistelmä

Kuka nyt ihmisoikeuksia vastustaisi - Ihmisoikeudet kansainvälisen yhteisön jäsenyyuskriteerinä

Friman Sarita
Ohjaaja Sakari Hänninen

Jyväskylän Yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
Valtio-oppi. 29.11.2001.
114 s.

Tässä tutkielmassa tutkittiin ihmisoikeuksia kansainvälisen yhteisön jäsenyyuskriteerinä. Tutkimuskysymys on lähtenyt liikkeelle ajatuksesta ihmisoikeuksista universaalisti hyväksyttynä periaatteena, jota kaikkien legitiimien hallitusten on kunnioitettava. Ihmisoikeuksien tunnustamisen osoituksena eri kansainväliseen järjestöihin liittyttäessä on, että valtion sitoutuvat ihmisoikeuksien kunnioitukseen esimerkiksi erilaisten sopimusten muodossa. Tässä mielessä ihmisoikeudet toimivat kansainvälisten yhteisöjen jäsenyyuskriteerinä. Käsitteellisesti ihmisoikeuksilla tarkoitetaan tässä työssä YK:n ihmisoikeuksien julistukseen 1948 perustuvaa ihmisoikeusmääritelmää.

Korkea universaalisuusaste edellyttää suurta ihmisoikeuksia koskevaa konsensusta. Työn tutkimusteoreettinen positio haluaa esittää lisäkysymyksiä tärkeiksi koetuille arvoille: millainen ihmisoikeuskäsitys ja mitä ihmisoikeuksien kriteeriyttämisestä seuraa? Ihmisoikeuskäsitystä puretaan käyttämällä teoreettisena lähtökohtana konsensukseen pyrkiviä poliittisen ajattelun teorioita ja niiden kritiikkiä. Lisäksi kysyttiin, voidaanko esimerkiksi John Rawlsin esittämän yhteiskuntasopimuksen kautta puhua ikuisista kysymyksistä ja vastauksista silloin, kun on kysymys tärkeiksi koetuista perustavanlaatuisista arvoista. Entä voidaanko yhteiskuntasopimus ulottaa koskemaan kansojen välisiä suhteita? Muutoin aineisto koostuu pääasiassa kansainvälisten julkaisujen artikkeleista, jotka eri näkökulmista käsin käsittelevät ihmisoikeuksien jäsenkriteeriyden ulottuvuutta.

Tutkimus vahvisti ihmisoikeuksien toimivan kansainvälisen yhteisön jäsenyysehtoina, mutta ihmisoikeuksien jäsenyyuskriteeriyys tulee täytetyksi yhteisöön liittymisprosessissa varsin mekaanisesti. Halukkuutta sitoutua "yhteisiin arvoihin" pidetään riittävän voimakkaana sitoutumisen merkinä. Keskustelu arvojen merkityksestä jää usein käymättä. Konsensusperiaatteista on johtanut myös ihmisoikeuskysymyksiksi luokiteltavien ongelmien epäpolitisoinniseen. Lisäksi tutkimuksessa ilmeni, että ihmisoikeudet eivät ole aina itse ulossulkemisen kriteeri, vaan kansallisvaltion ja kansalaisuuden ulossulkemisen kriteerit rajaavat ihmisoikeuksien universaalisuutta ja sulkevat kriteerejä täyttämättömät ihmiset ulos oikeuksien piiristä.

AVAINSANAT: ihmisoikeudet, kansainvälisen yhteisö, sopimusteoria, Suomi

SISÄLTÖ

1 Johdanto	1
2 Ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimus ja konsensus	3
2.1 Ihmisoikeuksien käsittely jäsenyyuskriteerinä	3
2.1.1 Ihmisoikeusretoriikka tutkimuskysymyksen inspiroijana	6
2.1.2 Konsensus vs. konflikti	12
2.1.3 Ihmisoikeustutkimuksen haasteita	15
2.2 Oikeudenmukaisuusteoria ja poliittisen mahdollisuus	18
2.2.1 Ikuiset kysymykset tärkeistä arvoista politiikan teorioissa	25
2.2.2 Oikeudenmukaisuusteoria kansainvälisen yhteisön rakentajana	31
2.3 Ihmisoikeudet käsitteenä	36
2.3.1 Ihmisoikeus-käsitteen muuttuva poliittisuus	36
2.3.2 Sopimuksiin perustuva ihmisoikeuskäsite	38
3 Ihmisoikeuksien kriteeriksi kehittyminen	47
3.1 Sivistyneisyys yhteisöön kuulumisen kriteerinä	47
3.2 Ihmisoikeus-paradigman arviointi	56
3.2.1 Ihmisoikeuksien menestys	56
3.2.2 Ihmisoikeuksien tappio	61
3.3 Oikeudet ja sisään- ja ulossulkemisen kriteerit	64
3.4 Ihmisoikeushegemonian kritiikki	73
4 Jäsenyyuskriteerien merkitys Suomen ihmisoikeuspolitiikassa	81
4.1 Suomen ihmisoikeusperinne	81
4.2 Jäsenyyuskriteerit käytännössä	93
4.2.1 Slovakian romanit turvapaikkamatkoilla Suomessa	93
4.2.2 Rakentava osallistuminen jäsenyyden vakuutena	99
5 Päättäntö	101
Lähteet	109

1 Johdanto

Suurten ideologisten kiistojen päätyttyä ihmisoikeuksien kunnioitus demokratian, oikeusvaltioperiaatteen ja markkinatalouden ohella näyttävät saavuttaneen maailmanlaajuisen konsensuksen. Ihmisoikeudet on teemana yleistynyt ja niitä käsitellään runsaasti tiedotusvälineissä, kansainvälisissä yhteyksissä, kansalaisjärjestöissä, lainsäädännössä jne. Tutkimuskysymys pohtii ihmisoikeuksien asemaa kansainvälisissä yhteisöissä. Jos ihmisoikeudet toimivat jäsenyyskriteereinä ja kriteerien täyttämisen vaatimuksesta ollaan yhtä mieltä, on mielestäni tärkeää selvittää mitä konsensus ihmisoikeuksien jäsenkriteeriydestä merkitsee.

YK:n ihmisoikeuksien julistus 1948 asetti parametrit arvioimaan minkä tahansa hallituksen legitimiyyttä, kirjoittaa brasilialainen ihmisoikeusasiantuntija kuvaten YK:n ihmisoikeussopimuksen saavuttaman aseman merkitystä toisen maailmansodan jälkeisessä maailmassa. (Lindgren Alves 2000, 478) Kysymyksessä on hegemoninen arvioinnin mittari, joka on nähty niin tärkeäksi, että ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimus voidaan esittää maailman kaikille hallituksille. Menestymisestään huolimatta ihmisoikeudet ovat toistaiseksi jääneet toiseksi valtiolle, jonka varaan kansainvälinen järjestelmä edelleen perustuu. Toisaalta järjestelmän osapuolia voidaan arvoida ja jäsentää ihmisoikeuksien avulla.

Ajallisesti keskitytään toisen maailmansodan jälkeiseen ihmisoikeuksien kehittymisen kannalta dynaamiseen aikaan. Käsitteellisesti ihmisoikeuksilla tarkoitetaan tässä työssä sopimusperusteista ihmisoikeuskäsitystä, joka perustuu YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 1948 ihmisoikeuksien määritelmään. Tämä siksi, että ihmisoikeuksien universaalisuusaste johdetaan usein YK:n ihmisoikeussopimuksen allekirjoittaneiden määrästä ja jonka johdosta ihmisoikeudet mielletään osaksi tavanomaista kansainvälistä oikeutta.

Korkea universaalisuusaste edellyttää suurta ihmisoikeuksia koskevaa konsensusta. Sille esitetyt lisäkysymykset konsensuksen tarkentamiseksi kuuluvat työn metodologisiin tavoitteisiin. Avaan ihmisoikeuskäsitystä käyttäen lähtökohtana konsensukseen pyrkiviä poliittisen ajattelun teorioita ja niiden kritiikkiä. Lisäksi haluan kysyä, voidaanko esimerkiksi John Rawlsin esittämän yhteiskuntasopimuksen kautta puhua ikuisista kysymyksistä ja

vastauksista silloin, kun on kysymys tärkeiksi koetuista perustavanlaatuisista arvoista. Entä voidaanko yhteiskuntasopimus ulottaa koskemaan kansojen välisiä suhteita?

Ihmisoikeuskäsityksen selvittämisen ei tarvitse tarkoittaa pyrkimystä repiä uudelleen auki kulttuurirelativismia tai länsimaisen arvopohjan ylivallan oikeutusta, vaan yksinkertaisesti monimielistää ja käsittää sitä, mistä niin paljon puhutaan. Uskon käsityksen ihmisoikeuksista kansainvälisen yhteisön jäsenyyskriteerinä olevan tematisoitavissa ja sisältävän poliittisia elementtejä, jotka olisi ihmisoikeuksien edistämisenkin nimissä syytä ottaa huomioon. Tästä voi olla hyötyä silloin, kun politiikan teoreetikot käsittelevät ihmisoikeuksien merkitystä poliittisissa prosesseissa tai silloin, kun havaitaan, että hyvästä tahdosta huolimatta ihmisoikeuksien suojeleminen ei käytännössä onnistu niin hyvin kuin haluttaisiin tai kun ihmisoikeudet ja niitä ympäröivät viitekehykset kohtaavat muuttuvassa maailmassa uusia haasteita.

Ihmisoikeuksia pidetään aktiivisesti esillä kansainvälisissä yhteyksissä pidetyissä puheissa ja järjestöihin liittymisen yhteydessä. Ihmisoikeudet voivat toimia kansainvälisen yhteisön legitimiinä jäsenyyskriteerinä, mutta halukkuus sitoutua ”yhteisiin arvoihin” vaatii niiden arvojen merkityksen pohtimista. On myös muistettava, että mittatikkujen asettamiseen liittyy myös vahvemman vallan ongelmatiikka. Törmäyskohdat suvereenin valtion ja ihmisoikeuksien välillä paljastavat, että ihmisoikeuksien sovellettavuuteen itseensä voidaan käyttää ulos- ja sisäänsulkemisen kriteereitä: ihmisoikeuksien unversaalisuus ja riippumattomuus joutuvat silloin koetukselle.

Suomen ihmisoikeusperinne ja Slovakian romanien turvapaikan hakeminen Suomesta aineistona perustuvat ajatukseen, että puhuttaessa ihmisoikeuksien merkityksen kasvusta on sopimusten lisäksi kiinnitettävä huomiota myös ihmisoikeuskulttuuriin/ympäristöön, jossa nuo sopimukset toimeenpannaan. Samalla toivon selvittäväni ihmisoikeuksien jäsenyyskriteeriyden konkreettista merkitystä. Tässä mielessä Slovakian romanien turvapaikkahakuprosessi toimii hyvänä esimerkkinä. Slovakia on useiden muiden entisen itäblokin maiden tavoin Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittyessään osoittanut sitoumuksensa ja halukkuutensa ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Käytännössä varsinkin

romanien tilanne näissä maissa on edelleen hyvin ongelmallinen.

2 Ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimus ja konsensus

2.1 Ihmisoikeuksien käsittely jäsenyyuskriteerinä

Tutkimusongelmana on tutkia ihmisoikeuksia kansainvälisten yhteisöjen jäsenyyuskriteerinä. Tarkoituksena on selvittää onko ihmisoikeuksiin sitoutuminen tekijä, joka legitimoit valtiot kansainvälisen kanssakäymisen osapuoleksi.

Lähestyn ihmisoikeuksia kansainvälisen yhteisöjen jäsenyyden näkökulmasta motiivinani selvittää ihmisoikeuksien jäsenkriteeriyden myötä syntynyttä ihmisoikeuskäsitystä. Kysymyksenasettelua voisi jatkaa myös siten, että jos ihmisoikeudet toimivat jäsenyyuskriteereinä ja välineellisenä ehtona yhteisöihin pääsemiseksi, mitä seuraa, kun jokin valtio on legitimiesti hyväksytty yhteisön jäseneksi. Voidaanko ihmisoikeuskysymysten olettaa olevan hyvissä kantimissa tämän perusteella esimerkiksi Euroopan keskimääräisesti hyvissä ihmisoikeustilanteiden maissa? Lopuksi käsitelläänkin käytännön kertomaa Suomesta. Tavoitteena on valottaa hyvän ihmisoikeustilanteen valtion ihmisoikeuspolitiikasta välittyvää ihmisoikeuskäsitystä Euroopan neuvoston kansainvälisessä viitekehyksessä.

Tutkimuskysymystä ovat inspiroineet ihmisoikeuksia koskevien puheiden antama vaikutelma ihmisoikeuksien roolista kansainvälisissä yhteyksissä. Valtiot operoivat ihmisoikeusretoriikalla ensi sijaisesti kansainvälisissä viitekehyksissä (YK, EU, EN) sekä ulkopolitiikassaan. Erilaiset maapuheenvuorot, juhlapuheet ja esimerkiksi Suomen ihmisoikeuspoliittiset selonteot vuosilta 1998 ja 2000 tarjoavat taloudellisen pohjan ajatukselle käsitellä ihmisoikeuksia kansainvälisen yhteisön jäsenkriteerinä. Ihmisoikeuksien jäsenkriteeriyys ja konsensus siitä tulevat esille kansainvälisissä järjestöissä esitetyissä puheissa. Niistä poimitut sitaatit ovat sikäli tavanomaisia, että ne voidaan tunnistaa kuuluvaksi kansainvälisissä yhteyksissä usein lausuttuun mantraan. Liturgisuudestaan huolimatta sitaatit voivat sisältää poliittis-filosofis-historiallisesti historiallisia lauseita esimerkiksi kulttuurirelativistisen keskustelun päättämisestä kansainvälisen konferenssin päätösasiakirjan

nojalla. Esimerkkinä käytetään otteita Suomen ulkoasiainministeriön tekemistä selvityksistä hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta vuosilta 1998 ja 2000 ja näiden liitteenä olevia virallisia puheita.

Kysymyksellä on useita eri puolia, esimerkiksi kysymys ihmisoikeuksien ja oletetun kansainvälisen yhteisön genealogiasta. Millaisesta yhteisöstä on kyse, miten se on muodostunut ihmisoikeuksien ympärille? Tai kääntäen, miten ihmisoikeudet ovat muotoutuneet kansainvälisten yhteisöjen ympärille? Miten ja millä keinoin ihmisoikeudet kansainvälisen yhteisön jäsenyyssuhteina toimivat ja mitä siitä seuraa? "Kansainvälinen yhteisö" jää tekstissä jokseenkin imaginääriseksi, mutta suoran referenssin tapauksissa erotellaan mistä "kansainvälisestä yhteisöstä" kulloinkin on kysymys. On kuitenkin syytä suhtautua kriittisesti sanavalinnalla tehtyyn olettamukseen jostakin kansainvälisen yhteisön kokonaisuuden olettamasta. Tällainen oletamus syntyy helposti järjestöjen representoidessa itseään yhtenä kokonaisuutena.¹

Ajallisesti ihmisoikeuksien kansainvälisen statuksen kehityksen kartoitus asettuu lähinnä toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Huomio tulee erityisesti kiinnittymään ihmisoikeuksien sopimusperustaisen kehittymisen merkitykseen. Ihmisoikeus-käsitettä käytetään pääasissa käsitteen sopimusperustaisessa merkityksessä. Valittua näkökulmaa palvelee mielestäni perustellusti sopimusperusteinen ihmisoikeus-käsite, koska se pohjautuu YK:n ihmisoikeusjulistukseen, johon taas sitä seuranneet sopimukset pohjautuvat. Kansainväliset yhteisöt puhuvat ihmisoikeuksista YK:n luomassa merkityksessä ja YK:n auktoriteetin turvin. YK:n ihmisoikeusjulistuksen universaalisuusasteen avulla pyritään perustelemaan väite ihmisoikeuksien jäsenkriteerisyydestä.

Tutkimuskohteeksi on valittu ihmisoikeuksien statuksellinen merkitys dynaamisimpana aikavälinä eli toisesta maailmansodasta tähän päivään. Selvää lienee, että ihmisoikeudet

---

¹ Esim. Henri Vogt hämmästelee miksi EU oli saanut oikeuden puhua ei vain kaikkien jäsenmaidensa, vaan myös useiden hakijamaidensa puolesta Varsovassa 17.-23.10.2000 pidetyssä ETYJ:n Inhimillisen ulottuvuuden täytäntöönpanon tarkastelukokouksessa. (Vogt 2000, 14-5)

kantavat painolastia myös kaukaa ajalta ennen toista maailmansotaa. Aiheesta tuskin voidaan kirjoittaa viittaamatta aikaan *avant les guerres*. Kirjallisuudessa mainitaan ihmisoikeuksien dynamiikan kannalta ratkaisevaksi nimenomaan toisen maailmansodan jälkeinen tilanne ja vuoden 1948 YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistus. Ihmisoikeuksia koskeva ideologinen, normatiivinen ja poliittinen kehitys ovat edenneet tietyn dynamiikan mukaisesti, ja nähdäkseni myös tällä dynamiikalla on yhteytensä ihmisoikeuksien kriteeriyteen.

Kansainvälisiä suhteita on historiassa jäsenetty erilaisin sivistyneisyyttä osoittavin kriteerein. Miten kriteeriyys tulee kansainvälisissä yhteisöissä käyttöön? Kysymyksen myötä törmätään myös valtion suvereniteetista ja kansalaisuuden kriteerin aiheuttamista seurauksille ihmisoikeuksien ulottamisen rajaamiseen.

Olen valinnut esimerkinomaiseksi tarkastelukohteeksi Suomen. Suomi on kysymyksenasettelun kannalta sikäli kiinnostava maa, että se on liittynyt verrattain myöhään Euroopassa tärkeimpiin ihmisoikeussopimuksiin, mutta yhtäältä Suomi on aina mielletty ihmisoikeuksia kunnioittavaksi maaksi. Suomi ei ole ihmisoikeuksien kunnioittamisen suhteen täydellinen, mutta täyttää monet niistä kriteereistä, joita ihanteelliselle mallille asetetaan. Toiseksi viime vuosien uudet ihmisoikeuskulttuurilliset ilmiöt, kuten Suomen tekemät selonteot hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta toimivat taloudellisena primaariaineistona selvittäessä sitä ihmisoikeuskäsitystä, johon Suomi on sitoutunut. Käsittelyä taustoittaa Suomen ihmisoikeusperinteen lukeminen ihmisoikeuksien jäsenyyden näkökulmasta.

Ihmisoikeuksien jäsenyydkriteeriyys, konsensus ihmisoikeuksien kunnioittamisesta sekä Suomen kaksijakoinen ihmisoikeuskulttuuri törmäsivät mielestäni kiinnostavalla tavalla joidenkin Itä- ja Keski-Euroopan maiden romanien hakiessa Suomessa turvapaikkaa kesinä 1999 ja 2000. Kiinnostavan tilanteesta tekee se, että Euroopan ihmisoikeussopimukseen - jota pidetään tällä hetkellä olemassaolevista ihmisoikeusjärjestelmistä tehokkaimpana - liittyneestä maasta hakeutuu Suomen näkökulmasta katsoen runsaasti turvapaikanhakijoita Suomeen. Tilanteen kutkuttavuus tutkimuskysymyksen kannalta on, millaiseksi osoittautuu kansainvälisen yhteisön, Euroopan neuvoston, jäsenyyden merkitys ja miten sen jäsenmaa

käyttäytyy vähemmistöjen hakiessa turvapaikkaa toisesta EN:n jäsenmaasta. Euroopan neuvoston jäsenyys merkitsee maan luokittelemista turvalliseksi jäsenyyden perusteella. Kysymys on toisin sanoen siitä, kuinka pitkälle ihmisoikeuksien jäsenkriteeriyks kansallisissa sovelluksissa velvoittaa, vai päästääkö se pikemminkin maat kiusallisissa tilanteissa pälkähästä.

Kriteereillä on aina asettajansa ja niiden asettajilla on tietty valtapoliittinen etulyöntiasema muihin nähden. Ihmisoikeuksia pidetään yleisesti universaaleina ja riippumattomina, mutta niillä on myös oma poliittinen painoarvonsa, eivätkä ihmisoikeussopimukset universaali - etuliitteestään huolimatta ole puolueettomia tai neutraaleja sopimuksia. Pikemminkin voisi väittää päinvastaista: universaalisuuden perustelut jos mitkä ovat kysymyksiä vahvemman vallasta ja poliittista painoarvoista. Oma kysymyksensä on, kuinka pitkälle universaalisuus voidaan kiistää tämän perusteella.

2.1.1 Ihmisoikeusretoriikka tutkimuskysymyksen inspiroijana

Kansainvälisen yhteisön rooli ihmisoikeuksien edistäjänä ja takaajana korostuu toistuvasti Suomen ja muiden Euroopan unionin maiden maapuheenvuoroissa. Poimitut sitaatit ilmentävät kansainvälisissä yhteyksissä pidettyille puheenvuoroille tyypillistä retoriikkaa, mutta tyypillisyydestään huolimatta puheet viestivät jotain erityistä ihmisoikeuksien roolista kansainvälisessä yhteisössä. Lisäksi olen yrittänyt poimia esiin ihmisoikeuspuheenvuorojen tyypillisen rakenteen, joka etenee ihmisoikeuksien "ontologiaa" ja historiaa selventävästä osiosta ihmisoikeuksien kansainvälisen edistämisen ongelma-alueille ja yhteistyötä korostaviin toimenpidevaatimuksiin. Sitaatit on poimittu empiriseksi aineistoksi juhlapuheiden ihmisoikeusretoriikasta, mutta samalla ne ovat olleet kysymyksenasettelun inspiraation lähde. Seuraava ote Suomen YK:n yleiskokouksessa 9.11.1999 sisältää oikeastaan koko tutkimuskysymyksen ongelmatiikan ja syyn ihmisoikeuskäsityksen tarkasteluun:

Human rights are universal. This notion based on the Universal Declaration of Human Rights was reaffirmed in the 1993 Vienna World Conference on Human Rights. On the eve of new millenium respect for human rights and fundamental freedoms has

become a key issue in conflict prevention and crisis management. Human rights are indispensable for peace, security and development and on economic, social and humanitarian issues. Human rights are inter-related, indivisible and interdependent, and it follows that promoting, protecting and implementing political and civil rights goes hand in hand with economics, social and cultural rights. The promotion and protection of human rights is the responsibility of governments. The EU calls on all governments to reaffirm their commitment to that responsibility and to abide by their obligations towards the individual. (Ulkoasiainministeriön julkaisuja 9/2000, 141.

LIITE 2)²

Tässä varsin tavanomaisessa sitaatissa esiintyvät lähes kaikki ne ihmisoikeuksien yhteyteen liitetyt tekijät, jotka ovat inspiroineet tutkimuskysymyksen asettelua: oikeuksien nimissä asetetut universaalit velvoitteet kaikille maailman hallituksille, kansainvälinen yhteisö, tietty kriteerivaatimus ja tuntu humanisuuden tasollisesta kehityksestä.

Sitaatin viesti on merkittävä monelta osin. Ensinnäkin ihmisoikeudet julistetaan universaaliksi ilman filosofisia perusteluja. Toiseksi lausuman ainoa legitimointi tapahtuu kiihkottomalla viittauksella Wienin ihmisoikeuskonferenssiin 1993. Toisin sanoen ihmisoikeuksien perustelu nojaa kansainväliseen päätösasiakirjaan. Kaikenlaisen metafysisen, luonnonoikeudellisen, kulttuurillisen tai muun vastaavan perustelun puuttuminen on poliittisen filosofian näkökulmasta hätkähdyttävää, vaikka sellainen tuskin tämän kaltaiseen asiakirjaan sopisikaan.

Merkittävin askel kohti ihmisoikeuksien universalisoinnin formulointia oli Wienin ihmisoikeuskonferenssi kesäkuussa 1993. Ehdokkaat suurimmista olemassa olevista kulttuureista, uskonnoista ja sosiopoliittisista järjestelmistä, 170 maan delegaatiot tekivät konferenssista laajimman ihmisoikeuksia käsittelevän kansainvälisen kokouksen koskaan. Wienin konferenssin päätösdokumentti hyväksyttiin konsensuksella. Dokumentin 1. artikla yksiuolotteisesti vahvistaa "oikeuksien ja vapauksien universaalisen luonteen olevan

---

² Suomen EU:n puolesta esittämä ns. maapuheenvuoro, YK:n yleiskokouksen 54. istunto, 3. komitea. Asiakohta 116 (b), (c) ja (e): Ihmisoikeuskysymykset. New York 9.11.1999.

kyseenalaistamisen tuolla puolen”. (Lindgren Alves 2000, 482)

Wienin loppuasiakirja toteaa, että kaikki ihmisoikeudet ovat yleismaailmallisia, jakamattomia, toisistaan riippumattomia ja toisiinsa liittyviä. Ihmisoikeuksien julistaminen luovuttamattomiksi ja riippumattomiksi on perua YK:n ihmisoikeuksien julistuksesta 1948, jonka Wienin ihmisoikeuskonferenssi vahvisti. Kansainvälisen yhteisön velvoitteena on kohdella ihmisoikeuksia maailmanlaajuisesti oikeudenmukaisella ja tasapuolisella tavalla. (The Vienna Declaration 1993, I luku, kohta 5)³ Ihmisoikeuksien julistaminen samanarvoiseksi on sen sijaan historiallisesti ainutlaatuista. Eri ihmisoikeussukupolvien välinen diskussio ja kulttuurirelativistinen keskustelu ihmisoikeuksista julistettiin päätösasiakirjan nojalla ‘päätettyksi’, joskin on muistettava kansallisten ja uskonnollisten erityispiirteiden merkitys sekä erilaiset historialliset taustat. Lisäksi valtioiden on poliittisista, taloudellisista ja sivistyksellisistä järjestelmistään huolimatta edistettävä ja suojattava kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet. Viimein 1990-luvulla kansainväliseen loppuasiakirjaan saatiin sisällytetyksi, että “demokratia, kehitys, ihmisoikeudet ja perusvapaudet tukevat toisiaan” (The Vienna Declaration 1993, I luku, kohta 8).⁴ Vanhaa on sitä vastoin ihmisoikeuksien ja edistämisen suojelun uskomisen hallituksille. Ihmisoikeuksien suojelu on kaikille hallituksille yhteinen tehtävä ja EU kansainvälisenä alueellisenä järjestönä vetoaa hallituksiin kantamaan vastuunsa ihmisoikeuskysymyksissä. Kansainvälisen kongressi vetoaa ja vaatii, mutta tehtävistä vastaaminen jää edelleen hallitusten velvollisuudeksi.

Ihmisoikeuksien kunnioittaminen on kansainvälisen yhteisön legitiimi huolenaihe (Ulkoministeriön julkaisu 12/1988, 14; EU Annual Report on Human Rights, 55)⁵ ja ihmisoikeuksien toiminta-areenana toimii jokin kansainvälinen referenssi. Ihmisoikeuksien

3

[http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument)

⁴ ibid.

⁵ 55th Session of the Commission on Human Rights, Geneva, 22 March - 30 April 1999. Statement by Ambassador Wilhelm Hoyneck Head of the Delegation of Germany on the behalf of the European Union. Agenda Item 9: Question of the Violation of Human Rights and Fundamental Freedoms in Any Part of the World

kunnioittamien nauttii konsensusta siinä määrin, ettei sen kyseenalaistamista nosteta neuvottelukysymykseksi uudelleen, sillä asiana “Ihmisoikeuksien kunnioittaminen ei ole neuvoteltavissa” (EU Annual Report on Human Rights, 55).

Juhlapuheiden, maapuheenvuorojen ja muuhun viralliseen ihmisoikeusretoriikkaan kuuluu mantra EU:n arvoperustasta: “The guiding principles of the EU and the Member States are the principles of liberty, democracy and the respect for human rights and fundamental freedoms, and the rule of law” (Ulkoministeriön julkaisuja 9/2000, 142. LIITE 2). Suomen ihmisoikeuspoliittinen selonteko vahvistaa, että ihmisoikeuksien edistämisen on oltava sekä maailmanlaajuisten että aluellisten kansainvälisten järjestöjen päämääränä ja että Suomi tukee YK:a ja muita kansainvälisiä järjestöjä pyrkimyksessä parantaa ihmisoikeustilannetta vuoropuhelun, yhteistyöohjelmien ja teknisen avun keinoin (Ulkoministeriön julkaisuja 12/1998, 14). Ihmisoikeudet ovat myös osa kahdenkeskistä suhdepolitiikkaa ja maiden väliset suhteet ja kyseessä olevan hallituksen valmius avoimeen vuoropuheluun ja yhteistyöhön vaikuttaa soveltuvien keinojen valintaan (Ulkoministeriön julkaisuja 12/1998, 15).⁶

Arvojen kunnioittamisen avulla jäsenetään kansainvälisen yhteisön suhteita toisiin maihin: “...Respect of these are the corner stone in the relations between EU and third countries” (Ulkoministeriön julkaisuja 9/2000, 142. LIITE 2). Vaikka ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimus esitetään kaikille valtioille universaalina vaatimuksena, valtiot halutaan saattaa sopimusperusteisesti ihmisoikeuksia tukevien ja ajavien järjestelmien ja organisaatioiden sisään.

Rakenteellisesti viimeistään tässä vaiheessa julkilausumia osapuolet suhteistetaan ihmisoikeuksien avulla ja universaalit ihmisoikeudet asetetaan kaikille osapuolille yhteiseksi viittauspisteeksi. Tässä mielessä katson ihmisoikeuksien legitimoivan kansainvälisen yhteisön jäsenten välisen kanssakäymisen. Kunkin valtion on saavutettava asetetut standardit tullakseen hyväksytyksi rajatun kansainvälisen yhteisön jäseniksi: “The EU encourages the firm intention of Bosnia and Herzegovina to join the Council of Europe and urges speedy

---

⁶ ibid.

fulfillment of outstanding criteria.” (Ulkoasiainministeriön julkaisuja 9/2000, 144-5. LIITE 2)

Ihmisoikeusretoriikan rakenne etenee ‘julistuksellisen osuuden’ jälkeen yksittäisille maille kohdistettuihin julkilausumiin ja julkisiin huolenilmauksiin. Ihmisoikeuksia toistavasti ja laajamittaisesti loukkaavat maat joutuvat julkisen kritiikin kohteeksi. Kritiikki ilmaistaan julkisin huolenilmauksin: “The EU is gravely concerned about the human rights situation in Sri Lanka” (Ulkoministeriön julkaisuja 9/2000, 149 . LIITE 2); “The general human rights situation in China is still far from meeting international human right standards.”(ibid.)

Kritisoitavan valtion halukkuus dialogiin ja yhteistyöhön otetaan julkisissa huolenilmaisissa huomioon: “The EU welcomes the new developments in Algeria and signs of co-operation of the Government with international partners” (Ulkoministeriön julkaisuja 9/2000, 160. LIITE 2). Kritisoitavien valtioiden listalla olosta huolimatta EU palkitsee kehitystä osoittaneen maan ottamalla sen ihmisoikeuskeskustelun osalliseksi: “The EU is deeply concerned about the human rights situation in the Sudan. The EU has noted some positive developments. - - The EU is about to start a dialogue with the Government of the Sudan, where the issues like human rights, democracy and the rule of law are key areas.”(Ulkoministeriön julkaisuja 9/2000, 160 . LIITE 2)

Konsensus periaatteista, toimijoista, toimintatavoista ja ennen muuta ihmisoikeuksien käsittelemisen *paikasta* on luettavissa Suomen esittämän maapuheenvuoron - jälleen varsin tavanomaisista - loppusanoista:

At the World Conference on Human Rights, the international community reconfirmed its conviction that all human rights are universal, indivisible, interdependent and interrelated. The European Union is firmly committed to this principle. It enshrines the mandate for all Governments to make human rights a reality for all people. The protection and promotion of human rights is a legitimate concern of the international community. (Ulkoministeriön julkaisuja 9/2000, 167. LIITE 2)

Ihmisoikeuksien intellektuaalista tai filosofista perustelua ei haeta muualta kuin

kansainvälisistä sopimuksista ja kansainvälisten yhteisöjen konferenssista. Käytännön kansainvälisen politiikan kannalta ehkä vielä hämmästyttävämpää on ihmisoikeuksien agendallisen läsnäolon konsensuaalinen hyväksyminen ainakin virallisen ihmisoikeusretoriikan perusteella. Lähemmäs kansainvälisen yhteisön tuntemaa vetovoimaisuutta ihmisoikeuksia kohtaan päästään, kun ihmisoikeuksia lähestytään perinteisen kovan politiikan näkökulmasta. Saksan ulkoministeri Joseph Fischer luokittelee EU:n puolesta esittämässään maapuheenvuorossa Geneven Ihmisoikeustoimikunnassa 1999 ihmisoikeudet osaksi politiikan kovaa ydinaluetta: "human rights policy is not a "soft topic" for unworldly moralists. Today human rights policy is tough Realpolitik." (EU Annual Report on Human Rights. Annex 10, 31)⁷

Kansainvälistä yhteisöä voidaan esitettyjen otteiden perusteella pitää varsin konsensuaalisena yhteisönä, jossa ei vaikuta esiintyvän perustavanlaatuisia periaatteellisia konflikteja. Euroopan unionin jäsenmaat ja jopa sen hakijamaatkin puhuvat puheenvuoroissaan kirjaimellisesti yhteen ääneen, jolloin syntyy helposti oletus kansainvälisestä yhteisöstä kokonaisuutena. Henri Vogt Varsovan ETYJ:n Inhimillisen ulottuvuuden täytäntöönpanokokouksen Suomen Helsinki-liiton kokousedustajana mainitsee muutamia yhdellä äänellä puhumisen aiheuttamia haittavaikutuksia, jotka "tappavat" ulottuvuudeltaan periaatteessa laaja-alaisen työjärjestyksen ja osanottajiltaan mittavan ja heterogeenisen keskustelun. (Ihmisoikeusraportti 4/2001)

ETYJ:n täytäntöönpanokokouksessa vuonna 2001 EU esiintyi jäsenmaidensa ja hakijamaidensa äänellä ja kokousedustajan mukaan noin 25 maan yhteisääni on vähintäänkin vesitetty kompromissi. Yhteinen puheenvuoro on kummeksuttavaa etenkin ETYJ:n kokousareenalla, sillä ETYJ on ensisijaisesti eurooppalaisten valtioiden foorumi. Euroopan ulkopuolisten alueiden edustajat eivät pääse kuulemaan Euroopan sisäisistä ristiriidoista ja painotuseroista. Kokouksen arvioijan mielestä "yhtenäisen" Euroopan esittämiseen pitää olla erityisen hyvä syy, eikä yhtenä esiintyminen saisi missään tilanteessa johtaa keskustelun ja

---

⁷ 55th Session of the Commission on Human Rights (Geneva, 22 March-20 April 1999.)
Statement by Mr. Joseph Fischer Federal Minister for Foreign Affairs of the Federal Republic
on behalf of the European Union. Geneva, 23 March 1999.

hyvän argumentaation vähenemiseen kansainvälisillä areenoilla. (Vogt 2000, 14-5)

Ihmisoikeuspuheet luovat kuvaa konsensuaalisesta kansainvälisestä yhteisöstä, joka yhdellä suulla määrittää ihmisoikeudet kaikille maailman hallituksille yhteiseksi asiaksi ja vaatii hallituksia kunnioittamaan ihmisoikeuksia. Jotkut maat edelleen lipeävät ruodusta, jolloin kansainvälinen yhteisö kutsuu heitä täyttämään velvoitteensa ihmisoikeuksien suojelussa. Ihmisoikeuksien jäsenkriteerisyys ilmenee puhtaimmillaan kansainvälisen yhteisön asettamassa ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimuksessa ja mandaatissa ihmisoikeuksien puolestapuhujana. Ääneen pääsee yhtymään yhteistyöllä ja dialogi mahdollistuu kunhan valtiot hyväksyvät ihmisoikeudet agendaan kuuluvaksi kysymykseksi. (Vogt 2000, 14-5)

2.1.2 Konsensus vs. konflikti

Konsensus-problematiikka muodostaa työn teoreettisen pohjustuksen. Pyrin avaamaan ihmisoikeuskäsitystä käyttäen lähtökohtana konsensukseen pyrkiviä poliittisen ajattelun teorioita ja niiden kritiikkiä. Retorisen analyysin menetelmien avulla on mahdollista avata ihmisoikeuksien konsensus-käsitystä ja niitä voidaan käyttää apuvälineinä. Katson silti, ettei ole tarkoituksenmukaista asettaa tutkimuskysymystä väkisin noudattamaan tiukkaa analyysimenetelmää, vaan tulkitsen aineistoa pyrkien nostamaan esiin kysymyksenasettelun kannalta tähdellisiä teemoja ja käsitteitä. Ihmisoikeuksia jäsenyyskriteereinä on mielestäni hedelmällistä lukea samalla konsensusta avaten. En siis halua kirjoittaa ihmisoikeuksista suljettuna käsitteenä, vaan pyrin omalta osaltani tekemään pienen viillon ihmisoikeuksista jäsenyyskriteerinä vallitsevaan ihmisoikeuskäsitteeseen.

Konsensuksen problematisoinnilla tarkastellaan miksi ja miten konsensusta tavoitellaan, onko konsensuksen tavoittelemisen ylipäätään suotavaa ja jos on, niin millä perusteilla. Samalla pyrin asettamaan oman tutkimuspoliittisen positioni kysymyksenasetteluun nähden. Konsensus-käsitettä käytetään tässä työssä yleisenä käsitteenä puhuttaessa pyrkimyksestä yhteisymmärrykseen tai sen saavuttamisesta tai kompromissista. Konsensus-ajattelu liittyy jäsenkriteeriyteen siten, että kaikille yhteisten kriteerien asettaminen edellyttää jonkinasteista yhteisymmärrystä. Voidaanko saavutettu yhteisymmärrys nostaa konfliktien yläpuolelle

konsensuaalisuuden asteensa tai substanssin tärkeyden perusteella? Käsittelen konsensuskysymystä poliittisten teorioiden pohjalta. John Rawls edustaa yhteiskuntasopimusta kannattava teoreetikkoa, joka ratkaisee tärkeiksi näkemänsä kysymykset pysyväksi asetettavalla, abstraktilla yhteiskuntasopimuksella. Tutkimuspoliittisesti ja -metodisesti vastakkaisille kannalle asettuu Quentin Skinnerin tutkimusohjelma, jossa lähtökohtaisesti kavahdetaan kysymyksiä ja vastauksia ikuisista kysymyksistä.

Avainasemassa on konsensuksen ja poliittisen suhde, joka tietyn politiikka-tulkinnan valossa voidaan rinnastaa konsensuksen ja konfliktin suhteeseen. Esimerkiksi sopimusteorioissa konsensus mielletään harmoniseksi ja siksi hyväksi, ja politiikka puolestaan harmonian rikkovana, konfliktuaalisena pahana. Kuvittelen konsensuksen taustalle eräänlaisen esisopimuksen: "Olettakaamme että, 1.) haluamme pyrkiä konsensukseen; 2.) konsensus on saavutettavissa; 3.) konsensuksen tavoittelu noudattaa tiettyjä premissejä, joiden pyrkimyksenä on; 4.) kiistojen ja konfliktien sulkeminen harmonian saavuttamiseksi." Rawlsille - esimerkiksi - pyrkimys konsensukseen merkitsi pyrkimystä oikeudenmukaisuusteoriaan ja yhteiskuntasopimukseen demokraattisen yhteiskunnan regiimissä. Yhteiskuntasopimukset ja sopimukset kaiken kaikkiaan ovat tärkeässä osassa konsensusproblematiikassa ja voidaan puhua jonkinlaisesta kontraktualismista.

Ihmisoikeudet asetettuna kansainvälisen yhteisön jäsenkriteeriksi avaa kysymyksen kahteen suuntaan: koskeeko oletettu konsensus ihmisoikeuksia vai niitä ajavaa kansainvälistä yhteisöä? Jos haetaan universaalia kaikille yhteistä viittauspistettä, onko tuo viittauspiste ihmisoikeudet vaiko jokin kansainvälinen järjestö? Millä tavalla ihmisoikeudet kansainvälisen yhteisön jäsenyyssuhteena on politisoiva/depolitisoiva? Minkälainen rajanveto ihmisoikeuksien kriteeriyttämisestä seuraa ulossulkemisen mielessä?

Toinen poliittisen ajattelun teorian kannalta kiinnostava lähtökohta on kaipuu tai tarve jonkilaiseen konkreettiseen politiikkaa harjoittavaan *paikkaan*. Toimiiko oletettu kansainvälinen yhteisö poliittisen toiminnan paikkana ja tilana ja onko sen tärkein merkitys tuon tilan tarjoajana? Aristotelisessa maailmankuvassa *polis* muodosti poliittisen toiminnan harjoittamisen kentän, johon saivat osallistua vain vapaat miehet erotuksena naisista ja orjista.

Sittemmin valtio on ollut konkreettisesti poliittisen toiminnan perusyksikkö, viitekehys ja raja-alue. Kun maallistumisen ja valistuksen myötä hylättiin Jumala oikean ja väärän määrittäjänä, vaihtui tilalle Ranskan suuren vallankumouksen myötä demokratia ja vapaus. Poliittinen ajattelu ei toistaiseksi ole luonnontieteiden tavoin todella siirtynyt avaruudelliseen (tieteen) vapauteen, vaan rajaa tiedekenttäänsä erilaisien figuurien ja keskitason käsitteistön avulla. Esimerkiksi Hobbesin yhteiskuntasopimus voidaan nähdä kuviteltuna figuurina, paikkana, jossa kaikki ihmiset ovat kokoontuneet yhteen muodostaakseen yhteiskuntasopimuksen. Tämä tapahtuu abstraktilla tasolla, mutta yhteiskuntasopimus figuroi kuviteltua pelisääntöjen muodostamisen paikkaa. Myöhemmiin esimerkiksi John Rawls on jatkanut yhteiskuntasopimuksen perinnettä. Myös kantilainen homosentrinen maailmanyhteisö on eräänlainen paikan figuuri, ja John Rawls liittää edelleen oman yhteiskuntasopimuksensa yhteisöolettaman figuurin.

Demokraattisessa hallinnoimistavassa on uutta ja vallankumouksellista jumalan tai luonnon puuttuminen ylimpänä auktoriteettina. Yhteisen identiteetin tai substanssin puutteessa yritetään tulla vakuuttuneiksi jostakin muusta lopullisesta takuusta tai legitimaation lähteestä, joka olisi Rawlsin uudelleen ehdottama abstrakti yhteiskuntasopimus. (Mouffe 1997, 51-52)

Kristillisestä maailmankuvasta vapautuminen ei vielä esiinny puhtaana yhteiskuntatieteellisessä ajattelussa, vaan sille haetaan vielä rajoja ja paikkoja. Modernin politiikan teorian ajattelijoiden, esimerkiksi Hannah Arendtilla paikka ei ole vain poliittisen ilmenemisen, vaan myös (ihmis)oikeuksien toteutumisen edellytys: "The fundamental deprivation of human rights is manifested first and above all in the deprivation of a place in the world which makes opinions significant and actions effective". (Arendt 1962, 296) Hallitukset toimivat ihmisoikeuksien takaajana, mistä seuraa, että ihmisoikeuksien toteuttamisen paikka on kansallisvaltio. Tämä puolestaan johtaa siihen, että kansallisvaltiosta ulossulkeminen johtaa myös ihmisoikeuksista ulossulkemiseen. Välittykö ulossulkemisen mekaniikka silloin myös kansallisvaltioista muodostettuun kansainväliseen yhteisöön?

2.1.3 Ihmisoikeustutkimuksen haasteita

Työni ei ole juridinen tutkielma ihmisoikeussopimuksista tai kansainvälisestä oikeudesta. Yhteiskuntatieteellinen ja erityisesti politologinen tutkimus puhtaasti ihmisoikeuksien nimikkeellä on havaintoni mukaan sirpaloitunut mm. demokratian, suvereenisuuden, kansainvälisen politiikan teorioiden ym. tutkimukseen. Yhtenäistä ja kattavaa teoriaa ihmisoikeuksista ei ole olemassa ja se tuskin olisi tarkoituksenmukaistakaan. Tässä mielessä metodi ja ylipäätään koko työ ei voi nojautua tai periytyä vankkaan politologiseen ihmisoikeuksia koskevaan edeltävään tutkimukseen, vaan näkökulma ja käsittelytapa ovat syntyneet itsenäisesti.

Ihmisoikeuksista kansainvälisen yhteisön jäsenyyuskriteerinä ei juuri olla tutkittu itsenäisenä tutkimuskysymyksenä, mutta kirjoituksissa sivutaan huomattavan usein tieteenalajaottelusta ja näkökulmasta riippumatta jollakin tavalla tätä ihmisoikeuksien ulottuvuutta. Ihmisoikeuksien toteutumisen riippuvuus kansalaisuudesta perustaa inkluusio-ekskluusio -mekaniikan. Veit Baderin, Dal Lagon, Arendtin ja Agambenin kirjoittamat tekstit tästä ihmisoikeuksien ulottuvuudesta soveltuvat varsin käyttökelpoisesti omaan kysymyksenasetteluuni. Lisäksi tutkimuskysymyksen käsittelyä on pyritty virkistämään pistokkailla erilaisiin ihmisoikeusnäkökulmiin. Erityisen mielekästä on ollut sijoittaa poliittisen ajattelun modernien klassikoiden, kuten Max Weberin ja Hannah Arendtin ajatuksia sopimaan yhteen tai osoittamaan ristiriitoja, kun kirjoitetaan esimerkiksi tärkeiksi koettujen arvojen vaatimuksesta tai ihmisoikeuksien ja ihmisen “perimmäisestä” luonnosta.

Artikkelit kansainvälisissä aikakauslehdissä ovat olleet hedelmällinen ja monisärmäinen lähde paneutua ihmisoikeuksista käytävän tieteellisen keskustelun eri näkökulmiin. Artikkeleissa on esitetty tiiviisti jokin oikeudellinen, teoreettinen tai käytännöllinen näkökulma ihmisoikeusongelmatiikkaan. Artikkeleiden runsas käyttö johtuu myös monumentaalisten ihmisoikeusaiheisten teosten puuttumisesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita ihmisoikeuslähteiden vähäistä määrää, päin vastoin aihepiiriin on erikoistuttu yleensä eri tieteenalajaotteluista ja temaattisesta alajaottelusta käsin, jotka kaikki yhdessä muodostavat runsaan lähdemateriaalin. Massiivisetkin teokset ovat tavallisesti toimitettuja teoksia, joihin

niin ulkomaalaiset kuin suomalaisetkin ihmisoikeusasiantuntijat ja tunnetut teoreetikot ovat kirjoittaneet artikkeleita.

Ihmisoikeuskysymykset palautuvat luononoikeus-traditioon ja kansainvälisen moraalien teorian historiaan, joista ovat kirjoittaneet keskiajalta lähtien mm. Augustinus, Cicero, Machiavelli, Hobbes, Grotius ja Kant. On kuitenkin huomautettava, että varsinkin varhaisemmat teoreetikot eivät kirjoittaneet suoraan kansainvälisestä moraalista, vaan oman aikansa ongelmista: kuitenkin heidän epäsuorat viittauksensa usein ymmärretään dogmeiksi (Maxwell 1996, 7-8). Olisikin huolellisen tutkimuksen paikka selvittää, mihin kysymyksiin teoreetikot vastasivat kirjoituksillaan, jotka mielletään kansainvälisen politiikan teorian historiaksi.

Suomalainen ihmisoikeuspolitiikkaan liittyvä tutkimus on ollut tähän asti pääosin kansainvälisen oikeuden, kansainvälisten normien ja ihmisoikeussitoumusten kehittämiseen ja niiden valtionsisäiseen toteuttamiseen liittyvää tutkimusta (Luoto 1997, 17). Tästä aiheesta löytyy runsaasti tutkimuksia oikeustieteiden piiristä ja Suomessa tunnetut nimet kuten Martin Scheinin ja Matti Pellonpää kuuluvat aineiston oikeudelliseen antiin. Suomalaisittain on leimallista, että ihmisoikeudellisissa tutkimuksissa esiintyvät usein samat ihmisoikeuksiin keskittyneet oikeustieteilijät. Ihmisoikeuksia on tutkittu niin ikään filosofian tieteenalalla, jossa näkökulma on ollut otteeltaan metafyyssinen, aatehistoriallinen ja/tai luonnonoikeudellinen.

Ihmisoikeudet ovat nousseet kansainväliseksi aiheeksi 1900-luvun loppupuolella ja niitä on opiskeltu lähinnä vertailevan politiikan ja kansainvälisten suhteiden lähtökohdista käsin. Ihmisoikeuksien teoreettisessa käsittelyssä on myös joitain puutteita, joihin Kathryn Sikkink on kiinnittänyt huomiota. Sikkink kritisoi ihmisoikeuksien ohittamista hallitsevissa teorioissa marginaalisena, merkityksettömänä tai taloudelliset intressit verhoavana ideologisena ilmiönä. Ihmisoikeuskysymykset eivät ole marginaalisia ja niiden täytäntöönpanon varmistamiseksi on kehitetty yhä yksityiskohtaisempia toimintoja ja institutionaalisia mekanismeja. Poliitiikan tutkijoiden pitäisi auttaa ymmärtämään ihmisoikeuksia kansainvälisessä politiikassa, vaikka niitä onkin vältetty ja marginalisoitu tutkimusaiheina. (Sikkink 1998, 517)

Tähän on Sikkinkin mukaan saattanut olla syynä se, että hallitsevat teoriat eivät kykene tarjoamaan välineitä ymmärtämään ihmisoikeuksien nousua merkittäväksi kansainväliseksi aihealueeksi eikä ymmärtämään sitä vaikutusta, joka ihmisoikeuksilla voi valtion toimintoihin olla. Ihmisoikeuspolitiikan nousu ajaa meidät (ainakin pitäisi ajaa) selittämään miksi tällaiset politiikat ovat voimistuneet ja miksi nämä politiikat johtavat joskus merkittäviin kansallisiin muutoksiin. Jotta ymmärrettäisiin miten ihmisoikeuspolitiikka voi vaikuttaa kansallisesti, on lisäksi tarpeen ymmärtää kuinka ihmisoikeusideat käännetään poliittisiksi ja taloudellisiksi painostuskeinoiksi ja kuinka painostuksella kyetään avaamaan tila kansalliselle oppositiolle ja usein myös uudelleen demokratisoitumiselle. (Sikkink 1998, 517)

Sikkinkin vetoamuksesta voidaan implisiittisesti lukea, että politiikkaan vaikuttavana tekijänä voisi toimia yhtä hyvin jokin muu kuin juuri ihmisoikeus-polity. Tätä vaikutusvaltaisuutta tulisi politiikan tutkijoiden selvittää. Ihmisoikeudet vaikuttavat kansainväliseen politiikkaan ehkä alunperin vaihtoehtoisena, hyväksi havaittuna polityna. Uskon ihmisoikeuksien kriteeriyden lisäävän ihmisoikeuspolityn käyttökelpoisuutta kansainvälisessä politiikassa.

Keränen (1998, 71) toteaa artikkelissaan valtio-opin tieteenalaidentiteetin universaalisuudesta ja kontekstuaalisuudesta Yhdysvalloissa ja Euroopassa, että Yhdysvalloissa on jouduttu pohtimaan esimerkiksi rodun ja Vietnamin sodan kaltaisia kysymyksiä tieteellisinä kysymyksinä. Euroopassa ei sitä vastoin ole nähty tarpeelliseksi keskustella rodusta, sukupuolesta tai etnisyydestä kansallisvaltioiden säilyessä perustavana analyysiyksikkönä. Amerikan kaltaisissa homogeenisissa kulttuureissa fragmentit ovat sisäpoliittisia ja Euroopan heterogeenisessä kulttuurissa ne ovat ulkopoliittisia tai määrittävät kansallisvaltiokontekstissa marginaaliseksi. Väite tutkimuskohteen vähäpätöisyydestä valtio-opin tieteenalalla on kummastuttava, kun muistetaan 1800-luvun rotuoppeja, sosiaalidarwinismin saamaa kannatusta tai natsi-ideologiaa 1900-luvulla.

Onkin mielenkiintoista havaita, miten kansallisuuksien, kansallisvaltioiden, kulttuurien ja kielten kirjon Eurooppa mielletään maanosana arvopohjaltaan yhtenäiseksi. Eräs syy suomalaiseseen ja yleensä eurooppalaisen ihmisoikeuksia koskevan politologisen tutkimuksen vähäisyyteen saattaa olla aihepiirin kokeminen kaukaiseksi. Tämä on toisaalta keho selitys,

sillä aihepiiri linkittyy läheisesti mm. demokratia- ja suvereniteettitutkimukseen, ja lisäksi kulttuuripohjan monimuotoistuminen on nähtävissä jokaisessa Euroopan maassa. Unohtaa ei pidä myöskään, että Euroopan mantereella nähtiin 1990-luvulla pahimmat ja laajamittaisimmat ihmisoikeusloukkaukset sitten toisen maailmansodan.

Yhdysvaltalaiset Sikkink (1998) ja Forsythe (1998) perävätkin politiikan tutkijoilta panosta valottamaan ihmisoikeuksien vaikutuksia poliittisiin prosesseihin. Poliittisten prosessien ja normien tutkimuksien lisäksi myös muun suuntaisella politologisella tutkimuksella voisi olla paljon annettavaa. Sadat ihmisoikeussopimukset, -julistukset ja -ohjelmat tarjoavat työsarkaa käsitetutkijoille ja poliittisesta retoriikasta kiinnostuneille, ei yksinomaan oikeustieteilijöille ja normiteoreetikoille. Ihmisoikeustilanteen todellisuus lienee kaikkein koskemattomin työsarka, josta valitettavasti löytyy liiankin paljon aineistoa mitä moninaisempien ihmisoikeusloukkausten muodossa.

Ihmisoikeuksien opettamisesta kirjoittavan norjalaisen Asbjorn Eiden mielestä olisi keskityttävä ihmisoikeusihanteista käytävään keskusteluun, ihmisoikeuksiin laillisina määräyksinä ja oikeuskäytäntönä sekä ihmisoikeuksien todelliseen tilanteeseen. Eri osa-alueita on tarkasteltava keskinäisessä yhteydessä. Ihmisoikeuksien tieteenalallinen jako on Eiden mukaan suoritettu siten, että politiikan filosofit tarkastelevat ihmisoikeusihanteita, oikeustieteilijät ihmisoikeuslainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä sekä yhteiskuntatieteilijät ihmisoikeuksien todellista tilaa yhteiskunnassa. Ottamatta kantaa työjakoon yhdyn Eiden priorisointiin, jonka mukaan erityisen tärkeää olisi tutkia ihmisten todellisen tilanteen suhdetta siihen ihmisoikeusretoriikkaan, joka on niin yleistä olematta vakavasti otettavaa (Eide 1988, 38-39).

2.2 Oikeudenmukaisuusteoria ja poliittisen mahdollisuus

Ihmisoikeuksista ja niiden kunnioittamisen tärkeydestä vallitsee ainakin näennäinen konsensus. Edeltäneistä ihmisoikeuksia koskevien puheiden ja kirjoitusten sitaateista välittyy konsensuaalinen suhtautuminen ihmisoikeuksiin. Lisäksi niissä korostuu kansainvälisen yhteisön ottama tehtävä ihmisoikeuksien edistäjänä ja puolestapuhujana.

Konsensuksen saavuttamisen ja ylläpitämisen tärkeydestä, tai tarkemmin ilmaistuna metodeista, sekä konsensuksen mahdollisuudesta ylipäätään ollaan poliittisen ajattelun teorioissa useaa eri mieltä.

John Rawls on tuotannossaan pyrkinyt muotoilemaan konsensuksen sulkevan normatiivisen teorian. Tässä työssä kiinnostavaa on Rawlsin teorian lähtökohtien ja politiikan suhde, ei niinkään koko teorian kehitys kaikkine hienosäätöineen. Rawlsin tuotanto voidaan karkeasti jakaa kahteen osaan. Ennen 1980-lukua Rawls keskittyi oikeudenmukaisuusteoriaansa muotoilemiseen ja sen jälkeen hän on vastannut kritiikkiin ja korjaillut teoriasa. Hänen viimeaikaisin tuotantonsa on pyrkinyt ulottamaan teorian kansainväliseen politiikkaan ja kulttuurien maailmanlaajuiseen kohtaamiseen. Hän uskoo, että tietyistä peruslähtökohdista käsin voidaan muotoilla sopimus kansainvälisen kanssakäymisen oikeudenmukaisesta järjestämisestä. (Rawls 1999)

Rawlsin mukaan (1988, 16-17) ihmisyhteisön elinkelpoisuus edellyttää enemmän kuin jonkinasteista yksimielisyyttä oikeudenmukaisuuskäsityksistä. Oikeudenmukaisuuskäsitysten tunnusmerkillinen tehtävä on perusoikeuksien ja -velvollisuuksien täsmentäminen ja asianmukaisten jako-osuuksien määrittely. Kysymyksessä on yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja sopimukseen pyrkiminen. Rawls pyrki esittämään tuttuja yhteiskuntasopimuksia (esim. Locke, Rousseau, Kant) yleistettävämmän ja abstraktimman oikeudenmukaisuuskäsityksen. Johtoajatukseksi on alkusopimus, joka koskee yhteiskunnan perusrakenteen oikeudenmukaisuusperiaatetta. (Rawls 1988, 19)

Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian mukaan tasa-arvoisessa lähtöasemassa vapaat ja järkevät ihmiset hyväksyvät nämä periaatteet yhteenliittymisensä perusehtojen määritelmäksi. Periaatteiden on määrä säädellä kaikkia tämän jälkeisiä sopimuksia, ja ne määrittelevät tarkasti sallittavat sosiaalisen yhteistoiminnan muodot ja voimaansaatettavat hallitusmuodot. Tätä tapaa tarkastella oikeudenmukaisuutta Rawls nimittää reiluksi peliksi käsitetyksi oikeudenmukaisuudeksi (*Justice as fairness*). (Rawls 1988, 19)

Justice as fairness -tilanteessa perinteisen yhteiskuntasopimuksen luonnontilan vastineeksi

tulee tasa-arvon alkuasema. Alkuasema on Rawlsin mukaan käsitettävä hypoteettiseksi tilanteeksi, ei historiassa esiintyvaksi todelliseksi asiantilaksi. Tilanteessa on olennaista, että kukaan ei tiedä paikkaansa yhteiskunnassa tai missä määrin hänelle on langennut luontaisia avuja ja kykyjä. Oikeudenmukaisuuden periaate tulee siis valituksi tietämättömyyden verhon pimennossa (*veil of ignorance*). Alkutilanne on Rawlsin mukaan tarkoitukseen sopiva lähtökohtainen *status quo*, ja siksi siinä solmitut perussopimukset ovat reiluja. Oikeudenmukaisuusteorian kehittämisen pohjana on oletamus, että alkuasema todellakin määrittelee joukon periaatteita, eli on kyetty tekemään yksiselitteinen valinta. Periaatteiden aikasidonaisuus ei muodostu Rawlsin mukaan ongelmaksi. Niiden tulee tyydyttää periaatteet, jotka vapaat ja tasa-arvoiset kansalaiset itse hyväksyisivät reiluissa oloissa. Reiluksi peliksi käsitettyyn oikeudenmukaisuuteen kuuluu lähtötilanteen osapuolien ymmärtäminen rationaalisiksi. Käsitystä rakennettaessa ilmeinen päätehtävä on määritellä, mitkä oikeudenmukaisuuden periaatteet tulevat valituiksi alkuasetelmassa. (Rawls 1988, 20-21)

Rawls kutsuu oikeudenmukaisuutta reiluna pelinä yhdeksi esimerkiksi sopimusteorioista. Hän pitää "sopimus"-sanaa ja siihen liittyviä ilmauksia sopivina niihin helposti kohdistuvista vihamielisistä arvosteluista huolimatta. Käsitteen ymmärtäminen vaatii Rawlsin mukaan, että muistetaan käsitteen edellyttävän abstrahointia. Kysymys on joidenkin moraaliperiaatteiden hyväksymisestä, ei yhteiskunnan tai hallitusmuodon alkuun saattamisesta sopimuksen sisällön perusteella. Sitoumukset ovat hypoteettisia: aina kun lähtötilanne määritellään tietyllä tavalla, tietyt periaatteet valittaisiin. Sopimussanaston ansiona on Rawlsin mukaan ajatus, että oikeudenmukaisuuden periaatteet voidaan käsittää periaatteiksi, jotka järkevät ihmiset valitsisivat. Oikeudenmukaisuuskäsityksen selittäminen ja oikeuttaminen on selitettävissä tällä tavoin. (Rawls 1988, 22)

Käsityksen legitimointi tapahtuu täten vetoamalla järkevien ihmisten yksimieliseen valintaan. Abstrakti-tasosta huolimatta sopimuksen teko edellyttää jotain paikkaa, toria ja yhteisöä kokoontumaan sopimusta varten. Järkevät ihmiset kokoontuvat paikalle barbaarien jäädessä tapahtumasta pois. Abstrahointi ei käytä hyväkseen avaruudellista tilaansa, sillä "torille" saapuvat sinne pääsevät/haluavat/mahtuvat, eikä ole olemassa vaihtoehtoisia tai useita tореja, on vain yksi tori, yksi yhteisö ja yksi yhteiskuntasopimus.

Ajatus sisältää kaksi ennakko-olettamaa. Ensinnäkin humanistisen ajatuksen ihmisen järkevyydestä, ie. ihminen on järkevä, ja toiseksi, että (kaikki) ihmiset käyttäisivät järkeänsä ja päätyisivät järjellään sopimuksen tekemiseen. Olettamaa voidaan määritellä deterministiseksi: kaikilla ihmisillä on järki ja jokainen heistä päätyy järkeä käytettyään sopimuksen muodostamisen kannalle. Sama kritiikki voidaan toki esittää muille, varhaisemmillekin sopimusteoreetikoille, mm. Hobbesille. Vasta näiden ennakko-olettamien jälkeen päädytään tilanteeseen, jossa teoreetikko odottaa vastalauseita ja on valmistautunut vastaamaan niihin. Ongelmat liittyvät sopimuksen osapuolten mielipiteiden, näkemyksien ja kulttuurien moninaisuuteen. Rawlsin ratkaisuna on luottaa yleisen demokraattisen kulttuurin vapaisiin ja tasa-arvoisiin kansalaisiin ja heidän kykyynsä muodostaa näistä lähtökohdista käsin oikeudenmukaisuuden vaateet tyydyttävät periaatteet.

Rawls korostaa, ettei tarkoituksena ole perustaa yhteiskunta- tai hallitusmallia; kuitenkin teorian lähtökohdista on liberaali demokratia. Alkuasetelman muodostaminen tapahtuu tällöin tietyn alkuasetelman lähtökohdista käsin, mutta miten tämä sopii yhteen yhtäältä tietämättömyyden verhon ja toisaalta alkuperäisten periaatteiden luomiseksi niitä seuraaville periaatteille ja toiminnoille? Periaatteet liittyvät juuri sellaisiin moraalisiin ja poliittisiin arvostuksiin, joista riippumattomuutta Rawls tavoitteli.

Rawlsin yhteiskuntasopimusta voidaan löyhästi rinnastaa YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen 1. artiklaan, jossa on mukana hämmästyttävän paljon yhteistä Rawlsin retoriikan kanssa: "Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Heille on annettu järki ja omatunto, ja heidän on toimittava toisiaan kohtaan veljeyden hengessä" (Ihmisoikeudet sata kansainvälistä asiakirjaa 1994, 24) YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistuksen puolesta äänesti 48 maata. Mikään maa ei äänestänyt sitä vastaan kahdeksan maan pidättäytyessä äänestämästä. Tulos puhuu ihmisoikeussopimuksesta vallinneen yksimielisyyden puolesta. Kiistat tulkinnoista ja painotuksista jatkuivat kuitenkin vuosikymmeniä eteenpäin.

Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaan kohdistunut runsaasti kritiikkiä monelta suunnalta, mm.

kommunitaristeilta. Tässä esitetty kritiikin perustana on yhteiskuntasopimuksen poliittisuus ja konsensuksen toivottavuus sen politisoitavuuden kannalta katsottuna. Chantal Mouffe esittää kritiikkiä mm. pluralismi-keskustelussa paitsiossa olleelta vasemmalta Rawlsille, mutta myös kommunitaristeille, jotka hänen mukaansa sekoittavat mitä kritikoidaan. Mouffe on tyytyväinen Rawlsin rajaukseen, jossa oikeudenmukaisuuskäsityksen muodostamisyritys tapahtuu demokraattisen tradition sisällä, eikä siinä yritetä tavoitella ahistoriallista prinssiippiä. Lähtökohta on kuitenkin riittämätön, eikä hän tyydy Rawlsin tuotannossa esiintyvään poliittisen käsitykseen. Sikäli kun poliittinen tulee esiin ollenkaan, on se Mouffeen kritiikin mukaan pelkistetty “intressien politiikaksi”, jossa erilaisten intressien pyrkimykset kuvataan ennen ja riippumattomina niiden kilpailevien vaihtoehtoisten diskurssien mahdollisia artikulaatioita. (Mouffe 1997, 48)

Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian tarkoituksena on säädellä intressien tavoittelua yhteisesti sovituilla neutraaleilla säännöillä. Säännöillä on toki moraalinen luonteensa, mutta esimerkiksi “kohtuullisen” ja “järkevän” väliin ei jää paljon tilaa poliittiselle, jonka luonnon voisimme perustaa riippumattomana moraalista ja taloudesta. Poliittinen voi olla kritiikin mukaan terminä läsnä, mutta ainoastaan negatiivisena tapana eritellä moraalin muotoa, joka ei ole kattava doktriini ja joka koskee ainoastaan tiettyjä alueita. “Järjellisen” ja “järjen” välissä ei ole riittävästi tilaa kunnolliselle poliittiselle, joka voitaisiin vetää selvästi erilleen moraalista ja taloudesta (Mouffe 1997, 48-9) Poliitiikka siis esittäytyy harmonian rikkovana ja kattavuuden estävänä negatiivisena tekijänä. Konsensukseen kohdistuvan kritiikin ydinaluetta on juuri politisoitumisen mahdollisuus ja Mouffe arvosteleeekin Rawlsin “hyvän järjestyksen yhteiskunnan” lepäävän täysin poliittisen idean tuhoamisessa. Lisäksi kritisoi näkee ongelmalliseksi Rawlsin tavan ajatella politiikka moraalin kielellä (*mode of reasoning*), joka väistämättä johtaa konfliktien, vallan ja intressien roolien laiminlyöntiin. (ibid., 49-50)

Analysoitaessa moraalisen ja poliittisen diskurssin eroja, avainkysymyksenä on kollektiivisen identiteetin, “meidän” luominen. Poliittisessa diskurssissa “me”-kysymys on lähes poliittisempi kuin kysymys tavoitteista. Poliitikassa julkisista tavoitteista käydään jatkuvaa debattia eikä lopullista yhteisymmärrystä saavuteta koskaan: sellaisen yhteiskunnan kuvittelu on yhtä kuin kuvittelisi yhteiskuntaa ilman politiikkaa. (Mouffe 1997, 50) Me-kysymys on

olennainen osa konsensuksen muodostamisessa ja koko neuvottelutekniikan ja retoriikan valitsemisessa: “me” implikoi paitsi “niitä”, niin myös “heitä”, jotka eivät ole niitä eikä meitä. Kuitenkin kaikkien näiden kesken tulisi päästä kompromissiin. Rawlsin “me” ei tunnusta ihmisten järkeen tukeutuen “niiden” olemassaoloa. Konsensus-pohja oletetaan tällöin yksipuoliseksi. Retorisesti on kysymys meidän ja muiden yhteisön luomisesta.

Yhteisön muodostamisen ja yhteisölle myönnetyn mandaatin kannalta on kysymys tärkeästä asiasta. Burken identifikaatio-teoriassa joukkoon kuuluminen on aina pohjimmiltaan retorista ja se edellyttää samalla erottautumista jostain muusta. Retorinen identifikaatio jos mikä, on poliittisuutta puhtaimmillaan. (Summa 1996, 59) Tässä mielessä turvautuminen vapaisiin ja tasa-arvoisiin kansalaisiin perustaa vapaiden ja tasa-arvoisten kansalaisten joukon ja kyseessä on vahvasti poliittinen erottautuminen muista, joita ei edes ilmaista. Poliittisen ulottuvuuden lisäksi puhujan mandaatti on tärkeä, sillä voidaanko me-muodossa todella puhua kaikkien puolesta? Loppujen lopuksi tässä tehdään rajanveto periaatteisiin sitoutuneiden ja periaatteista poisjäävien välillä.

Myös Sarhimaa (1998) on nähnyt Rawlsin teorian oikeudenmukaisuudesta ja poliittisesta liberalismista poliittista kiinnostavaksi piirteeksi kiistanalaisen käsityksen konfliktin asemasta ja merkityksestä politiikasta. Sarhimaa tulkitsee Rawlsin nähneen konfliktin negatiivisena ilmiönä, jonka oikeudenmukaisuuden periaatteet pystyisivät poistamaan julkiselta alueelta. Konfliktin poistamiseksi tarvittaisiin moraalinen ratkaisu ja siksi Rawls näki tarpeelliseksi muotoilla oikeudenmukaisuuden periaatteet, jolloin tietyt asiat voidaan poistaa poliittiselta agendalta ja tuloksena olisi konsensus oikeudenmukaisuuden periaatteista. (1998, 151-2) Sarhimaa muistuttaa, ettei Rawlsin tavoittelemaa konsensusta poliittisen oikeudenmukaisuuden käsityksestä ole tarkoitettu tilapäiseksi, vaan julkisen oikeutuksen periaate takaa sopimuksen stabiiliuden. (ibid., 155)

Ymmärtäisin Rawlsin olettaneen vapaiden ja tasa-arvoisten kansalaisten kykenevän itse demokraattisen ja julkisen poliittisen myötä konstruoimaan siinä määrin “riittävän” monimielisen käsityksen oikeudenmukaisuudesta, että käsitys olisi lyötävissä lukkoon periaatteeksi. Konstruointiin ovat voineet osallistua ne, jotka ovat yleisen demokraattisuuden

myötä tuoneet kantansa esille poliittisessa julkisessa vapaina ja tasa-arvoisina kansalaisina. Kuitenkin jo nämä ennakkoehdot ovat karsineet oikeudenmukaisuusperiaatteen monimielisyyttä, koska asetelma hyväksyy vain tietyistä lähtökohdista esitetyt kannat. Näin on tietämättömyyden verhosta huolimatta, sillä Rawls käsittääkseni olettaa ihmisten päätyvän esittämiinsä oikeudenmukaisuusperiaatteisiin implisiittisesti jo vapaina ja tasa-arvoisina, rationaalisina ihmisinä. Vaaditut vapauden ja tasa-arvon määreet nahdäkseni sisältävät myös jonkinlaisen sisään- ja ulossulkemisen tapahtuman.

Femian mukaan voidaan väittää tiettyjen pysyvien ja universaalien kysymysten olemassaolo ja perustella väitettä ihmisen perustarpeilla. Kysymykset johtavat erilaisiin yhteiskuntamuotojen ja hallitsemistapojen kehittelyihin, mutta myös ihmisluontoon. Mouffe (1997, 41) varoitti yhteiskuntasopimuksia arvostelevia sekoittamasta liberalismia yhteiskunnan järjestämisen muodon ja erityistä ihmisluontoon keskittyvää doktriinia keskenään. Toisaalta Rawls on korostanut, ettei hän yritä perustaa uutta yhteiskuntamallia tai hallinnoimisen tapaa. Onko hänen teoreettisissa lähtökohdissaan loppujen lopuksi kysymys ihmisluonnon tiettyjen ehtojen määrittämisestä? Jos oikeudenmukaisuusteorian periaatteita, ovat ne sitten mitä ovat, sovelletaan ihmisoikeuksiin, onko niissä viime kädessä kysymys ihmiselämän säilymiselle välttämättömistä, poliittisen filosofian keinoin muodostetuista periaatteista?

Konsensukseen ei ole välttämätöntä suhtautua täysin kieltävästi. Esim. Karl Popper ilmoittautuu lähtökohdiltaan liberaaliksi rationalistiksi, eikä huolestu universaalisesti tyydyttävästä konsensuksen muotoilusta ja näkee ajattelun vapauden ja vapaan keskustelun liberaaleina arvoina, jotka eivät tarvitse perusteluita. Liberaali ei Popperin mukaan unelmoi täydellisestä konsensuksesta, vaan toivoo, että mielipiteet hedelmöittäisivät toinen toisensa ja että tästä seuraisi ajatusten kasvu. (Popper 1995, 352) Näin siis ratkaistessa jokin ongelma universaalisti tyydyttävällä tavalla luodaan samalla monia uusia ongelmia, joista tulemme (liberaaleina) olemaan eri mieltä. Mielipiteiden moninaisuudesta - tai pyrkimyksestä konsensukseen - ei pidä olla pahoillaan.

2.2.1 Ikuiset kysymykset tärkeistä arvoista politiikan teorioissa

Tutkimusteoreettinen kritiikki tunkeutuu yhteiskuntasopimuksen teknisiä kiemuroita syvemmälle teorianmuodostuksen periaatteisiin ja tutkimuksenteon poliittisuuteen. Quentin Skinner on kritisoinut normatiivisia teorioita epäpoliittisuudesta ja sopimusteorioiden vapauden ja poliittisuuden asteesta ja Kari Palonen on koonnut kritiikin ytimen artikkeliinsa “Ovatko käsitteet jäädyttäjiä vai jäänsärkijöitä” (1997). Skinner näkee sopimusteorioiden perustavana ongelmana pyrkimyksen politiikan minimointiin vapauden nimissä. Sivilisaation tila pyritään säilyttämään analogisena luonnontilalle ja analogian perusteena sopimusteorioissa toimii konsensus. Konsensuksesta yritetään luonnonoikeudellisissa teorioissa tehdä eräänlainen sivilisaatiotilan perustuslain legitiimiyden arvostelukriteeri, ikään kuin se, mistä voidaan sopia voidaan nähdä luonnollisena ilmauksena ja joka on mahdollista säilyttää sivilisaatiotilassa. Konsensuksen nimissä sivilisaation tilan avaama uusi poliittinen pelivara pyritään sulkemaan tehokkaasti, jolloin kiistat, kamppailut, erimielisyydet, jne uhkaavat luonnontilan palauttamista. Sopimusteoreetikojen tulee vielä täydentää konsensusta sitä tukevilla proseduureilla ja tekniikoilla, jotka ovat niin ikään nostettuja politiikan yläpuolelle. (Palonen 1998, 172-4)

Tämän työn puitteissa ei ole tarkoituksenmukaista syventyä sopimusteorioihin ja niiden kritiikkiin, vaan kiinnittää huomiota konsensuksen rooliin niiden yhteydessä. Kiinnostavaa on tulkita konsensus oletetun legitimitietin ylläpitäjänä, jolla pyritään sulkemaan legitimiyyttä kyseenalaistavat kiistat ja kamppailut, konfliktit ja poliittisuus. Poliittisen ilmenemisen mahdollisuus on tärkeää, koska sen avulla tunnistetaan uusia ongelmia ja kysymyksiä asioista, joista periaatteessa vallitsee konsensus.

Kari Palonen katsoo legitiimin ylläpidon perustuvan edelleen tiettyyn itseään tukevaan politymuotoon. Normatiivisen poliittisen teorian tavoite on konsensuksen saavuttaminen siitä mistä voidaan sopia. Eli poliittisen rooli rajoittuu sopimusteoreetikojen myöntämään pelivaraan sopimuksen solmimisen välttämättömyydestä, joka ei kyseenalaista sopimukseen pääsemisen toivottavuutta tai ole kovin kiinnostunut sen substanssista (Palonen 1998, 173). Palonen ei tue Rawlsin yhteiskuntasopimuksen ideaa, vaan katsoo Rawlsin teoksen *Theory of Justice* (1971) konstruoivan vapaudelle analogista oikeudenmukaisuutta yleisesti hyväksyttynä

oletettuna ja muodostavan vapauden rajoitusten yhteismitallisena laskelmana, jolla policyja tulisi arvioida. Sivilisaation tila epäpolitisoidaan konstruoimalla kvasi-universaalinen oikeudenmukaisuuden tulkinta, jota täydennetään utilitaristisella laskelmalla konsensuksen ehdoista (ibid., 174).

Toinen Skinnerin kritisoima normatiivisen poliittisen teorian klassikko on Habermas, joka ei Palosen mukaan ole niin kiinnostunut sivilisaation tai polityn perustuslain muotoilusta, kuin policy-arvioinnin arvostelukriteereistä (Palonen 1998, 175). Skinner kritikoi Habermasia epäpoliittisuudesta, joka ilmenee Habermasin tavassa nähdä politiikka tarpeellisena välineenä niin kauan kuin todellisuus ja ideaali eivät vastaa toisiaan. Vapaus ja tasa-arvo eivät merkitse Habermasille tosiseikkaa, vaan kantilaista regulatiivista ideaalia konsensuksen muodostamiselle sekä olojen ja ohjelmien arvioinnille. Habermas olettaa, että mitä tarkemmin ideaali on muotoiltu, sitä vastaansanomattomammaksi se tulee. "Kukapa nyt tasa-arvoa ja vapautta/ihmisoikeuksia vastustaisi?" Näin voi olla, mutta Palonen katsoo Skinnerin ymmärtävän esimerkin merkityksen olevan toinen. Ei riitä, että poliittisista päämääristä ja kriteereistä olisi jo saavutettu konsensus, joka on vain muotoiltava niin, että kaikki uskovat siihen. Skinnerin pointti Palosen mukaan on, että *vapaus ja tasa-arvo - tai ihmisoikeudet - sellaisinaan ovat tyhjiä iskulauseita, ellei niille aseteta lisäkysymyksiä; millainen vapauskäsitys tai millainen ihmisoikeuskäsitys*. Konsensus iskusanoista merkitsee ainoastaan sitä, että kiistat ja käsittemuutokset siirtyvät iskusanoista niiden tulkintojen, käytön ja merkittävyyden arviointiin. (Palonen 1998, 175) Skinnerin Habermas-kritiikki kohdistuu Palosen mukaan konsensuksen figuuriin, sekä sen saavutettavuuteen ja merkittävyyteen (ibid).

Vaikka Rawlsin puheet tiettyjen asioiden ottamisesta pois politiikan teon kentältä on helppo torjua, niin Sarhimaa ymmärtää hyvin Rawlsin ajatusten intuitiivisen vedon. Hyvä esimerkki politiikan ulkopuolelle siirrettävästä asiasta on orjuus-kysymys. Eikö kysymyksessä olekin niin perustavanlaatuinen ihmisoikeus, josta ei voida eikä edes tule keskustella? Vai voidaanko olettaa, että orjuudesta tulisi vielä joskus hyväksytty asia? (Sarhimaa 1998, 153)

Jotta ymmärrettäisiin Skinnerin lähtökohdat mahdolliselle vastineelle esitettyihin

kysymyksiin, lienee syytä esitellä lähemmin Skinnerin ajatuksia poliittisen ajattelun teoriasta, jota Palonen (1996) kutsuu "Skinnerin ohjelmaksi". Skinnerin ohjelmassa ja poliittisen ajattelun tutkimisen kannalta tärkeää on tutkimuksen käsitehistoriallinen ote (Palonen 1996, 139). Skinner on Palosen mukaan sitoutunut toiminnalliseen politiikka-käsitykseen. Tämä tarkoittaa, että politiikasta kirjoittavatkin ovat "teoriapolitiikkoja" ja heidän toimintansa on politiikkaa suhteessa kysymyksiin, kontekstiin ja pointtiin. Modernin politiikan teorian kirjoitukset ovat ajan poliittisiin kysymyksiin vastaavia tilannesidonnaisia puheenvuoroja vaikka ne revisioivat samalla poliittista teoriaa. Tekstejä teoriapolitiikkana lukien voidaan ymmärtää Skinnerin polemiikin "ikuisia kysymyksiä" vastaan. (ibid, 143-144)

Myös kirjoittaja toimii poliittisesti ja ottaa kantaa ajankohtaisiin, merkittäväksi kokemuinsa poliittisiin kysymyksiin sen sijaan, että hän ajasta ja paikasta riippumatta kirjoittaisi kiveen jotakin ikuista. Palonen osoittaakin ärtymyksensä normatiivisen teorian kirjoitusta kohtaan "ikään kuin tällaista kritiikkiä poliittisen ajattelun historian tutkimisesta ei olisi koskaan kuultukaan" (Palonen 1996, 144). Ymmärtääkseni kritiikin kohteena on pyrkimys kyetä ratkaisemaan ikuiset kysymykset vaikka ratkaisut ja itse kysymykset ovat aina sidoksissa kirjoittajiansa oman ajan poliittisiin kysymyksiin ja tilannesidonnaiseen kontekstiin.

Tähän sisältyy tietysti relativismin vaarat. Skinner ei ohjeista tutkijaa välttämään relativismin vaaroja, päin vastoin hän korostaa tutkijan ja hänen kirjoituksiensa kontekstisidonnaisuutta ja partikularismia. Tiukasti tulkittuna eri kirjoitusten ja ilmiöiden välillä ei voi ilmetä relaatioita, eikä mitään näkemystä historiassa voida tuomita tai verrata muihin. Näin siis, jos teorit nähdään skinnerläisittäin yksinomaan teoriapolitiikon intellektuaalisena kehityksenä ja intentioina partikulaarisessa kontekstissa (ks. Femia 1988).

Jos palaamme Rawlsin vetoomukseen poistaa orjuus poliittisten kysymyksen agendalta, menetämme Skinnerin näkökulmasta mahdollisuuden tarkastella myös orjuuteen liittyviä uskomuksia sekä puolesta että vastaan. Orjuus toimii esimerkkinä kysymyksestä, jolla on ollut kiistattomasti historiallista merkittävyyttä. Jos tämä historiallisuus kielletään sulkemalla konfliktin mahdollisuus, menetämme samalla aitiopaikan ajan kontingenttien kiistojen ja kamppailujen tarkastelulle. Orjuus on ajankohtaista edelleen ja suurin virhe tehdään

vetoamalla yksinomaan vanhaan orjuuden kieltoon. Orjuuden vastainen kampanja johti kenties ennalta arvaamattomasti orjuuden kieltoon ja voimakkaasti kielteiseen orjuuteen asennoitumiseen. Orjuuden kiellon voidaan nähdä pienenä ihmeenä, onhan kyseessä ollut sinänsä ikivanha "työvoiman" muoto. Yhdysvaltojen sisällisodan orjuuskysymyksessä käyttämät argumentit eivät silti välttämättä ole riittävä vastus ilmiön uusille muodoille. Myös kansainväliset yhteisöt ovat orjuuden kieltävistä sopimuksista huolimatta olleet kyvyttömiä tai haluttomia puuttumaan orjuuden uusiin muotoihin (Myös sota herättää lähes poikkeuksetta negatiivisia tunteita ja sotatila nähdään mitä vakavampana ihmisoikeusloukkauksena. Siltikään sota ei ole menettänyt merkitystään kansainvälisen politiikan toimintatapana.)

Aika on osoittanut, ettei juuri orjuus yleisestä ja voimakkaasta kiellosta huolimatta ole menneisyyden ilmiö. Orjuutta esiintyy yhä, mutta eri muodoissa kuin aikaisemmin. Siinä missä esim. plantaasit toimivat ennen avoimesti orjatyövoimalla, nyt orjuutta harjoitetaan salakuljettamalla ja mobilisoimalla orjatyövoimaa köyhistä olosuhteista rikkaamman maapallon väestön tarpeisiin. Jos oletetaan orjuuden tulleen kitketyksi konsensuksella ilmiön epätoivottavuudesta, ollaan huonosti valmistautuneita vastaamaan nykyiselle ajalle tyypillisiin orjuuskysymyksiin. Orjuuskysymys ei ole politisoitunut nykyisessä ilmiasussaan ja orjuudesta puhutaan ainoastaan ihmissalakuljetuksen, lapsityövoiman tai muuna rikollisen toiminnan muotona. Salakuljetus ja rajojen vartioiminen sen sijaan sisältyvät poliittiseen agendaan, mutta niitä käsitellään neutraalisti viittaamatta rikottuihin orjuuden tai ihmisoikeuksien kieltoihin (ks. Dal Lago 1999)

Rawls muotoili rohkeasti teorian, jonka pohjalta olisi mahdollista luoda abstraktilla tasolla oikeudenmukaisuusperiaate yhteiskunnan pohjaksi. Rawls on sittemmin ammuttu alas monelta suunnalta. Hänen ansiokseen voidaan sanoa, että hän tarjoaa tietyt ideaaliset lähtökohdat, jonka ansiot ja viat ovat tutkijoiden osoitettavissa. Ongelmana on periaatteiden pysyttäminen muuttumattomiksi. Lähtökohtaisesti tavoitellaan konsensusta, jonka muodostus ja ylläpito estää politisoimasta pinnan alle jääviä ja mahdollisesti myöhemmin uudelleen ajankohtaistuvia kysymyksiä. Lähtökohdat, periaatteet ja käytetyt sapluunat tulee tietysti nimetä ja tunnustaa. Alkuasetelman muodostaminen edellyttää valintoja ja mielestäni

juuri niiden osoitettavuudessa piilee uusien poliittisten valintojen lähde. Alkuasetelmia ja periaatteita voidaan tarkistaa, täsmentää, muuttaa ja hylätä, ja poliittisen (ei negatiivisesti ymmärretynä konfliktin aiheuttajana) mahdollisuus vaikuttaa jo sovittuunkin tulee säilyttää.

Kysymyksenä "Kukapa nyt ihmisoikeuksia vastustaisi" on sävyiltään retorinen, mutta skinnerläisittäin lause on pelkkänä retorisena kysymyksenäkin vaarallinen. Aktuaalinen vastaus "Ei kukaan" ei olisi sekään riittävän pätevä julistamaan konsensusta ihmisoikeuksista. Kuten esimerkki orjuudesta osoitti, oletettu konsensus ei tarkoita ilmiön häviämistä. Oletettaessa kysymyksen olevan retorinen ja sikäli 'tarpeeton', oletetaan samalla kysymyksen tulleen ratkaistuksi. Näin ei suinkaan ole, vaan jäämme kyvyttömiksi tunnistamaan poliittista. Jos haluamme toimia aktiivisesti hyvänä pitämämme asian puolesta, on oltava aina valmis tunnistamaan ilmiön uudet ilmenemistavat. Näin ei käy, jos tyydymme yhteen, riittävää konsensusta nauttivaan ratkaisuun ja emme tunnista poliittisen aineksia.

Skinner on tutkimusmetodisesti vahvasti ikuisia kysymyksiä vastaan, Femia puolestaan (1988, 163-4) hyväksyisi ihmisen perustarpeista johtuvat, toistuvat peruskysymykset. Skinnerin malli sellaisenaan on tutkijalle mahdoton. Se edellyttää tutkijalta lähestulkoon täydellistä historiallista, filosofis-historiallista, poliittista ja lingvististä osaamista tyydyttävän tutkimustuloksen saamiseksi. Skinnerin kritiikki on silti lähtökohdiltaan mielestäni oikeutettua ja on otettava huomioon kontekstisidonnaiset käsitykset kohteena olevasta aiheesta. Konsensuksen julistaminen ja asioiden poistaminen agendalta ei välttämättä palvele tarkoitustaan Rawlsinkaan tapauksessa oikeudenmukaisen maailman luomiseksi!

Arvokkaiksi koettujen periaatteiden abstraktilta tasolta voidaan siirtyä Max Weberin (1864-1920) Venäjä-kirjoituksiin, joissa arvojen säilyttämisen tärkeys on sidottu aktuaaliseen kontekstiin. Max Weber kirjoitti v. 1905-06 Venäjän tilanteesta huolestuneena oman analyysinsä Venäjän kriisistä. "Kronikkansa" *Demokratie im Russland* viimeisillä sivuilla Weber vetoaa individualismin ja demokratian säilyttämisen puolesta Venäjällä. Vaikka Weber ei luonnonoikeusajattelua sinänsä kannattanutkaan, vaati hän ihmisoikeuksiin perustuvien individualismin ja demokratian säilyttämistä. Weber vaati taistelua vapauden puolesta kutistuvassa, byrokraattisesti hallitussa maailmassa ja sympatisoi tinkimätöntä idealismia

liberalistien kohtaamista mittavista vaikeuksista huolimatta:

Clearly this work can only be done by the organs of selfgovernment and for this reason alone it seems vital that liberalism continues to see its vocation as fighting against both bureaucratic and Jacobin *centralism* and working at the permeation of the masses with the old individualistic basic idea of the 'inalienable rights of man', which have become as 'boring' to us Western Europeans as black bread is for the person who has enough to eat. (Weber 1995, 108)

Luonnonoikeudellisten aksioomien hyväksyminen ei tarkoittanut Weberille yksioikoisia suuntaviivoja poliittisen elämän johtamiseksi, Weber jatkaa: "These axioms of 'natural law' no more give unambiguous guidelines for a social and economic programme than they themselves can be produced unambiguously by any - least of all 'modern' - economic conditions alone." (Weber 1995, 108)

Weberin yksinkertainen vaatimus liberalististen arvojen säilyttämisestä on tarkoitettu suojaamaan näitä arvoja useasta suunnasta tulevilta vaaroilta. Weber ei halunnut tukeutua materiaaliin ehtoihin, taloudelliseen tai muuhunkaan "kehitykseen". Päin vastoin demokratialla ja individualismilla ei olisi ollut tuona aikana Weberin arvion mukaan kovinkaan suuria menestymisen mahdollisuuksia, jos ne olisivat täysin riippuvaisia materiaalien intressien "automaattisista" "kehitysvaikutuksista". (Weber 1995, 108) Kysymyksen pitäisikin Weberin mukaan kuulua, kuinka demokraattiset ja individualistiset arvot voivat lainkaan ilmetä kapitalistisessa hallinnossa. Arvojen säilyminen voidaan taata vain, jos kansa määrätietoisesti osoittaa haluavansa tulla hallituksi muutoin kuin "laumana lampaita". "Meidän individualistien" ja liberalismien kannattajien on Weberin sanoin kuljettava vastavirtaan ja irtauduttava viimeisimpien kehitystrendien otteesta tai sitten unohtaa nämä vanhanaikaiset idealismit mitä pikimmin. (ibid., 109) Weber varoittaa liberalististen arvojen turvaajia toisaalta autokraattisesta byrokratiasta, toisaalta yltiöpäisestä vapaasta taloudesta ja muista 'moderneista kehitystrendeistä'. Weberin vakava viesti ja syvä uskomus kuitenkin on, että heikkokin liberalistinen henki jää itämään venäläisten kovia kokeneissa mielissä (ibid., 112.) Weber opettaa, ettei tärkeiden arvojen kunnioittamisen vaatimus tarkoita hyväksyvää

hyminää vaan kanavaa kriittisille äänille ja keinoja tuoda niitä esiin.

2.2.2 Oikeudenmukaisuusteoria kansainvälisen yhteisön rakentajana

John Rawls on myöhäisemmässä tuotannossaan ulottanut oikeudenmukaisuusteorian koskemaan kansainvälistä yhteisöä. Siinä missä teokset *Theory of Justice* ja *Political Liberalism* olivat kosketusaltaan domestisia, Rawlsin artikkeli "*The Law of Peoples*" 1993 ja samanniminen teos vuodelta 1999 ovat yrittäneet luoda idealistisen teorian, jonka noudattaminen olisi avain rauhanomaiseen maailmaan. Rawlsin aikaisemmassa tuotannossa oltiin kiinnostuneita oikeudenmukaisuusteorian suhteesta poliittiseen ja yhteiskuntasopimuksesta tutkimuspoliittisena lähtökohtana. Hänen myöhäisempi tuotantonsa sen sijaan pyrkii järjestämään rauhallisen rinnakkaiselon kansainvälisessä kontekstissa. Kysymyksenasettelun kannalta kiinnostavinta on ideaalisen kansainvälisen yhteisön tuottaminen.

Kansojen oikeus (*Law of Peoples*) merkitsee kansainvälisen oikeuden ja käytännön periaatteisiin sovellettavaa erityistä oikeuden ja oikeudenmukaisuuden käsitettä. Sen johdannaiskäsiteellä "kansojen yhteisöllä" (*society of peoples*) tarkoitetaan kansojen oikeusperiaatetta noudattavaa kansaa. Kansojen yhteisöllä on omat liberaalis-demokraattiset tai "hyvätapaiset" (*decent*) hallituksensa. Kansojen oikeus noudattaa Oikeudenmukaisuusperiaatteesta tuttua reilun pelin-periaatetta (*Justice as fairness*). Se perustuu kansainväliseen oikeuden tasolle ulotettuun yhteiskuntasopimukseen, jolloin sekä kansallinen että kansainvälinen taso noudattavat oikeutta ja oikeudenmukaisuusperiaatetta. (Rawls 1999, 3-4) Kansainväliselle tasolle ulotetussa teoriassa oikeus on muodoltaan kansallistakin tasoa yleisempi, mutta edelleen yhteiskuntasopimukseen sidottu.

Rawlsin idea kansainvälisestä yhteisöstä perustuu kansojen väliselle tasolle nostetun yhteiskuntasopimuksen varaan. Kansojen oikeus on toisinto kansallisen tason oikeudenmukaisuusperiaatteen prinssiipeistä. Kansojen jäsenistö koostuu hyvin hallituista yhteiskunnista (*well-ordered societies*), jotka täyttävät tietyt muotokriteerit eli ovat hallinnoimistavaltaan joko liberaalis-demokraattisia tai hyvätapaisia hierarkioita.

Hyvätapaisten valtiohierarkioiden ei ole välttämätöntä sopia demokraattisen valtion muottiin, mutta niiden on oltava “kansojen yhteisön jäsenyyden arvoisia”. (Rawls 1999, 4) Valtiot, jotka eivät ole kansojen yhteisön arvoisia, luokitellaan laittomiksi valtioiksi (*outlaw states*). Kansojen oikeus hyväksyy yhteisöönsä kansojen oikeutta kunnioittavat yhteisöt ja sulkee ulkopuolelleen hallinnoimismuodoltaan sopimattomat lainsuojattomat yhteisöt. Yksi Rawlsin kysymyksistä kuuluu, millainen velvollisuus kansojen oikeuden ja kansojen yhteisön jäsenille on avustaa laittomia valtioita. (ibid., 5) Katson kysymyksen linkittyvän erottamisen periaatteeseen kansainvälisen yhteisön määrittämisessä sekä jäsenkriteerien täyttämisen/jäsenstatuksen saamisen toivottavuuteen.

Kansallisella tasolla toimivat tietysti demokraattisten yhteisöjen instituutiot. Kansainvälisessä tasolla, eli yhteisön keskinäisten suhteiden tasolla tavoitteena on saavuttaa “poliittisten yhteiskuntien yhteisö” (*society of political societies*) kansojen väliset poliittiset suhteet. Reilun pelin alkuperäistä positiota käytetään nyt uudestaan korkeammalla tasolla. (1999, 19) Tärkeä askel toivotun yhteisön luomiseksi on kehittää liberaalien ja hierarkisien yhteiskuntien välillä toimivat periaatteet.

Rawlsin ideana on yhdistää ihmisoikeuksien ja vastaavien ideoiden kannalta hyvätapaisten yhteiskunnat oikeudenmukaisuusperiaatteen mukaisesti käyttäytyvän kansainvälisen yhteisön luomiseksi. Hän pyrkii tekemään siirtymän valtioista yhteisöihin puhumalla valtion sijasta kansoista. Kirjoittaessaan ideaalitasolla yhteistyötä tekevästä kansainvälisestä organisaatioista Rawls puhuu esimerkiksi YK:n sijasta Kansojen liitosta (*Confederation of Peoples*). (Rawls 1999, 42) Rawls yhdistää teorian tietämättömyyden verhosta kansainvälisiin yhteistyöorganisaatioihin. (Tietämättömyyden verho tarkoittaa tässä olettamusta siitä, ettei mikään kansat tiedä heidän onko heidän taloutensa suuri vai pieni. Asetelma perustaa Kansojen oikeuden alkutilanteen ja on verrattavissa Oikeudenmukaisuusteoriassa esitettyyn domestisen tason alkutilanteeseen.) Organisaatioita tarvitaan sopimaan kaikkia ihmisiä koskevasta perustasa-arvosta. Osapuolet formuloivat pääperiaatteet yhteistyöorganisaatioiden perustamista varten ja sopivat reilun kaupankäynnin säännöistä sekä keskinäisen avunannon ehdoista. Rawls kuvittelee kolme tällaista organisaatiota, joista Kansojen liitto (*Confederation of Peoples*) toimisi YK:n kaltaisessa roolissa, toiset kaksi muistuttavat funktioltaan nykyistä

GATT-vapaakauppasopimusta ja Kansainvälistä valuuttarahastoa (IMF). (Rawls 1999, 42)

Yhteistyöorganisaatioiden tehtävänä olisi korjata kansojen välinen epäoikeudenmukainen jako, mikä otettaisiin myös huomioon avustamisvelvollisuudessa. Tietämättömyyden verhon oletus on voimassa ja organisaatiot olisivat vastavuoroisesti hyödyntäviä ja avoimia demokraattisten kansojen oma-aloitteiselle toiminnalle. (Rawls 1999, 42-3) Kuten kansallisellakin tasolla, kansat ajattelivat olevan kohtuullista hyväksyä erilaiset toiminnalliset epätasa-arvoisuudet, kunhan tasa-arvo on ensin tukevasti perustettu. Jotkut joutuvat siten koostaan riippuen osallistumaan yhteistoiminnallisen pankkiin muita isommilla suorituksilla ja maksamaan suurempia jäsenmaksuja Kansojen liitolle. (ibid., 43)

Kansojen oikeuden on oltava riittävän liberaali. Kansojen oikeuden vapauden riittävyydelle voidaan esittää vastaväitteitä. Rawlsin oletama ensimmäinen vastaväite väittää ihmisoikeuksien edustavan demokraattisten valtioiden kansalaisilleen joka tapauksessa myönnettyjä oikeuksia. Toiseksi voidaan väittää, että vain liberaalis-demokraattiset valtiot suojelevat tehokkaasti ihmisoikeuksia. Rawls kuittaa ensimmäisen väitteen tarkentamalla tarkoittavansa ihmisoikeuksilla erityisen tason tärkeitä oikeuksia, kuten vapautta orjuudesta tai riistämisestä, omantunnon vapautta, etnisten ryhmien turvaa massateloituksilta ja kansanmurhaa. Sekä kohtuullisen vapaat kansat että hyvätapaiset hierarkiset kansat tuomitsisivat yhdessä näiden oikeuksien rikkomisen. Toiseen oletamaansa vastaväiteeseen Rawls vastaa Kansojen oikeuden oletettavan hyvätapaisten hierarkisien kansojen olevan jo valmiiksi olemassa ja pohtivan miksi hyvän lähtökohdan liberaalien kansojen tulisi sietää ja hyväksyä ne. (Rawls 1999, 78-9)

Ihmisoikeuksien tärkeä ominaisuus on, että ne ovat perustuslain suomista oikeuksista tai liberaalien demokratioiden kansalaisoikeuksista erillisiä oikeuksia. Ihmisoikeuksien roolina Kansojen oikeudessa on rajoittaa sotatoimien oikeuttamista ja joidenkin alueiden sisäistä autonomiaa. Ihmisoikeudet perustavat välttämättömän, joskin riittämättömän, kansallisen politiikan ja sosiaalisten instituutoiden hyvätapaisuuden standardin. Kansojen oikeudessa ihmisoikeuksien kolme tärkeintä roolia on 1.) täyttää yhteisön politiikan ja sen oikeusjärjestyksen hyvätapaisuuden ehdot, 2.) varmistaa interventioiden väärinkäytökset ja 3.)

asettaa raja kansojen väliselle pluralismille. (Rawls 1999, 79-80) Kysymys oikeutetusta sodasta on kiinni Rawlsin mukaan faktasta, jonka mukaan demokratioiden välinen rauha on kiinni demokraattisten yhteisöjen keskinäisestä rakenteesta. Demokraattiset yhteisöt eivät joudu kiusakseen lähteä sotaan paitsi itseään puolustaessaan tai räikeiden ihmisoikeusloukkausten aiheuttamien interventioiden tapauksissa. (Rawls 1999, 8)

Ihmisoikeuksien ensimmäinen tehtävä voidaan tulkita kansainvälisen yhteisön tuottajaksi ja kriteeriyden määrittäjäksi. Roolinsa mukaisesti ihmisoikeudet nimenomaan asettavat ehdot Rawlsin imaginaarisen kansainvälisen yhteisön jäsenyydelle ja ehtona on standardisoitu "hyvä käytös". Mutta myös yhteisön politiikkaa ja oikeusjärjestystä itseään määrittää ihmisoikeuksien kunnioittamisen mukainen käytös. Toiseksi ihmisoikeudet oikeuttavat ja rajoittavat kansainvälisen yhteisön ulkopuolisiin kohdistetun voimankäytön. Ihmisoikeuksien kolmas tehtävä kansainvälisen pluralismin rajoittajana tarkoittanee samaa kuin Wienin ihmisoikeuskonferenssin 1993 lauseke, jonka mukaan kulttuurillisilla tekijöillä ei voida perustella ihmisoikeusloukkauksia pätevästi.

Kansojen oikeudessa kansainvälistä yhteisöä tuotetaan sekä liberaalis-demokraattisille valtioille että hyvätapaisille hierarkisille yhteisöille yhteisillä periaatteilla. Niitä noudattamattomat jäävät yhteisön ulkopuolelle laittomiksi valtioiksi. Vapaiden demokratioiden ja soveliaiden hierarkioiden yhteisenä tehtävänä on jollakin tavalla avustaa lainsuojattomia valtioita kehittymään kansojen yhteisön jäsenyyden arvoiseksi. Yksi kansainvälistä yhteisöä tuottavista periaatteista ovat ihmisoikeudet. Samalla ihmisoikeudet toimivat erottamisen ja kriteeriyttämisen välineenä.

Liberaalisten ja hyvätapaisten hierarkioiden regimien kunnioittama ihmisoikeusluettelo on ymmärrettävä universaalisenä. Ihmisoikeudet ovat kansojen oikeudelle luontaisia ja ne vaikuttavat poliittis-moraalisesti ihmisoikeuksien paikallisesta kannatuksesta riippumatta ja myös lainsuojattomissa valtioissa ihmisoikeudet tulee ymmärtää universaalisuusperiaatteen mukaisesti. Siten ihmisoikeuksien moraalipoliittinen vaikutus ulottuu kaikkiin yhteisöihin. Ne sitovat kaikkia kansoja ja yhteisöjä lainsuojattomat valtiot mukaan lukien. (Rawls 1999, 80-1) (ks. YK:n ihmisoikeussopimus tulkintana kansainvälisestä tavanomaisesta oikeudesta)

Lakeja rikkova lainsuojaton valtio voidaan alistaa tuomittavaksi, sanktioitavaksi tai interventioiden kohteeksi. (ibid., 81)

Liberalistiset ja hyvätapaisten hierarkioiden regiimit voivat oikeutetusti puuttua lainsuojattoman valtion tekemisiin. Tämä on oikeutettua, koska Rawlsin kansojen oikeuden doktriini ei hänen itsensä mukaan seuraa uskonnollista tai ei-uskonnollista perusteoriaa, jotka perustavat ihmisoikeuksien idean ihmisluonnon teologiselle, filosofiselle tai moraalille käsitykselle. Rawlsin ihmisoikeus-käsite tarkoittaa liberaalisten perustuslaillisten demokratioiden ja hyvätapaisten hierarkioiden *kansalaisten* oikeuksia. (Rawls 1999, 81) Kansojen oikeuden ihmisoikeudet eivät perustu ihmisluontoon, vaan ne on johdetaan tietynlaisesta yhteiskuntajärjestyksestä ja sen periaatteiden mukaisesta "käytöskoodista", jota noudattavat muodostavat/tuottavat halutun kaltaisen kansojen yhteisön.

Yhteisöjen ei yksinkertaisesti tarvitse sietää lainsuojattomia valtioita ja suvaitsemattomuus on seuraus liberalismista ja hyvätapaisuudesta (Rawls 1999, 81). Kielteiselle asenteelle löytyy hyviä syitä: lainsuojattomat valtiot ovat aggressiivisia ja vaarallisia ja kaikki ihmiset olisivat turvassa, jos nämä maat pakotetaan muuttamaan tapojaan. Muutoin lainsuojattomat valtiot vaikuttavat kielteisesti kansainväliseen ilmastoon.(ibid.)

Kansojen oikeus on asetettu käyttämään liberaalia yhteiskuntasopimusta oikeudenmukaisuuden poliittiseen käsitykseen. Rawls tuottaa tässä yleimaailmallisen oikeuden paikan. Yleisesti ei Rawlsin mukaan voida tehdä siirtymää kansalliselta tasolta kansainväliselle, koska perusdoktriini ei tunne Rawlsin tarkoittamaa kansojen oikeuden ideaa. Lähtökohdaksi otetaan yleensä kaikille ihmisille maailmanlaajuisesti yhteinen oikeudenmukaisuus, käsitys järjestä ja käsitys hyvästä. Näin ovat tehneet esimerkiksi Kant ja J.S.Mill pohtiessaan kansallisen tason tasa-arvoa. Sitä seuraamalla päädytään Rawlsin mukaan perustamaan ihmisoikeuksien poliittinen (moraalinen) käsitys liberaalinen maailmanlaajuinen oikeudenmukaisuuskäsitys. Tästä edetään liberaalien demokratioiden myöntämiin kansalaisoikeuksiin, jolloin kansainvälisessä politiikassa voidaan hyväksyä ainoastaan liberalistinen demokraattinen yhteisö. (Rawls 1999, 82) Jotta Rawls ei jäisi kansallisvaltojen rajojen loukkuun, Kansojen oikeus etenee kansainvälisen poliittisen

maailman lähtökohdista käsin. Kansojen oikeus pohtii millainen olisi kohtuullisen oikeudenmukaisen liberaalin kansan ulkopoliittikka. Kehittääkseen tälläisen politiikan kansojen oikeus ottaa käyttöönsä kaksi yhteisötyyppiä, liberalistiset valtiot ja huonoista olosuhteista kärsivät suhteellisen hyvätapaiset valtiot sekä lainsuojattomat valtiot. (Rawls 1999, 82-3)

Selventääkseen hyvätapaisten valtioiden käsitettä Rawls erottaa hyvätapaisten valtion liberalistisesta ja oikeudenmukaisesta valtiosta. Hyvätapaiset valtiot kuitenkin jakavat yhteisen käsityksen hyvästä ja poliittisesta oikeudenmukaisuudesta ja kunnioittavat liberalistisen yhteisön tavoin kansojen oikeutta. Kansojen oikeus koskee kansojen tapaa kohdella toisiaan kansoina. Se, miten kansat kohtelevat toisiaan tai jäseniään on tärkeää, koska hyvätapaiset yhteisöt kunnioittavat kansojen oikeutta vaikka eivät kohtele kansalaisiaan liberalistisen idean mukaisesti. (Rawls 1999, 83) Rawls suhtautuu kielteisesti yllykkeiden käyttämiseen hyvätapaisten valtioiden kehittämiseksi enemmän liberalististen demokratioiden kaltaisiksi. Ainakaan YK ei saisi toimia niin, koska se aiheuttaisi konflikteja YK:n jäsenistön kesken. Hyvätapaisten valtioiden tulisi saada mahdollisuus päättää itse omasta tulevaisuudestaan (ibid.,83;85)

2.3 Ihmisoikeudet käsitteenä

2.3.1 Ihmisoikeus-käsitteen muuttuva poliittisuus

Rawlsiin ja Habermasiin kohdistetun kritiikin kiila iskeytyy heidän poliittisten teorioidensa epäpoliittiseen ja historiattomaan ainekseen, joka koskee sekä pyrkimystä konsensukseen, konsensuksen figuuria sekä teknologioita policyn ylläpitämiseksi. Skinnerin ja Palosen tutkimusotteet ovat korostuneen käsitelähtöisiä. Käsitteet eivät ole mitään muuttumattomina pysyviä järkäleitä ja juuri tässä ilmenee käsitteiden poliittisuus.

Käsitteillä on historiansa, niin myös ihmisoikeus-käsitteellä. Sekä Palonen että käsitehistorioitsija Terence Ball tuovat esiin Kosellecilta tutun 1700- ja 1800-luvuilla saksalaisella kielialueella tapahtuneen "satula-ajan" merkityksen itsensä käsitteiden merkitysmuutoksille (ks. Ball 1988,9-10; Palonen 1996, 140-141). Palonen näkee tärkeänä

Koselleckin tulkinnan käsitteiden tyyppin ja käyttötavan muutoksesta, jossa käsitteen ja käsitetyin suhde kääntyy ympäri, siten että käsitteet ymmärretään jo "toteutuneen" ylittäviksi konstruktioiksi. Palosen mukaan Koselleck luonnehtii tapahtunutta siirtymäksi topologisista käsitteistä liikekäsitteiksi. Käsitetyyppien katkoksen myötä käsitteet ilmaisevat tilan lisäksi olennaisesti aikaa ja historiallisuutta. Koselleckin käsittemuutoksen kriteereistä on olennaisin käsitteiden temporalisoituminen, muita kriteereitä ovat käsitteiden demokratisoituminen, ideologisoituminen ja politisoituminen. (Palonen 1996, 140-141.)

Ballin mukaan satula-ajan jälkeen ei ainoastaan syntynyt uusia sanoja vaan syntyi myös kasvava tendenssi osoittaa sanoilla ideologisia abstraktioita, joista 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ismit ovat hyvä esimerkki. Ismien nousu tarjosi puhujille uuden välineen paikallistaa itsensä sosiaalisella ja poliittisella alueella ja uudelleen määrittää tuon paikan. Poliittinen konflikti ideologisoitui muutoksen myötä ja oli aiempaa kiinnostuneempi periaatekysymyksistä. (Ball 1988, 9-10) Käsitteet, joilla on aikaisemmin konkreettinen luokitus ja maantieteellinen referenssi, muuttuivat vapaasti kelluviksi abstraktioiksi, joista oli mahdollista puhua näennäisesti universaalilla äänellä. (Ball 1988, 10)

Ball käyttää esimerkkinään käsitettä *rights*. Alkuperäinen käsite *rights of Englishman*, muuntui käsitteeksi *the rights of man* tai kuten niitä nykyään kutsutaan *human rights*. Selvistä maantieteellisistä referenssistä, englantilaisten tai muiden kansallisten ryhmien oikeuksista, siirryttiin abstraktiin käsitteeseen ihmisoikeudet. (Ball 1988, 10) Ball käyttää *rights*-käsitettä edelleen esimerkkinä siitä, miten sama sana saattaa eri aikoina tarkoittaa melko erilaisia käsitteitä. Samaan tapaan kuin valtio-käsite merkitsi Machiavellille ja hänen aikalaisilleen koko lailla eri asiaa kuin mitä se merkitsee meille, olivat *rights of Englishmen* eri asia kuin modernien regimien puolustamat tai loukkaamat *rights of man* tai *human rights*. Esimerkin tarkoitus on osoittaa, että vaikka sanat eivät muuttuisikaan, niiden käsitteen ja tarkoituksen muuttuvat. Poliittisten käsitteiden historiaa ei voida Ballin mukaan pitää erillään poliittisista konflikteista, joita käsitteet figuroivat. (Ball 1988, 15-16) Tässäkin mielessä suljettu konsensus tai eräänlaiset pysytetyt periaatteet eivät yksinkertaisesti pysyisi ajan tasalla.

Poliittinen diskurssi tavoittelee sopua ja konsensusta, vaikka keskustelijat olisivat keskenään

eri mieltä. Keskittymällä korostuneesti konsensuksen tavoitteluun kyetään Ballin mielestä tarttumaan poliittiseen elämän yhteen pooliin. Tarttumalla konsensuksen tavoittelun pooliin ja pelaamalla ulos käsitteelliset konfliktit denaturoidaan poliittisen elämän mahdolliseksi ja välttämättömäksi tekevä poliittinen elämä ja kieli. Käsitteiden kilpailu, läsnäoleva kommunikatiivinen ja käsitteellisen muutoksen mahdollisuus ovat rakennettu poliittiseen diskurssiin itseensä. Tietysti myös poliittisen ja julkisen määrittely, laajuus ja alue ovat poliittisen diskurssin perustavia osia. (Ball 1988, 13)

Jokainen teoria tai pyrkimys luoda sellainen edellyttää tiettyjä perusasetelmia, käsitteen valintoja ja määrittelyjä, jotka toisinaan onnistuvat paremmin ja toisinaan huonommin. Jokainen valintaprosessi edellyttää valintatilanteita ja pudotuspelejä. Koko tämä prosessi itsessään on luonteeltaan poliittista ja aktiivista toimintaa edellyttävää. On epärealistista ja poliittisen idean vastaista odottaa, että poliittisuus ja kiistat pystyttäisiin ikään kuin pussittamaan itsensä sisään pelkästään taitavalla muotoilulla tai julistuksenomaisella iskulauseella.

Jos siis periaatteen, teorian tai käsitteen halutaan kykenevän vastaamaan uusiin haasteisiin ja kehittymään ja vaikka perusteista olisikin saavutettu näennäinen yksimielisyys, ei konsensusta tulisi sulkea. Suppean käsitehistoriallisen lähestymistavan avulla pyritään osoittamaan, että periaatteesta, teoriasta tai yksittäisestä käsitteestä voidaan partikularisoida, kontekstualisoida, temporalisoida ja politisoida erilaisia merkityksiä. Jos jokainen yksittäinen osa-alue käsitteestä teoriaan voidaan partikularisoida, ei voida päätyä mihinkään harmoniseen kokonaisuuteen ja voimme vain arvuutella vaadittavien kompromissien määrän.

2.3.2 Sopimukseen perustuva ihmisoikeuskäsite

The UN, in the aftermath of two catastrophic world wars, built on that when it undertook to codify universal legal norms corresponding to the universal rights that derive from this dignity of the human person. The Universal Declaration of Human Rights was a codification of the existing fundamental values of all peoples.

Ihmisoikeuksien käyttäminen kriteerinä ja erottelemisen välineenä kansainvälisissä yhteyksissä vaatii jonkinlaisen konkreettisen viittauspisteen, jolla tätä ihmisoikeuksien funktiota perustellaan ja legitimoidaan. Keinona ovat olleet kansainväliset sopimukset ja sitä kautta oikeuksien kieli. Kolmannen vuosituhannan alussa lähes kaikki maailman valtiot ovat allekirjoittaneet YK:n ihmisoikeusjulistuksen ja siitä syystä sen ajatellaan määrittelevän ihmisoikeuksien käsitteen ja siitä voidaan johtaa kansainvälinen tavanomainen oikeus. Habermaslaisessa mielessä kysymys olisi kaikkien hyväksyttävissä olevasta muotoilusta, joka olisi menestyksekkäästi saavutettu.

Toisen maailmansodan jälkeen luotu YK:n ihmisoikeuksien julistus on merkinnyt ihmisoikeuskäsitteen sopimusperusteista perustelua. Ihmisoikeuksien kunnioittaminen on asetettu osaksi kansainvälistä oikeutta, jonka kaikkien kansainvälisen oikeuden yksiköiden on otettava jossain määrin huomioon.

Ihmisoikeuksia voidaan lähestyä filosofian, politiikan, sosiologian ja normatiivisuuden kautta, jotka muodostavat kirjallisuudessa neljä erillistä diskurssia, joista filosofis-legaalisella on pisin traditio. Toisen maailmasodan jälkeen mielenkiinnon kohteeksi kohosi normatiivinen aspekti, joka perustui kansainvälisen oikeuden positivisointiin keskittymällä yksilöiden oikeuksien suojeluun ja toimi instrumenttina yleismaailmallisten ja alueellisten oikeuksien suojelujärjestelmänä. (Zajadto 1999, 15) Normatiivinen lähestymistapa luonnollisesti normittaa kansainvälistä oikeutta, jota sen yksiköiden on noudatettava.

Johannes Morsink (1993, 358) pitää tärkeänä osoittaa toisen maailmansodan ja YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen keskinäisen riippuvuuden, mutta poikkeaa lähestymistavaltaan ja painotukseltaan normatiivisesta aspektista. YK:n ihmisoikeusjulistus on sopimusperusteinen, mutta Morsink käsittelee julistusta kouriintuntuvammin. Syynä

---

⁸ Ulkoasiainministeri Erkki Tuomiojan puheenvuoro YK:n ihmisoikeustoimikunnassa 56. istunnossa. Geneve 27.3.2000

artikloiden yksityiskohtaiseen käsittelyyn on halu pitää arvot hengissä, vaikka toisen maailmansodan ja vuoden 1948 YK:n ihmisoikeusjulistuksen keskinäinen yhteys olisikin tunnettu tosiasia.

Ihmisoikeusdeklaraatio kapinoi kansallissosialismin hirmutöitä vastaan ja ihmiset sen takana toimivat niin kuin oikeutetuksi näkevät. Julistus ei tarvinnut tuekseen filosofista argumentointia tai todisteita, sillä natsien kauhut riittivät. Morsinkin mukaan UNESCO oli tarjonnut maailman intellektuellien tutkimustuloksia ihmisoikeuksien perusteista, mutta delegaatio hylkäsi raportin: "ihmisoikeudet eivät tarvitse doktriinista konsensusta, vaan on saavutettava oikeuksia koskeva sopimus". (1993, 397-398) Tämän väitteen perusteella sopimuksen uskottiin toimivan ihmisoikeuksien perusteluna intellektuaalista doktriinia tehokkaammin. Ihmisoikeuksien kansainvälisen kehittymisen dynamiikan alku ja juuri on Morsinkin edustaman näkemyksen mukaan ihmisten aktuaaleissa kokemuksissa ja reaktioissa heidän kokemiaan vääryyksiä vastaan. Nämä kokeumukset ovat tehneet sopimukset ihmisoikeuksien suojelemisesta tarpeelliseksi. Morsink lukee ihmisoikeusjulistuksen artiklat Albert Camus'n kapinallisena:

Not God, and not reason, and not nature, but the experience of rebellion is the proper epistemological starting point for any defence of our belief in universal human rights: When a gross violation of human rights occurs, morally healthy people will be repulsed and will want to rebel in the name of the value that is being violated. That is how values are discovered and why World War II gave birth to the Universal Declaration of Human Rights. To see the truth of Declaration, we need to listen to those who tell the story of the Holocaust (Morsink 1993, 399-401)

Ihmisoikeuksien kansainvälisen suojelun käännekohtana pidetään yleisesti YK:n yleiskokouksessa 10.12.1948 hyväksyttyä ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistusta. Valtion suvereniteettia rajoittavia ja ihmisoikeussävytteisiä sopimuksia oli tehty

aikaisemminkin.⁹ Sopimukset ovat syntyneet vastauksina aikansa ongelmille ja kiistoille. Esimerkiksi Kansainliiton tärkeänä tehtävänä oli suojata kansalliset vähemmistöt kansainvälisoikeudellisilla järjestelyillä ensimmäisen maailmansodan jälkeen (esim. Hannikainen 1997, 32-33; Jyränki 1994, 290). Kansainvälisillä sopimuksilla ryhdyttiin luomaan valtioille velvoitteita omiin kansalaisiin nähden. Sopimuksille asetettiin tietty kapea-alainen ja konkreettinen tavoite, joka oli puolustettavissa paitsi käytännöllispoliittisilla syillä, myös moraalien ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksella (Jyränki 1994, 290). Tärkeämpää oli kuitenkin kehitys, joka lähti liikkeelle Versaillesin rauhansopimukseen (1919) mukaan otetusta Kansainvälisen työjärjestön, ILO, peruskirjasta. ILO:n toimesta ryhdyttiin valmistelemaan ja hyväksymään sen jäsenvaltioiden ratifioitavaksi työelämän sääntelyä koskevia yleissopimuksia. (Jyränki 1994, 290-291) Kansainvälisoikeudellisesti merkittävää sopimuksessa oli sen velvoittava luonne sen ratifioineelle jäsenmaalle.

Kehityskulun merkitys on mielestäni ei niinkään sopimuksien kattamisalassa kuin sopimuksien yleistymisessä kansainvälisen oikeuden normittamisen muotona. Universaaliksi mielletyt sopimukset edellyttävät, että kansainvälisten toimijoiden on otettava nuo sopimukset jossain määrin huomioon. Vaikka yksittäinen valtio ei täysin hyväksyisikään sopimuksia, niihin on otettava jollakin tavalla kantaa. Myös sopimuksien ulkopuolelle jääminen merkitsee kannanottoa. YK:n ihmisoikeusjulistuksen universaalisuusaste tukee väitettä ihmisoikeuksien jäsenkriteerisyydestä, koska kansainvälisenä tavanomaisena oikeutena se sitoo kaikkia valtioita sopimuksen paikallisesta kannatuksesta huolimatta.

YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus oli aidosti yleismaailmallinen asiakirja, joka pyrki kattamaan koko ihmisoikeuksien kentän ja tuli siten muodostamaan määritelmän siitä, mitä ihmisoikeuksilla tarkoitetaan. Nykyisin ihmisoikeuksiksi ymmärretään yleismaailmallisten

---

⁹ Vanhimmat ihmisoikeuksia takaavat sopimukset olivat Punaisen ristin perustanut Geneven konventio haavoittuneiden sotilaiden kohtelusta sodassa 1864 (esim. McCoubrey 1994) ja Brysselin yleissopimus orjakaupan kieltämisestä 1890 (esim. Jyränki 1994, 290).

tai alueellisten ihmisoikeussopimuksien turvaamat oikeudet.¹⁰ (Scheinin 1999, 187) Julistus ei ollut kansainvälisoikeudellisesti sitova asiakirja, vaan se sisälsi oikeastaan samantyyppisen luonnonoikeuksien kirjaamisen kuin Ranskan ihmis- ja kansalaisyhteiskuntien julistus (Jyränki 1994, 291). Nieminen (1998, 22) ei näe ihmisoikeuksien julistusta sitovana asiakirjana, vaan kokoelmana tavoitteista, joita valtioiden on pyrittävä noudattamaan.

YK:n peruskirja asettaa maailmanjärjestön ja sen jäsenvaltioiden tehtäväksi suojella ihmisoikeuksia, mutta se ei kuitenkaan määritellyt käsitettä. Sisällöllisesti ihmisoikeuksien julistuksen artikkelit 1-28 sisältävät luettelon niistä oikeuksista, joita pidettiin vuonna 1948 yleismaailmallisina ja perustavanlaatuisina. Ihmisoikeuksien julistus ymmärretään usein tulkinaksi sille, mitä ihmisoikeuskäsitteellä tarkoitetaan. Lisäksi ihmisoikeuksien julistus nähdään paitsi lähtökohtana ihmisoikeuksien myöhemmälle kehitykselle, myös alkupisteenä uusille oikeudellisille ihmisoikeussopimuksille (Scheinin 1999, 188).

Ihmisoikeuksien käsite määritellään normatiivisessa tutkimuksessa siis YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen avulla. YK:n peruskirja ei määritellyt ihmisoikeuksia ja perustavanlaatuisia oikeuksia, vaikka käyttääkin termejä koko ajan (Drzewicki 1999b, 68). Ihmisoikeuksien julistus perusti ensimmäisen luettelon ihmisoikeuksista ja loi ensimmäisen ihmisoikeuksien yleisen määritelmän. *Ihmisoikeuksien käsitteellä viitataan kansainvälisten sopimusten ja asiakirjojen mainitsemiin oikeuksiin.* YK:n ihmisoikeuksien julistuksen ajatellaan vaikuttaneen yleisesti YK:n vahvistumiseen ja avanneen mahdollisuuden ihmisoikeuksien pidemmälle menevän kodifioinnin ja progressiivisen kehityksen kansainvälisessä oikeudessa. Jos YK:n yleismaailmalliseen ihmisoikeusjulistukseen olisi suhtauduttu vain julistuksena, sen sitovuus ja soveltamiskyky olisi ollut Drzewickin mukaan huomattavasti kapeampi. (Drzewicki 1999b, 74-76)

Sopimuksen myötä ihmisoikeudet juridisoituivat. Siihen liittyvät ongelmat piilevät

---

¹⁰ Ihmisoikeuksien määritelmä ei ole tarkkarajainen, sillä esim. ILO:lla on n. 170 sopimusta, jolla on yhtymäkohtia ihmisoikeussopimuksiin. Kansainvälisissä sopimuskokoelmissa ihmisoikeussopimusten lukumäärä vaihtelee 20-70 välillä. (Esim. Hallberg 1999, 37; Scheinin 1999, 189)

Lehtimajan mukaan ihmisoikeuksien kahdessa peruspiirteessä, jotka ovat yhtäaikaaisesti ihmisoikeuksien voima ja heikkous. Ihmisoikeudet ovat ensiksikin universaaleja, ylipositiivisia luonnonoikeuksia ja hierarkisesti ne sijaitsevat valtioiden säätämiä lakeja ylempänä. Ihmisoikeuksien määrittelyn tulisi kuitenkin ottaa huomioon kulttuuriset, taloudelliset ja poliittiset erot. Toiseksi ihmisoikeudet ovat sisällöltään dynaamisia ja siksi ne muuttuvat yhteiskuntien kehityksen mukana. Näiden rajoitusten ja mahdollisuuksien rajoissa normit jäävät pakostakin yleiseksi. Ihmisoikeuksien kohdalla eri toten "laki on niin kuin se luetaan". (Lehtimaja 1987, 3-4).

Ihmisoikeuksien julistus mielletään yhä enemmän luonteeltaan velvoittavaksi ihmisoikeussopimusten yleismaailmallisuuden perusteella. Näin ollen ihmisoikeusjulistuksen ydinsisältö, i.e. vuoden 1948 ihmisoikeusjulistuksen kirjaamana, luonnehditaan usein osaksi tavanomaista kansainvälistä oikeutta. (Scheinin 1999, 189). Kansainvälisen yhteisön toiminnassa tavanomainen kansainvälinen oikeus katsotaan siinä määrin vakiintuneeksi, että sitoo myös niitä valtioita, jotka eivät ole liittyneet ihmisoikeussopimukseen (ibid.).

YK:n ihmisoikeuksien julistuksen tekee oikeudellisesti ja poliittisesti merkittäväksi sen kirjoittaminen julistuksen muotoon, joka toisaalta helpotti valtioiden poliittista sitoutumista ja toisaalta edisti ihmisoikeuskehityksen jatkumista. Julistuksen laajasta adoptiosta huolimatta ihmisoikeuksia ei kuitenkaan muotoiltu yleismaailmallisesti tyydyttävästi. *Aika* oli sopiva niinkin pitkälle meneviin muotoiluihin, joissa ei välttämättä olisi onnistuttu muutamaa vuotta myöhemmin kylmän sodan jännitteiden kiristyessä (ihmisoikeusjulistuksen valmistelusta esim. Lindgren Alves 2000, 478-482; Drzewicki 1999b, 70-73). Julistuksen intentiot ja tavoitteet olivatkin Drzewickin (1999b, 68) mukaan asiakirjan operatiivisuudessa. Hänen teksteissään ei YK:n ihmisoikeusjulistusta nähdä niinkään doktriinisena (vrt. Lindgren Alves 2000, 480).

Paradigmaattisen ihmisoikeuskäsitteen rekonstruktioinnoin kannalta tärkeitä tapahtumia ovat olleet vuoden 1948 YK:n ihmisoikeuksien julistus, 1966 sopimukset kansalais- ja poliittisista oikeuksista (KP-oikeudet) ja taloudellisista, sivistyksellisistä- ja sosiaalisista oikeuksista (TSS-oikeudet) sekä vuoden 1993 Wienin ihmisoikeuskonferenssi. Sen myötä päättyi paitsi KP- ja

TSS-oikeuksien, myös kehitysmaiden korostamien kehitysoikeuksien välinen kiista oikeuksien tärkeysjärjestyksestä. (Piechowiak 1999, 4).

Ihmisoikeuksien julistuksen noudattaminen ei ole edennyt esteettömästi julistusmuotoisuuden toimivuudesta huolimatta. Julistuksen hyväksyneetkään eivät aluksi hyväksyneet dokumentin velvoittavaa luonnetta. Itse julistuksen neuvottelut onnistuivat häkellyttävästi reilussa kahdessa vuodessa, mutta sitä seuraavat sopimukset, kansalais- ja poliittisista oikeuksista sekä taloudellisista, sivistyksellisistä ja sosiaalisista oikeuksista 1966 vaativatkin kolme vuosikymmentä tullakseen voimaan. Sopimuksista ei edelleenkään pidetä kiinni kaikissa maissa. (Lindgren Alves 2000, 479)

Ihmisoikeuksien takana oleva taustaideologia on kyseenalaistanut ihmisoikeuksien universaaliutta. Tutkimuksissa on yleisesti lähdetty liberalismista ihmisoikeuksien taustaideologiana, jossa vapaus, tasa-arvo ja individualismi otetaan itsesäänselvinä lähtökohtina (Nieminen 1992, 76). Arvolähtökohtia ei ole mukaan erityisen pohdittu ja vasta esim. naisoikeus kapeampana näkökulmana esittää - Skinnerin vaatimia! - lisäkysymyksiä "millainen vapaus", "kenen tasa-arvo" jne. (ks. Nieminen 1992)

Ihmis- ja perusoikeuksien sisältö ja kattavuus on vaihdellut eri aikoina. Esimerkiksi Yhdysvaltojen 200-vuotinen perustuslaki hyväksyi orjuuden 1800-luvulla, mutta 1960-luvulla pyrittiin radikaaleilla perusoikeustulkinnoin poistamaan rotusyrjintää. Ihmis- ja perusoikeuksissa lähtökohtana voidaan pitää sellaisia oikeuksia, joille on yhteiskunnan ilmaisemina perusarvoina haluttu antaa muita oikeuksia suurempi pysyvyys. Koska ei voida esittää ylihistoriallista ihmisoikeusmääritelmää, ei voida myöskään osoittaa tiettyyn ihmisoikeuksien alkamishetkeä tai ajatella ihmisoikeuksia valmiina kokonaisuutena. Ihmisoikeudet ovat yksilölle osoitettuja oikeuksia ja siksi niiden yhteydessä palataankin yleisesti 1700-luvulle. Historialliset esitykset ihmis- ja perusoikeuksista ovat aatehistoriallisia ja aatehistoriassa perusoikeudet esiintyvät individualismin ja kansansuvereenisuusopin synnyn yhteydessä. (Nieminen 1988, 12; ks. myös 1992, 61-2, 76-77)

Aatehistoriallisten esitysten vikana on Niemisen mukaan usein se, ettei niissä ole kytkeyty

aatehistoriaa tarpeeksi muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen. Hän toteaa kuitenkin perusoikeusfilosofian tutkimukseen ilmestyneen yhteyksiä porvarillisen valtion ja oikeuden synnyn kanssa. (Nieminen 1998, 13) Normatiivista lähestymistapaa leimaa koko norveja ympäröivän ja tuottavan yhteiskunnallisen, poliittisen, kielellisen vaikutuksen lähes täydellinen puuttuminen. Liberaalien arvojen lastin lisäksi moderni oikeustiede painotti diskursseissaan Nousiaisen mukaan hermeneutiikkaa ja oikean tulkinnan etsimistä. Kieli haluttiin puhdistaa monimerkityksellisyydestä ja suostuttelevista aineksista, jotta se soveltuisi paremmin oikeudellisiin tarkoituksiin. Suhtautumista retoriikkaan Nousiainen luonnehtii suorastaan vihamieliseksi. Kun lainsäädännön sanamuotoa ei saatu yksiselitteiseen muotoon, lain tulkinta pysytettiin lain antaneen suvereenin hallitsijan tulkintavallan alaiseksi. (Nousiainen 1992, 35-36)

Yksiselitteisen muotoilun vaikeus poliittisista ristiriidoista johtuen näkyi kylmän sodan jälkeisenä aikana silmiinpistävimmin liberalistisista arvoista johdettujen KP- ja TSS-oikeuksien välisenä kiistana. TSS-oikeuksien ja traditionaalisten vapausoikeuksien yhteen sovittaminen oli käytännössä vaikeaa ja niiden erottelu oli ristiriidassa jakamattomien ja riippumattomien ihmisoikeuksien kanssa (esim. Nieminen 1988,17; Drzewicki 1999a, 42). Niin kutsuttujen ensimmäisen ja toisen sukupolven ihmisoikeuksien rinnalle tulleet kolmannen sukupolven kehitysmaiden ihmisoikeusstandardit esittivät itä-länsi -konfliktin lisäksi pohjoinen-etelä-konfliktin rikkaiden ja köyhien välisenä ristiriitana. (esim. Nieminen 1988, 26-32)

Ihmisoikeudet eivät onnistuneet muotoilussaan tulla hyväksytyiksi sellaisenaan. Konteksti, maailmanpoliittinen tilanne ja valtasuhteet sen sijaan muuttuivat sellaiseksi, että ihmisoikeuksien konsensusaste oli riittävän korkea, jotta se voitiin hyväksyä. Kylmän sodan aikainen ihmisoikeussukupolvien välinen kiista ei päättynyt yhdenkään sukupolven riittävän hyvään muotoiluun, mutta ideologisen vastakkainasettelun päättyminen mahdollistikin yllättäen ihmisoikeuksien vahvistamisen. Ihmisoikeudet saavuttivat virallisesti universaalin aseman viimeistään Wienin ihmisoikeuskonferenssissa 1993 ja vanhalta pohjalta lähtevä kulttuurirelativistinen väittely on nähty siitä lähtien hedelmättömäksi.

Ihmisoikeuksien dynamiikka on kulkenut ihanteiden asettamisesta oikeuksien muotoiluun ja

oikeuksien toteuttamiseen. Ihmisoikeudet nähtiin alunperin ihanteina, ilmauksen sorron tiedostamisen kasvusta tai valtion viranomaisten riittämättömistä toimista. Ihanteiden saaman tuen kehittyessä riittävän voimakkaaksi ja laajaksi, seuraavassa kehitysvaiheessa ihanteet kirjattiin normin muotoon lakiteksteihin. Yksinkertaistaen: kansainvälisistä ihmisoikeuksista on solmittu sopimuksia ja jonkin ajan kuluttua ne ovat muuttuneet osaksi yleistä kansainvälistä oikeutta (Eide 1988, 38). Ihmisoikeusihanteet ovat kulttuurin ja kehityksen tuotteita, joista käydään yhteiskunnallista ja poliittista väittelyä. Ihmisoikeudet muuntuvat sitoviksi laeiksi voimasuhteiden mukaan. Niiden kirjaaminen on tuloksetonta ilman tuomioistuimia. (ibid.)

Ihmisoikeudet ovat konstruktio ja käsitteenä ihmisoikeuksien voidaan sanoa olevan nominalistinen luomus. Todennäköisesti juuri ihmisoikeuksien kyky taipua kontingenssin mukaan on mahdollistanut idean kehittyvistä yleismaailmallisista ihmisoikeuksista. "Valmiilla" muotoilulla ja joustamattomalla tulkinnalla ihmisoikeuksien normatiivinen ja poliittinen eteneminen olisi varmasti kohdannut vielä enemmän vastatuulta. Valmista ei voi kuitenkaan antaa, koska ei ole olemassa yksiselitteisen pätevää perustelua ihmisoikeuksille. Ihmisoikeuksien historiaa lukiessa (esim. Helminen 1988) on myönnettävä, että ihmisoikeudet olisivat tuskin saavuttaneet nykyistä statustaan ilman kykyään tulla määritellyksi ja tulkituksi kulloisenkin kontingenssin mukaan. Todennäköisesti myös Drzewicki tarkoittaa ihmisoikeuksien operationaalisuudella niiden käyttökelpoisuutta. Tulkintaani tukee myös Sikkinkiltä (1998) tekemäni implisiittinen huomio, ettei ihmisoikeus-polity ole välttämättä itsestäänselvä maailmanpolitiikkaa järjestävä polity.

Weberin ja myös Johannes Morsinkin kirjoituksista toisaalta luetaan, etteivät ihmisoikeudet palaudu sopimukseen, eivätkä niiden juuret ole sopimuksissa, vaan ihmisten kokemissa aktuaalisissa kärsimyksissä. Max Weber näkee niissä lupauksen noususta, jonka demokratia ja liberalismi varmistaisivat. Morsink on ottanut holokaustin kokemusten jälkeen tavoitteeksi YK:n ihmisoikeusjulistuksen ja ihmisoikeuksien kansainvälisen institutionalisoimisen. Kaiken kaikkiaan ihmisoikeuksien kehityskulku ei ole tietoisien (esimerkiksi valistus) projektin tulosta, vaan kehitys seurausta ihmisten varsinaisista kokemuksista.

3 Ihmisoikeuksien kriteeriksi kehittyminen

3.1 Sivistyneisyys yhteisöön kuulumisen kriteerinä

Ihmisoikeuksien statuksen analysoinnin tarkoituksena on tuoda esiin ihmisoikeuksien kehittyminen arvostelukriteeriksi. Käsittelen kahden vastakkaisen näkemyksen kautta erityisesti sivistyksen käyttämistä kriteerinä, jolla on määritelty kansallisvaltioiden osallistumisoikeus suvereenina kansainväliseen yhteisöön. Suvereenista kansallisvaltiosta lähtenyt jäsenyyškriteerikehitys on johtanut myös ihmisoikeuksien asettamiseen jäsenyyškriteeriksi.

Universaali kansainvälinen oikeus on ilmiönä varsin nuori ja se syntyi koloniaalisen ekspansion seurauksena. 1800-luvulla kansainvälisessä oikeudessa tapahtui siirtymä naturalismista positivismiin ja oikeusfilosofinen siirtymä oli Anthony Anghien mukaan selvästi sidoksissa siirtomaapolitiikan perusteisiin. Positivistinen kansainvälinen oikeus perustui ideaan valtion suvereniteetista ja ennen kaikkea erotteluun sivistyneen ja ei-sivistyneen maailman välillä (Anghie 1999, 1-2). 'Sivistyksestä' ja sivistyksen tasosta muodostui kriteeri, jonka perusteella valtio hyväksyttiin valtioyhteisön jäseneksi tai jätettiin sen ulkopuolelle. Sivistys määritteli kunkin valtion aseman kansainyhteisöön nähden, joko sen sisä- tai ulkopuolelle. Kansainvälinen legitimaatio, kansainyhteisön täysvaltainen jäsenyys johdettiin korkeasta kulttuurin ja sivistyksen tasosta. (Donnelly 1998a, 2)

Positivismi perustui erottelun politiikkaan; sivistykseen tai sivistymättömyyteen, eurooppalaisuuteen tai ei-eurooppalaiseen, suvereeniin tai alistettuun valtioon, maailmanyhteisön jäsenyyteen tai jäsenyydestä pois sulkemiseen. Positivistisen kansainvälisen oikeuden ydin sijaitsi Euroopassa ja suvereenissa valtiossa. Siinä missä luonnonoikeus koski maailman kaikkia maita, positivismi koski nimenomaan Eurooppaa sulkeistaen periferian ulkopuolelleen. Positivistisen lain säätämät säännöt olivat suvereenien valtioiden sopimia. Positivisteille suvereeni valtio muodosti koko oikeusjärjestelmän perustan ja heidän kunnianhimoisena projektinaan oli uudelleen perustaa koko kansainvälisen oikeuden viitekehys premissiin suvereenin valtion käsitteestä. Suvereeni oli itse itsensä korkein

auktoriteetti, jota sitoi ainoastaan se, mihin suvereeni oli itse sitoutunut. Maailmankuva hylkäsi naturalistisen käsityksen luonnonoikeuteen sidotusta suvereenista valtiosta. Kansainvälisen oikeuden säännöt tuli löytää valtioiden aktuaalisen käyttäytymisen huolellisesta tutkimisesta ja instituutioista ja valtioiden luomista instituutioista ja laeista, ei spekulatiivisesta luonnonoikeudesta. (Anghie 1999, 10-13) Kansainvälisen oikeuden institutionalisoitumisen ja legalisoimisen traditio on edelleen jatkuva ilmiö ja olennainen keino edistää ihmisoikeuksien toteutumista.

Positivistinen oikeustiede yhtenä tieteenalana muiden joukossa oikeutti omalta osaltaan eurooppalaisen kolonialistisen politiikan perusteinaan eurooppalaisen kulttuurin yliverisuus sekä suvereenin valtion subjektin asema kansainvälisessä yhteisössä. Kansainvälisen oikeuden pelisäännöt ymmärrettiin siten, että peliin saattoivat osallistua vain ne yhteisöt, jotka käsitettiin sivistyksellisen tasonsa perusteella siihen kuuluviksi. Kansainvälisen yhteisön jäsenyys ja suvereeni valtio siis seurasivat toisiaan. Tästä edelleen seurasi, että suvereenista valtiosta muodostui kansainvälisen järjestelmän avainkäsite, jolloin oli määriteltävä myöskin suvereniteetin käsite, jotta voitaisiin tarkoin harkita, ketkä mahdollisesti kuuluivat suvereenisuuden piiriin. (Anghie 1999, 25-26) Suvereniteetista tuli näin ollen sivilisaation kriteeri, joka tuli täyttää päästäkseen kansainyhteisön täysivaltaisesti jäseneksi. Suvereenisuus toimi kansainvälisen legitimaation arvostelukriteerinä.

Anghie korostaa teorian yhteisö-ajatuksen ensisijaisuutta. Hänen mukaansa yhteisön (*society*) avulla voitiin perustella kulttuurisiin eroavaisuuksiin perustuva oikeusjärjestelmä. Eurooppalaisten oli esimerkiksi tunnustettava Aasian valtioista Japani ja Kiina muodollisesti "suvereeneiksi", mutta jos he eivät täyttäneet sivistyneen kansainvälisen yhteisön jäsenyyden vaatimuksia, he eivät nauttineet täysivaltaisuudesta Euroopan suvereenien valtioiden perustamassa kansainyhteisössä. Positivistisesta suvereniteetti-doktriinista huolimatta juuri "yhteisö" ja "kansojen perhe" oli se perusta, jonka varassa positivistinen oikeusoppi ja suvereenisuus-oppi lepäsi. Ei-eurooppalaisia valtioita ei laskettu suvereeneiksi, koska ne kuuluivat kansojenyhteisön ulkopuolelle. (Anghie 1999, 28)

Sopimusten ja positivistisen kansainvälisen oikeuden suhteessa paljastui Anghien (1999, 39)

mukaan looginen epä johdonmukaisuus. Sopimusten status oli siinä mielessä problemaattinen, että positivismin premissit antoivat ymmärtää, että sopimusten tekeminen ei-eurooppalaisten kanssa oli mahdotonta. Tämä edellytys oli ristiriidassa sen positivistisen väittämän kanssa, jonka mukaan ei-eurooppalaiset valtiota eivät sivistymättömyytensä vuoksi voineet edes ymmärtää mistä laeissa oli kysymys. Sopimukset perustuivat epätasa-arvoisiin oikeussuhteisiin: eurooppalaiset kirjoittivat kansainvälisen järjestelmän säännöt, joita ei-eurooppalaisten tuli noudattaa (Anghie 1999, 41). Ristiriita ratkaistiin tunnustamalla ei-eurooppalaiset valtiot näennäisesti suvereeniksi. Tunnustamis-doktriinin mukaan uusi valtio syntyy toisen valtion tunnustuksella. Seuratun logiikan mukaan uudesta valtiosta tulee samalla kansainvälisen yhteisön subjekti vain tämän tunnustamisen kautta. (Anghie 1999, 43) Teoria jättää hämärään myös kiinnostavan kysymyksen ensimmäisestä valtiosta ja sen tunnustamisesta.

Suvereenien valtioiden järjestelmän tiukka formalismi ja joustamattomuus nähdään yhtenä suurena syynä ensimmäisen maailmansodan syttymiselle (Anghie 1999, 74). Sotien jälkeen ilmestyi kartalle uusia valtioita ja lopulta valtaosa maailman valtioista oli astunut universaalin kansainvälisen oikeuden piiriin. Artikkelissaan Anghie on pyrkinyt osoittamaan, että suvereniteetin historian ja eurooppalaisen sivistyksen ylivertaiseksi käsittämisen välille on vedettävissä yhtäläisyysmerkit. Sama historia kertoo myös ennen kaikkea kehityskulusta, jossa kansainvälisestä oikeudesta kehittyi universaali kansainvälinen oikeus. (Anghie 1999, 66)

Amerikkalaiset Anthony Anghie ja Jack Donnelly suhtautuvat universaaliin kansainvälisen oikeuden hegemoniaan eri tavoin. Anghie kritisoi kansainvälisen oikeuden "universaalisuuden" syntyprosessia ja pyrkii osoittamaan 1800-luvun imperialistisen kehityksen olevan edelleen osa nykyistä kansainvälistä oikeutta (1999, 75).

Donnelly suhtautuu 1800-luvulta alkaneeseen kehitykseen positiivisemmin. Hänen näkemyksensä mukaan kyse on moraalisesta, evolutionistisesta prosessista, jossa kehitys vaatii edetäkseen aina määrättyjen kriteerien täyttämistä. Kansainvälisen yhteisön ulkopuolelle suljettujen valtioiden oli ensin saavutettava tietty "sivistyksen" taso päästäkseen jäseneksi kansainväliseen yhteisöön. Kun maailman valtiot lopulta saavuttivat vaaditun jäsenyyden

valtioyhteisössä, näiden tuli seuraavaksi täyttää mm. kriteerit universaaleista ihmisoikeuksista. Kriteereistä poikkeaminen uhkasi jälleen kyseenalaistaa valtioyhteisön jäsenyyden. (Donnelly 1998a, 20)

Ei-eurooppalaiset valtiot saavuttivat lopulta eurooppalaisten asettaman sivistyneisyyden-kriteerin. Kun käytännöllisesti katsoen kaikki maailman maat täyttivät vaaditun kriteerin ja heidät tunnustettiin suvereeniksi valtioiksi, ei sivistyneisyyden tai suvereenisuuden vaade enää käynyt distinktioksi. Donnelly arvioikin ihmisoikeuksista tulleen uusi kansainvälinen "sivistyksen" kriteeri ja tukee väitettäni ihmisoikeuksista kansainvälisten yhteisöjen jäsenyydekriteerinä. Oman työni kannalta onkin mielenkiintoista syventyä Donnellyn näkemykseen ihmisoikeuksista uutena kansainvälisenä kriteerinä ja valtioiden positiivisen käyttäytymisen legitimaationa.

Anghien mukaan universaalisuus sellaisena kuin se sopimusperusteisesti käsitetään, on analogia länsimaisesta sivistyksestä. Donnelly sitä vastoin uskoo naturalistiseen universaaliuteen, joka kumpuaa ihmisyydestä itsestään. Näitä piirteitä hän on löytänyt myös Anghien voimakkaasti kritisoimasta länsimaisesta valtapolitiikasta. Donnellyn mukaan harjoitetussa imperialistisessa valtapolitiikassa oli mukana myös aineksia, joita ei johdettu kansallisista intresseistä, vaan moraalisisista arvoista käsin. Esimerkiksi orjakauppaa vastustavasta kampanjasta tai rangaistusreformista oli tuskin paljon materialistista hyötyä. Niin ikään ylikansalliset säännökset ulkomaalaisten suojelemiseksi vetosivat moraalisesti houkuttelevaan käsitykseen ylikansallisesta perusoikeuksien turvaverkosta. Klassisen sivistys-standardin progressiiviset elementit alkoivat toimia vasta 1900-luvulla, mutta edeltäneelläkin vuosisadalla sillä oli ollut Donnellyn mukaan yllättäviä seurauksia. (Donnelly 1998a, 6-7) Sitä vastoin Anghien (1999, 63) kriittisen tulkinnan mukaan esimerkiksi Berliinin konferenssissa vuonna 1884 käytetyn humanitaarisen retoriikan tärkeys oli siinä, että sillä oikeutettiin imperialismiin projekti.

Seuraava sivistyksen standardi esiteltiin ensimmäisen maailmansodan jälkeisenä Kansainliiton aikana ja pitkälti myös sen toimesta. Kansainyhteisöön kuulumisen uudeksi symboliksi tuli osanotto Kansainliiton kansainvälisiin konferensseihin (Donnelly 1998a, 9). Kansainliitto

perusti velvollisuudet kansallisten vähemmistöjen suojelemiseksi. Vähemmistöjen oikeudet¹¹ käsitettiin nyt ensi kertaa kansainvälisen oikeuden asiaksi ja heidän oikeuksiensa takuumiehenä toimi Kansainliitto.¹² Voimakeinojen puuttuessa puheet takuumiehenä toimisesta olivat suuresti isottelevia. Merkittävää vähemmistöoikeuksien vaatimuksessa oli, että se palautti sivistyksen kriteerin takaisin Eurooppaan ja myös Euroopan tuli pyrkiä täyttämään vähemmistöoikeuksia koskevat kriteerit. Myös Eurooppa “korkeamman kulttuurin” edustajana joutui tilanteeseen, jossa sen oli uudelleen pyrittävä kansainyhteisön jäseneksi. (Donnelly 1998a, 10-11) Sivistyneisyys kansainvälisen yhteisön jäsenkriteerinä suosi epätasapainoista valtapolitiikkaa ja imperialismia sivistyksen nimissä. Donnelly on silti taipuvainen uskomaan valtaan perustuvan kansainvälisen legitimaation sisältäneen myös positiivista, moraalista vetoa. Vilpittömien motiivien ja puolustautuminen vahvemman vallan syytöksiä vastaan ei ole kadonnut valtioiden puheenvuoroista vieläkään:

It therefore has nothing to do with interference or western arrogance if we Europeans repeatedly point out that the suppression of human rights is unacceptable and that we will promote the development of peace, democracy and civil society throughout the world. For us this is by no means a matter of imposing our values on others.” (EU Annual Report on Human Rights, 41)¹³

Yhteisöön kuulumisen merkitys on ollut oleellinen kysymys ihmisoikeuksille sivistyksen kriteerinä, mutta yhteisöön kuulumisen ensisijaisuus palautuu aina yksilön ihmisoikeuksien luonteeseen asti. Arendt tähdentää, että jos heimo- tai jokin muu takapajuinen yhteisö ei nauttinut ihmisoikeuksista, ei yhteisö ollut tavoittanut sivistyksen tasoa, eli julkisen ja

---

¹¹ Hannah Arendt sanoo vähemmistösopimuksen merkityksen olevan siinä, että niiden takaajana toimi Kansainliitto kansainvälisenä elimenä. Vähemmistösopimusten tarve osoitti ennen kaikkea kansallisvaltion kykenemättömyyden tuottava oikeudellista suojaa ensimmäisen maailmansodan ja sisällissotien myötä oman valtion hallituksen suojelun menettäneille ihmisille. (Arendt 1962, 285-6)

¹² Kansainliitto myös institutionalisoi kansainvälisten ongelmien käsittelyn: tapahtui kansainvälisen oikeuden siirtymä “kaaoksesta järjestykseen”. (Kennedy 1987)

¹³ 55th Session of the Commission on Human Rights (Geneva, 22 March - 30 April 1999) Statement by Joseph Fisher Federal Minister for Foreign Affairs of the Federal Republic of Germany on behalf of the European Union Geneva, 23 March 1999.

kansallisen suvereniteetin tasoa, vaan eli alistettuna ja sorrettuna. Koko kysymys ihmisoikeuksista sekoittui nopeasti kysymykseen kansallisesta emansipaatiosta, sillä ainoastaan vapautunut suvereeni ihmiskunta pystyi takaamaan ihmisoikeudet. (Arendt 1962, 291) Yksilönkin ihmisoikeudet riippuvat siitä, onko kyseinen henkilö minkään yhteisön jäsen. Jäsenyhteisön suojatessa omia kansalaisiaan, kansallisvaltioiden normaali toiminta suojeli yhteisön ulkopuolelle joutunutta keskellä Eurooppaa “yhtä paljon kuin he olisivat olleet Afrikan sydämessä”. (ibid.) Ihmisoikeuksien ‘omistamisen’ kannalta katastrofia ei aiheuttanut sivilisaation puuttuminen, takapajuisuus tai puhdas tyrannia, vaan että tilanne ei enää ollut korjattavissa koska maailmasta ei enää ollut yhtään “sivistymätöntä” paikkaa ja koska kaikki olivat pakotettuja elämään, halusivat tai eivät, “Yhden Maailman” maailmassa. (Arendt 1962, 297)

Toisen maailmansodan jälkeen kansainvälistä järjestelmää leimasivat kaksi osittain päällekkäistä ja osittain kilpailevaa doktriinia, käsitys itsemääräämisoikeudesta ja käsitys ihmisoikeuksista. Ihmisoikeusloukkauksiin puuttuminen kiellettiin viittaamalla valtion oikeuteen päättää itse sisäisistä asioistaan. (Donnelly 1998a, 12-13)

Donnelly kuvaa klassista sivistysstandardia burkelaiseksi ideaksi, jossa toisia kehittyneemmät kansat olivat oikeutettuja määräämään heitä vähemmän kehittyneitä kansoja ja oikeutettuja suurempiin oikeuksiin. Oppi itsemääräämisoikeudesta ja suvereenien tasa-arvosta on johdettavissa Hobbesista. Kansainväliset ihmisoikeudet voidaan Donnellyn mukaan puolestaan johtaa lockelaisesta tai liberaalista progressiivisesta oikeudesta, joiden yhteiskuntasopimus ymmärsi valtion kansalaistensa oikeuksien toteuttamisen instrumentiksi. Legitimaation liberaali standardi sai kuitenkin kilpailijakseen legaalis-positivistisen tunnustamisteorian, joka takasi kansainvälisen yhteisön jäsenyyden, jos valtio hallitsi omaa aluettaan ja vapautti valtion kansainvälisistä velvoitteistaan, joihin se oli sitoutunut. (Donnelly 1998a, 14)

Käytännössä itsemääräämisoikeus tarkoitti dekolonisaatiota: siirtomaat olivat oikeutettuja tulla tunnustetuiksi suvereenina valtioina. Siirtomaaisistaan oppia ottaen uudet valtiot korostivat tasa-arvoisuuttaan muihin valtioihin nähden radikaalissa positivistisessa

kansainvälisoikeudellisessa mielessä. Aasia-Afrikka -vyöhykkeen keskeiseksi kansainvälisoikeudelliseksi periaatteeksi muodostuikin korostettu intervention kielto, joka perustui valtioiden täysivaltaiseen suvereniteettiin omalla alueellaan.¹⁴ (Donnelly 1998a, 13) Kun kerran valtion suvereniteetti merkitsi sivistyksen kriteerin täyttymistä, oli koko maapallo lopulta “sivistetty” ja sivistys-käsite menetti merkityksensä. (Donnelly 1998a, 13)

Toisen maailmansodan jälkeen kehittyi varsin kattava ihmisoikeusjärjestelmä (YK:n ihmisoikeusjulistus 1948), joka perusti yhteisen oikeudenmukaisuuden kriteerin uudeksi kansainyhteisön täysjäsenyyden ehdoksi (Donnelly 1998a, 14). Kriteeri oli vähemmistöoikeuksien tavoin asetettu myös länsivalloille. Donnelly korostaa, että ihmisoikeuskriteerin tavoittelemista ajettiin sivistys-kriteerin verrattuna erilaisella asenteella, sillä ihmisoikeuskriteerin sivistyneisyydessä oli pikemminkin kysymys valtion sivistyneen käyttäytymisen positiivisista puolista kuin ulkopuoliseksi stigmatisoinnista. Ihmisoikeudet johdettiin kaikille valtioille yhteisistä moraalisisista ja korkeammista arvoista. (Donnelly 1998a, 15)

Lännen oli maailmansotien jälkeen saatava itsenä uskomaan jälleen omaan sivistyneisyyteensä. Uskonsa palauttamiseen länsimaat tarvitsivat itsemääräämisoikeutta ja klassista sivistys-kriteeriä järeämmän idiomin. Ihmisoikeudet tarjosivat uudeksi standardiksi ideologian, joka kuului kaikille ja oli kaikkien jaettavissa. (Donnelly 1998a, 14) Ilmeisesti juuri lännen kokeman järkytyksen johdosta länsimaat ottivat ihmisoikeudet verrattain tosissaan myös kylmän sodan aikana.

Kylmän sodan diplomatia nosti ihmisoikeuskysymykset esille sekä bilateraalisisissa että multilateraalisisissa suhteissaan. Vaikka yksittäiset valtiot osoittelivat sormellaan lukuisten maiden ihmisoikeusloukkauksia, oli päämielenkiinto kohdistunut nk. paaria-maihin (mm. Etelä-Afrikka, Israel, Portugali) uusina “barbaareina”. Joidenkin länsivaltojen paaria-maille antama tuki paljasti kuitenkin repeämän perinteisen valtapolitiikan ja uuden itseään läpi

---

¹⁴ Esimerkit toisaalta Bosniassa ja Kosovossa ja toisaalta Ruandassa ovat osoittaneet, että intervention kiellon suhteen toimitaan erittäin valikoiden.

lyövän globaalin legitimaation logiikan välillä. (Donnelly 1998a, 14-15)

Uusi, dynaaminen vaihe käynnistyi kuitenkin vasta kylmän sodan päätyttyä. Ihmisoikeudet tulevat nostetuksi tapetille entistä voimakkaammin ja myös itsemääräämisoikeuden ja kulttuurierojen takana piilottelevat diktaattorit asetetaan vastuulliseksi teoistaan. Pelko ja syyllisyys historiasta ei saa Donnellyn mukaan toimia tekosyynä tämän estämiseksi. Ihmisoikeudet eivät ole vaihtoehto valtapolitiikalle ja valtion suveriniteetille. (Donnelly 1998a, 15-18) Etupolitiikka ja suveriniteetti toki tulevat säilymään kansainvälisen politiikan dominantteina tulevinakin vuosikymmeninä, mutta Donnelly näkee positiivisen kansainvälisen oikeuden täydentyvän ihmisoikeusnormeilla, jotka voidaan asettaa vastustavia valtioita vastaan. (sama, 16).

Donnelly näkee ihmisoikeuksista tulleen kansainvälisen yhteisön uusi sivistyksen kuvaaja ja jäsenyysehto. Kehitys alkoi varsinaisesti toisen maailmansodan jälkeen ja käytännössä tämä näkyy niissä sadoissa alueellisissa ja yleismaailmallisissa sopimuksissa ja julistuksissa, joita valtiot ovat ihmisoikeuksien tiimoilta allekirjoittaneet ja joita niiden tulisi myös noudattaa. Ihmisoikeuksien status vakavasti otettavana poliittisena agendana näkyy sen jatkuvalla läsnäololla jokapäiväisessä kansainvälisessä poliittisessä elämässä: se on tunkeutunut osaksi kansainvälisen politiikan valtavirtaa (Donnelly 1998a, 19).

Anthony Anghie valotti ja kritisoi sitä mekanismia, miten kansainvälinen oikeus aloitettiin mieltää universaaliksi. Anghie ja Donnelly kuitenkin käsittävät universaalisuuden eri tavoin. Siinä missä Anghien artikkeli pyrkii osoittamaan universaalin kansainvälisen oikeuden olevan länsimaista valtapoliittista alkuperää, käsittää Donnelly universaalien ihmisoikeuksien kumpuavan ihmisyydestä itsestään ja siksi universaalina. Kritiikin ja metodologisen säännöttömyyden uhallakin Donnelly ottaa riskin ja väittää ihmisoikeuksien idean läpilyönnin esittävän tarinan moraalista kehityksestä (Donnelly 1998a, 20). Universaalit normit heijastavat aina tietyn ajan, paikan tai ryhmän arvoja ja intressejä. Kansainväliset ihmisoikeusnormit ovat eurooppalaista alkuperää siinä missä klassinen sivistysstandardikin. Genealogia ei kuitenkaan Donnellyn (ibid.) näkemyksen mukaan korvaa moraalista argumenttia.

Molempien näkemykset ovat arvokkaita. Donnelly pystyy perustelemaan ihmisoikeusideologian vetoamalla humanisuuden nousuun ja siten palkitsee valtiot positiivisesti sävyttyneillä määreillä. Metodillaan hän edesauttaa ihmisoikeuksien kehittymistä ja uskoo progressiivisesti kehittyvään moraaliiin. Anghie ei missään nimessä ilmoittaudu ihmisoikeuksien vastustajaksi, mutta lukisin hänet mielelläni "vastapuolen uskomusten" esiintuojana. Hän on pyrkinyt tuomaan artikkelissaan esiin ne moraalisesti kyseenalaiset keinot, joilla kansainvälistä oikeutta on kehitetty. Donnelly pyrkii etsimään klassisesta sivistysdoktriinista edistyksellisiä elementtejä olettaen standardilla olevan myös kasvatuksellisia, sivistäviä piirteitä. Samoin näkemys "valtion sivistyneen käyttäytymisen positiivisista puolista" on sukua Rawlsin teorialle "hyvätapaisten valtioiden" oikeudesta asettaa kriteereitään ei-niin-hyvätapaisille valtioille (ks. Rawls 1999).

Edellisen vuosituhannen päätyttyä voimme Donnellyn mukaan nähdä ihmisoikeudet ilmaisuna idealle maailmasta, jossa kansainvälisen legitimaation ja kansainvälisen yhteisön täysjäsenyyden on riipputtava oikeudenmukaisuuden, humanin tai sivistyneen käyttäytymisen standardeista. (1998a, 20) Edellisen vuosituhannen päättyessä tiedetään myös, että tuskin missään on ollut vastaavia verilöylyjä kuin Euroopassa 1990-luvulla. Voidaan kysyä, olisiko pikemminkin aika palauttaa sivistyksen vaatimus jälleen takaisin Eurooppaan kuin julistaa sivistyneen käyttäytymisen voittoa!

Aatehistoriallisesti yritys perustaa säännöt kansainväliselle kanssakäymiselle ei tietenkään ole uusi, vaikka se on jäänyt politiikan teorian historiassa vähemmälle huomiolle. Kansainvälisen politiikan luonteeseen palautettuna kansainväliset suhteet eivät muodosta sellaista (kosmo)polista, jossa voisimme ajaa ihanteitamme ja aatteitamme, pikemminkin ne muodostavat ihanteiden toteuttamisen rajat. Valtion suvereniteetti on ehkä näistä keskeisin. Toisaalta juuri kansainvälisen kaotisuuden voidaan katsoa edellyttävän moraalisia ihanteita ja periaatteita. (Lagerspetz 1996, 6-8) Ihanteiden välttämättömyys saattaa osaltaan selittää ihmisoikeuksien ja vastaavien arvojen kohoamista kansainvälisen yhteisön jäsentäjäksi. Kylmän sodan aikainen poliittiseen "realismiin" perustuva maailmanjärjestys oli sekin johdettu ideologioista, joista vahvimmat kilpailivat keskenään.

3.2 Ihmisoikeus-paradigman arviointi

3.2.1 Ihmisoikeuksien menestys

Brasilialainen ihmisoikeusasiantuntija Lindgren Alves pitää vähintään kiehtovana ilmiönä YK:n ihmisoikeuksien julistuksen historiallista kurotusta suositusluonteisena soft law:n poliittisten vastatuulten ja konkreettisten epäonnistumisen valossa (2000, 497). Tähän asti esitetyn perusteella voidaan hyväksyä ihmisoikeuksien toimivan kansainyhteisön jäsenyysehtona ja eräänlaisena jatkeena legitiimin aikaisemmille arvostelukriteereille. Ihmisoikeuksiin liitettiin sivistyneen käyttäytymisen kriteeri ja määritelmän turvin pyritään nyt järjestämään valtioiden välisiä suhteita. Tässä mielessä ihmisoikeus-paradigman voidaan katsoa onnistuneen tehtävässään.

Kun kuitenkin tiedetään, että ihmisoikeuksia edelleen laajasti ja vakavasti loukataan, on tarpeellista eritellä ihmisoikeus-paradigman onnistumisia ja epäonnistumisia. Näin tullaan törmäämään (kansallis)valtion ja kansalaisuuden viitekehyksen aikaansaamiin inkluusio/ekskluusio -vaikutuksiin ja niiden ihmisoikeuksien soveltamisen rajankäynnin ongelmiin. Käytetyssä aineistoissa ihmisoikeuksista saatetaan puhua myös "projektina". Projektista puhuminen on ilmaisuna sidottu modernin progressiivisuuden ideaan. Itse valitsen olla käyttämättä projekti-sanaa ihmisoikeuksien kehittymistä kuvaavana mallina, koska katson ihmisoikeuksien kansainvälisen suojelun ja jäsenyyskriteeriksi kehittymisen olleen historiallisesti kontingenttia. En usko kehittymisen olleen tarkoin ennakolta suunnitellun ohjelman toteutumista.

YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeuksien julistuksen adoptointi ja sisältö on ollut menestyksenkäs. Kansainvälisellä tasolla julistus perusti ensimmäisen kansainvälisen luettelon ihmisoikeuksista, jotka standardisoivat kaikille ihmisille ja kansoille kuuluvat oikeudet. Julistuksen määritelmällistä funktiota on oikeudellisesti ja poliittisesti vahvistanut YK:n yleiskokouksen hyväksyntä. Tästä seuraa että ihmisoikeusjulistuksen luettelointia ja määrittelyä voidaan tulkita puoli-autenttisenä tulkintana YK:n peruskirjan

ihmisoikeusehdoista. Julistuksen heijastama universaali viesti perustaa yleisen oikeusperiaatteen tai sen voidaan nähdä edustavan humanisuuden perusarvoja. (Drzewicki 1999b, 74-75).

Ihmisoikeudet on käsitteenä hyväksytty myös Euroopan ulkopuolella tai ainakin sitä käytetään maailmanlaajuisesti. Ryhmästä hegemonisia ideoita on tullut hallitseva mantra, joita maailman politiikka toistaa. Kansallisten poliittisten toimijoiden Washingtonista Pekingiin ei ole enää varaa väittää ihmisoikeuksien olevan puhtaasti valtion sisäinen asia. Usein ongelmana kuitenkin on, että ihmisoikeussopimuksia allekirjoitetaan ilman, että niiden allekirjoittajilla on aikomustakaan noudattaa sopimuksia (Forsythe 1998, 508) Ihmisoikeussopimukseen on liitytty Washingtonista Pekingiin, mutta samalla laajudella niitä myös loukataan.

Kansainvälinen politiikka käyttää tätä ihmisoikeuksien loukkaamisen yleismaailmallisuutta hyväkseen. Yhdysvaltojen ulkoministeriön julkaistessa raportin Kiinan heikosta ihmisoikeustilanteesta, julkaisi Kiina vastaiskuna oman informaatiotoimistonsa raportin Amerikan kurjuudesta Pekingistä käsin katsottuna (HS 28.2.2001). Kiinan hallituksen strategisen taidon lisäksi tapahtuman mielenkiintoisin anti on valtioiden keskinäinen nokittaminen ihmisoikeusloukkauksilla. Jos kritiikkiin vastaataan syyttämällä toistakin osapuolta ihmisoikeuksien rikkomisesta, ihmisoikeuksien legitimiyyttä kansainvälisessä agendassa ei kiisteta. Kiistely ja keskustelu tapahtuvat ihmisoikeuksilla, jolloin ihmisoikeuksien legitimitetti on premissinä hyväksytty. Kiinan pääministeri Zhu Rongjin lausunto keskustelustaan EU:n komission puheenjohtaja Romano Prodin kanssa EU:n ja Kiinan 25-vuotisten diplomatiasuhteiden juhlistamisen merkeissä tuo esiin ihmisoikeuksien roolin kanssakäymisen akselina: "Vaikka olemme eri mieltä ihmisoikeuksista, tulimme siihen tulokseen, että mielipide-erot voidaan selvittää vain dialogin, ei vastakkainasettelun avulla." (HS 12.7.2000)

Ihmisoikeudet eivät ole enää marginaalinen aihepiiri muiden aiheiden joukossa. Ihmisoikeuskysymykset vaikuttavat poliittisiin käytäntöihin ja niillä voidaan ravistella poliittisia regiimejä. Ihmisoikeuksien kyseenalaistaessa valtion aseman yhteisön hallitsijana, ne haastavat samalla suvereenien valtioiden keskeisen logiikan. Tähän ihmisoikeusnormien

magneettisuuteen tulisi kiinnittää enemmän huomiota myös politiikan tutkimuksessa. Perinteinen poliittiseen realismiin nojaava kansainvälisen politiikan tutkimus ei kykene vastaamaan tähän kysymykseen. (Sikkink 1998, 517) David Held kirjoittaa samasta ilmiöstä: “Theory of democratic politics today must take account of the place of the polity within geopolitical and market processes, ie. within the system of nation-states, international legal regulation and world political economy. The pursuit of political knowledge on old disciplinary grounds is not adequate to this task” (1995, ix).

Sikkinkin mukaan ihmisoikeusnormien takana ovat yhtenä tärkeänä tekijänä olleet yksittäiset ihmiset, joiden järjestämien kampanjointien avulla ihmisoikeuksia on tuotu yleiseen tietoisuuteen. Ilman yksittäisten kansalaisten muodostamaa verkostoa sekä ilman kansalaisjärjestöjä esimerkiksi apartheidin ja orjuuden vastaiset tai naisten äänioikeutta ajavat kampanjat olisivat jääneet toteuttamatta tai ainakin ne olisivat myöhästyneet pahasti. Ihmisoikeuksien erityinen status johtuu ennen kaikkea siitä, että ne määräävät valtiolle asianmukaisen käytöksen ja määrittelevät liberaalin valtion identiteetin. Sikkink vahvistaa, että ihmisoikeuksista on tullut mittatikku, jolla lasketaan ketkä kuuluvat demokraattisten valtioiden muodostaman kerhon ulko- ja sisäpuolelle. (Sikkink 1998, 520)

Nykyisen kansainvälisen oikeuden tendenssinä on Heldin mukaan kieltää sellainen valtion julkisen vallan legitimaatio, joka on välinpitämätön poliittisen vallan luonteen, muodon ja toiminnan suhteen: “ a legitimate state must be a democratic state that upholds certain values” (Held 1995, 104). Held esittää hyvin selvästi vallalla olevan ajatuksen demokratiasta ja siihen sidotuista arvoista legitimiuden kriteerinä.

Ihmisoikeudet yhdistetään temaattisesti demokratiaan kaikissa käsittely-yhteyksissään. Kyseessä on esimerkillinen rinnastuksilla politikointi (ks. Palonen 1988, 34), jossa pyritään omimaan kaikki hyvät asiat problematisoimatta niiden yhdistettävyyttä. Nykykeskustelu yhdistää ihmisoikeudet, demokratian, oikeusvaltion ja vapaan talouden kyseenalaistamatta, voidaanko esimerkiksi puhua ihmisoikeuksista valtiossa, joka luokitellaan ei-demokraattiseksi tai oikeusvaltion periaatteita laiminlyöväksi valtioksi. Kuitenkaan demokratia-sanaa ei edes mainita YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa, adjektiivisenakin se esiintyy vain kerran (Held

1995, 104).

Demokratian, ihmisoikeuksien ja *rule of law*:n edustamien arvojen leimaaminen demokraattisiksi arvoiksi on tiukasti ottaen epäkorrekti. Vapaus, ihmisoikeudet ja *rule of law* ovat poliittisen liberalismien klassisia komponentteja, jotka ovat läheisessä yhteydessä, mutta eivät identtisiä demokratian kanssa. Ahtaasti määriteltynä demokratialla voidaan tarkoittaa vain kansalaisten oikeutta osallistua poliittiseen valtaan ja käyttää sitä. Poliittinen liberalismi viittaa kansalaisten tietyt oikeudet ja vapaudet hallitsemiseen nähdessä takaavaan oikeusvaltioon. Kansalaisen osallistumisen laatu yhdistyy perusoikeudet tunnustavaan systeemiin. Ainakin nykyinen länsimainen käsitys ajattelee liberalistisia arvoja ja demokratiaa yhdessä. (Verhoeven 1998, 217-218) Verhoevenin viestinä on, että Euroopan unionin perusarvot tulee määritellä ja harkita vielä kansallisella tasollakin, ennen kuin ne uniformisoituvat viimeistään tuomioistuinten tulkinnoissa. Vaikka lähestymistapa on integraatiokehitystä silmällä pitävä ja normilähtöinen, on Verhoevenin viesti otettava huomioon yhdistettävyyden ongelmatiikassa. Erityishuomio on kohdistettava myös oikeudellisen ekspertin merkittävään rooliin yhteisten arvojen viimekätisenä käytännön määrittäjänä.

Jos listataan YK:n ihmisoikeusjulistuksen aloittaman kehityskulun onnistumisia, julistuksen voidaan sanoa ensinnäkin vastanneen tarpeeseen. YK:n ihmisoikeusjulistus kodifioi sorrettujen toiveet ja tarjosi heidän vaateilleen vaikutusvaltaisen kielen. Se tarjosi myös oikeudellisen perustan poliittiselle taistelulle vapaudesta ja johti kansalliset perustuslait muuttamaan kansalaisoikeudet positiiviseksi laiksi. *Suvereenien valtioiden* kansainvälisessä järjestelmässä ihmiset saivat oikeussubjektin statuksen (vrt. Arendt 1962; Dal Lago 1999).

Ihmisoikeussopimusten määrästä voidaan päätellä paljon ihmisoikeusohjelman mobilisaation voimasta. Sopimukset kattavat ja identifioivat yhä yksityiskohtaisemmin erilaisia oikeuksia. Ihmisoikeussopimukset jakautuvat yleismaailmallisiin ja alueellisiin sopimuksiin ja ne koskevat yhä eksplikoidummin sekä eri ihmisryhmiä, kuten naisia, lapsia, vammaisia, vähemmistöjä, vanhuksia, jne. että eri elämäalueita; perhettä, avioliittoa, työehtoja, prostituutiota jne. (ks. esim. Ihmisoikeudet - sata kansainvälistä asiakirjaa) Sopimuksien

yleisyydellä on myös kääntöpuolensa. Valtaosa maailman valtioista on allekirjoittanut sopimukset, tai ainakin perustavanlaatuisimmat niistä. Ihmisoikeuksien menestyksen mittarina käytetään usein ihmisoikeussopimusten allekirjoittaneiden lukumäärää ja käytetään retoriikkaa kuten “nyt kun Kiinakin on tullut mukaan tähän ja tähän sopimukseen”. Retoriikka sisältää tiettyjä itsepetoksen aineksia silloin, kun tiedetään, että ihmisoikeusrikkomukset kuitenkin jatkuvat laajamittaisena myös ihmisoikeussopimuksia allekirjoittaneissa maissa.

Ihmisoikeuksien painoarvon kasvaminen voi olla myös tietynmoinen illuusio. On totta, että ulkoministeriöt ja kaikki muutkin kansainväliset elimet joutuvat käsittelemään ihmisoikeuskysymyksiä. Ihmisoikeusretoriikka on varmasti lisääntynyt ja esiintyy mitä moninaisimmissa yhteyksissä, mutta niiden käsitteleminen voi olla ennakkoehtona keskusteluun mukaan pääsemiselle. Tässä saattaa piileä yksi vastaus Sikkinkin tekemään huomioon ihmisoikeusnormien magneettisuudesta, johon perinteinen kansainvälisen politiikan tutkimus ei ole kyennyt vastaamaan. Viimeistään universaalien ihmisoikeussopimusten myötä ihmisoikeuksista on tullut kaikille hallituksille yhteinen substanssi ja ennen kaikkea kieli, jolla operoidaan. Länsimaat tällä hetkellä ihmisoikeusvaateet parhaiten täyttävänä valtioina voivat määritellä kielen millä puhutaan, sekä substanssin, mistä puhutaan. Ihmisoikeudet tarjoavat keinot ja kielen, jolla valtiot voivat toimia keskenään.

Maxwell kirjoittaa “ihmisoikeus-ideologiasta”, joka on menestynyt pyrkimyksessään artikuloida tietyt oikeudet. Valistustyö ihmisoikeuksista on onnistunut ja yleinen vastustus ja huomio on menestyksekkäästi kohdistettu tiettyihin rikkomuksiin.¹⁵ Ratkaiseva merkitys on ollut myös seuraamusjärjestelmän kehittymisellä. Ideologia on sitä vastoin ollut kyvytön kilpailemaan valtio-järjestelmän kanssa. Valtio-järjestelmä toimii valtion suvereniteetin lähtökohdista käsin, eivätkä ihmisoikeudet ole kyenneet ylittämään valtion rajoja. Multilateraalisia sopimuksia allekirjoitetaan, mutta kansainvälinen oikeus mielletään osaksi kansallista lakia eikä voida varsinaisesti puhua jostakin ylikansallisesta ja riippumattomasta Maailman laista. Ihmisoikeuspopulismi ohittaa usein sen faktan, että sopimukset ovat

---

¹⁵ Tämä herättää kysymyksen mahdollisen rikkomusten ranking-listan olemassaolosta.

suvereenien valtioiden tekemiä. Kylmän sodan aikana ihmisoikeus-ideologia epäonnistui ratkaisemaan ideologisen umpikujan idän ja lännen välisissä ihmisoikeustulkinnoissa. (Maxwell 1990, 46)

3.2.2 Ihmisoikeuksien tappio

Ihmisoikeuksien samanarvoisuus ei esimerkiksi resurssien riittämättömyyden vuoksi toteudu käytännössä, eivätkä ihmisoikeusrikkomukset tule tasaisesti huomioituksi. Parhaimillaankin ihmisoikeusjärjestöjen vuosiraportit ovat vain suuntaa antavia osan rikkomuksista jäädessä tilastoimatta, koska ne eivät kuulu ihmisoikeusajattelun perimmäiseen ytimeen. Amnesty Internationalia on arvostelu järjestön keskittymisestä poliittisten oikeuksien rikkomuksiin, kuten mielipidevankeihin, laittoimiin teloituksiin ja katoamisiin. Nälänhätä ja muut sosiaaliset oikeudet eivät välttämättä saa ihmisoikeusrikkomuksen statusta. (Pohjolainen 1999, 266-267)

Ihmisoikeudet eivät ole kansainvälisen politiikan ainoa legitimaation lähde. Sellaisia ovat myös kulttuuriset perinteet ja diplomatia. Ihmisoikeudet eivät edusta ainoita arvoja maailmassa, mutta niillä on enemmän painoarvoa nyt kuin vuosina 1945 tai 1965. Painoarvon kasvun osoituksena ihmisoikeuskysymykset huomioidaan entistä paremmin kansallisessa ja parlamentarisessa päätöksenteossa. Maailmanpolitiikka ja kansainvälinen politiikka ovat muuttuneet eivätkä ihmisoikeuskysymykset tule häviämään minnekään. Nykyään kaikki ulkoministeriöt joutuvat tekemisiin ihmisoikeuskysymysten kanssa. (Forsythe 1998, 510-511)

Kuten on tullut jo useassa yhteydessä todetuksi, ihmisoikeudet eivät ole onnistuneet kilpailussaan suvereenin valtion kanssa. Esimerkiksi YK:n ihmisoikeusjulistuksen oikeudet ovat oikeudelliselta statukseltaan kansallisia oikeuksia, ei kansainvälisiä oikeuksia (Henkin 1998, 512). Suvereniteetti ei silti ole säilynyt koskemattomana. Valtiot ovat sopimuksia solmiessaan itse rajoittaneet omaa suvereniteettiaan. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen allekirjoittaneet valtiot käyttävät lainsäädäntövaltaansa luodakseen kansainväliset ihmisoikeudet kansallisen riippumattomuutensa kustannuksella. Entiset Itä-Euroopan valtiot olivat heti Venäjän vaikutusvallasta irrottauduttuaan valmiita rajoittamaan kansallista riippumattomuuttaan liittymällä Euroopan ihmisoikeussopimukseen. Muuallakin

maailmassa on tapahtunut vastaavaa, joskaan ei lineaarista, kehitystä ihmisoikeuksien hyväksi. Tapauksissa, joissa valtio ei kykene takaamaan kansalaistensa sosiaalisia, ekonomisia tai kansallisia oikeuksia, ylikansallinen yhteisö voi ottaa asian suoraan hoitoonsa. Näin on tapahtunut mm. Irakissa ja Somaliassa, mutta valitettavasti on olemassa myös Ruandan kaltaisia vastakkaisia esimerkkejä. (Forsythe 1998, 508-509) Yksiselitteistä valtakirjaa kansainvälisen yhteisöjen intervention oikeuttamiseksi ei ole olemassa. Kosovon Nato-pommitusten myötä ei ole edes selvää mikä kansainvälinen yhteisö viime kädessä päättää interventioista.

Kansainvälinen oikeus asettaa rajoitteita valtion suvereniteetille. Arvioitaessa rajoitteiden vaikutusta on Heldin mukaan pidettävä mielessä, että suvereniteetti on murennettu ainoastaan poistettuna 'korkeamman' auktoriteetin muodoista, jotka rajoittavat päätöksenteon oikeudellista perustaa kansallisen viitekehyksen sisällä. Suvereenisuus-doktriinin sisäinen ulottuvuus perustaa perinteisesti hallituksen viimeisen ja absoluuttinen vallan rajatulla alueella. Ulkoinen doktriini puolestaan väittää, ettei suvereenin valtion yläpuolella ole muuta viimekätistä ja ylintä auktoriteettia. Kansainvälisessä kontekstissa doktriini suvereenista valtiosta viittaa valtioiden itsenäisyyteen sisäisissä asioissa. Ulkoinen suvereniteetti on attribuutti, jossa poliittiset yhteisöt hallitsevat suhteita toisiinsa: se assosioituu poliittisen yhteisön pyrkimykseen määrätä itse politiikastaan ja suunnastaan. (Held 1995, 99-100)

Suvereenisuus on erotettava valtion autonomiasta tai valtion sisäisten toimijoiden kyvystä tavoitella toimintapoliittisia preferenssejään turvautumatta kansainväliseen yhteistyöhön. Ulkoiset rajoitteet, kuten kansainvälinen oikeus, asettavat sarjan poliittisten päätöstentekijöiden päätöksiä muuttavia ehtoja ja prosesseja. (Held 1995, 100) Heldin mukaan on aiheellista kysyä onko modernin valtion suvereniteetti tosiasiallisesti vähentynyt, vai onko se pysynyt samana autonomian vähentyessä. Ihmisoikeudet ehkä asettavat valtion suvereniteetille rajoitteita ja valtiot ovat hyväksyneet tämän oikeudenmukaisuuden, moraalien ja oikeuksien nimissä. Moraalisävytteisen kehityksen ohessa valtiot ovat myös käyttäneet ihmisoikeuksia luomaan säännöt, kielen ja erottautumisen/samaistumisen keskinäiselle kanssakäymiselle. Toimivatko ihmisoikeudet kuitenkin myös tapana säilyttää sisäistä itsemääräämisoikeutta valtioiden sisällä? Vaikuttaisi siltä, että yhteisön sisällä valtion toimiin

ei kiinnitetä huomiota samalla intensiteetillä kuin yhteisön puhtaasti ulkopuolisiin, tai muuten kyseenalaisiin valtioihin. Jossain määrin sopimuksellinen sitoutuminen toimii signaalina “riittävästä” konsensuaalisuudesta yhteisön yhteisiä periaatteita kohtaan.

Uusi oikeudellinen sääntely sääntelee ihmisiä, hallituksia ja hallituksista riippumattomia järjestöjä. Kansainvälinen laki on haastanut kansallisvaltiot ja vaikka kansainvälisen oikeuden takana ei ole toimeenpanovaltaisia instituutioita, sääntelyllä on kauaskantoisia vaikutuksia. Vielä 1800-luvulla kansainvälisellä oikeudella tarkoitettiin valtioiden välistä oikeutta, jossa subjektina oli valtio, ei yksittäinen henkilö. 1900-luvun kansainvälinen oikeus on tunnustanut yksilön oikeudet ja velvollisuudet ja yksilön oikeussubjektina. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus kattaa periaatteessa kaikki sen ratifioineen valtion alueella olevat ihmiset ylittäen valtion kansalaisuuden. Kansainvälisessä oikeudessa tapahtunut kehitys korostaa asteittaista muutosta periaatteissa, joiden mukaan valtion suvereniteetti on turvattava huolimatta siitä yksilölle koituvista seurauksista. Subjektin autonomian ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen luovat kansainvälistä politiikkaa järjestäviä periaatteita, jotka tehokkaasti juurrutettuina rajoittavat valtion suvereenisuus-periaatetta. Länsimaiset tuomioistuimet (kuten Euroopan ihmisoikeustuomioistuin) ovat kyseenalaistaneet kansainvälisesti tunnustetut suvereenit lait. Suuntana on ollut tehdä valtiot haavoittuviksi siviilikanteille ihmisoikeusrikkomuksista. (Held 1995, 101-104) Sitoumukset ovat edelleen hauraita ja kaukana universaalista, mutta signaalina ne merkitsevät uuden lähestymistavan alkua käsitteelle legitimiä poliittisesta vallasta kansainvälisessä oikeudessa (ibid., 105).

Kansainväliset ihmisoikeussopimukset velvoittavat valtiot kunnioittamaan, suojaamaan ja panemaan täytäntöön *omien* kansalaistensa oikeudet. Ihmisoikeusnormeja on laajennettu huomattavasti, mutta niiden täytäntöönpano on lähes kokonaan valtion kontolla. Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana ihmisoikeudet ovat tulleet universaalisti hyväksytyksi kansainvälisen toiminnan alueeksi, jolla ei ole lupaa voimankäyttöön. Seurauksena tästä valtioille on kehittynyt ihmisoikeuksien suhteen duaalinen luonne: kansallisen täytäntöönpanon järjestelmä antaa valtioiden, ihmisoikeusrikkomusten subjektien, toimia itse itsensä poliiseina. Universaalit ihmisoikeudet ovat siis lähes täysin riippuvaisia kansallisesta, ei kansainvälisestä politiikasta. (Donnelly 1998b, 530) Perusongelmana on, että valtioiden

positiivinen lainsäädäntö ei tunnusta ihmisoikeuksia.

Kansainvälisessä käytännössä esiintyy joskus valtiosta riippumattomiakin toimintoja, jotka loukkaavat ihmisoikeussopimusten henkeä, mutta joita ei varsinaisesti lueta ihmisoikeusloukkauksiksi. Esimerkiksi sota ja kauppasaarto, kaupankäynti sekä maahanmuutto- ja pakolaispolitiikka voivat aiheuttaa ihmisoikeuksien loukkauksia. Esimerkiksi sodasta ei yleensä puhuta ihmisoikeuksien termein, vaan sota erotetaan moraalisisilla, käsitteellisillä ja poliittisilla perusteilla ihmisoikeuskysymyksistä. Niin ikään sekä kansallisessa että kansainvälisessä kaupankäynnissä vältellään ihmisoikeuskysymyksiä. Riistoa ja kärsimystä suvaitaan, kun sen aiheuttajina ovat vaikka suuryhtiöt. Jos toimijana olisi valtio, toiminta katsottaisiin ihmisoikeuksien rikkomiseksi. Maahanmuuttajat ja erityisesti pakolaiset halutaan nähdä enemmän hyväntekeväisyyden ja humanitaarisen avustuksen kohteina kuin ihmisoikeustapauksina. (Donnelly 1998b, 531-532) Valtion tehtävänä olisi ihmisoikeussopimusten hengen mukaisesti luoda sellainen kansallinen lainsäädäntö, joka estäisi ei-valtiollisten toimijoiden tekemät ihmisoikeusloukkaukset.

3.3 Oikeudet ja sisään- ja ulossulkemisen kriteerit

Kansallisvaltioiden perusaineksista suvereniteetti ja kansalaisuus ovat törmäyskurssissa ihmisoikeuksen julistuksen ihmisoikeuksien riippumattomuutta ja luovuttamattomuutta julistavan peruslausekkeen kanssa. Se, että ihmisoikeudet perustuvat suvereenien valtioiden tekemiin kansalaisiaan suojeleviin sopimuksiin, on todellinen vaje ihmisoikeuksien kattavuudessa. Ihmisoikeuksien toteutuminen ei perustu ihmisyyteen itseensä, vaan sopimuksien kattavuuteen. Suvereenien valtioiden kansalaisilleen taakaamat ihmisoikeudet sulkevat ulkopuolelleen ne ihmiset, jotka ovat jostain syystä ajautuneet sopimuksien ulkopuolelle. Kansainvälisen yhteisön perustamat sopimukset kansallisvaltion viitekehyksessä toistavat tällöin inklusion ja eksklusion kriteeriä, joka sulkee alati suurenevat ihmisryhmät ensin kansallisvaltion, sitten kansainvälisen yhteisön ja lopulta ihmisoikeuksien ulkopuolelle.

Dal Lago kirjoittaa ihmisoikeusregiimin ulkopuolelle jäävistä epähenkilöistä. "Paikoiltaan siirretyn kielen avulla" ei tarvitse viitata kiusallisiin tapahtumiin eikä niiden seurauksista

henkilöille. Esimerkiksi Irakin sodassa manipuloitiin informaatio välttämään konflikti ilman politiikan väliintuloa ja neutralisoitiin sodan kauhut. Sotilaiden ja siviilien elävältä polttaminen tankkereissa informoitiin kohteen terminointina. Samaa fyysistä eliminoivaa ja kielellistä torjuntaa käytetään myös kuolemanrangaistuksien, hätätilapoliisitoimien ja erikoisvankiloiden yhteydessä. Länsimaisesta juridisesta universalismista ei ole puhettakaan, kun liikutaan alueella, jossa tulee ongelmalliseksi käsitellä ihmisolentoja henkilöinä. Dal Lagon väitteen mukaan juridisesti ja sosiaalisesti illegitiimit muukalaiset ovat herkimmin alttiita tulla käsitellyiksi epäpersoonina. Hän väittää ulkomaalaisia joutuvan kategorisoiduiksi sanoilla, jotka eivät viittaa heidän olemassaoloonsa, vaan siihen, mitä hän ei ole suhteessa eurooppalaiseen kategoriointiin: ei-eurooppalainen, ei-kansalainen, jne. (Dal Lago 1999, 270-2)

Ongelmana on, että kansainvälisyhteisöllinen kansalaisuuden perustuva ihmisoikeuskäsitys on riittämätön takuu yhteisön ulkopuolelle joutuneelle henkilölle. Ihmisoikeudet ovat universaaleja niin kauan kuin ihminen säilyy tunnustetusti jonkun yhteisön jäsenenä. Konsensuaalinen yksimielisyys ihmisoikeuksien kunnioittamisesta ei kuro umpeen kansainvälisen yhteisön suvereenin jäsenvaltion ja valtiottoman henkilön jäävää väliä. Väliinpuotoajiksi jää niiden henkilöiden kasvava joukko, jotka jäävät vaille kansainvälisen järjestelmän oikeussubjektin statusta, kansalaisuutta. Maahanmuuttajat, laittomat siirtolaiset ym. paaria-muukalaiset ovat pakotettuja jäämään oikeuksien marginaaliin ja vaille kansalaisuutta heiltä riistetään se mihin ihmisoikeuksien sanotaan pohjimmiltaan palautuvan, eli ihmisyyttä (ks. Dal Lago 1999). Ihmisoikeudet taataan niille, jotka demokraattisten perustuslakien nojalla olisivat oikeutettuja kuta kuinkin samoihin oikeuksiin ilman erillisiä sopimuksiakin.¹⁶ Osittain siksi näillä demokratioilla on varaa asettaa ihmisoikeusjulistuksia ja -sopimuksia kriteereiksi. Tämä ei kuitenkaan turvaa oikeuksien ulkopuolelle joutuvia epähenkilöitä, vaikka he oleskelsivatkin maassa, joka luetaan ihmisoikeuksia kunnioittavan yhteisön sisäpuolelle.

Kylmän sodan aikaisiin ihmisoikeuksiin kuului oikeus paeta diktatuuria. Kaksinapaisen maailmanjärjestelmän loputtua tämä muodollisista ihmisoikeuksista huolehtimiselle

---

¹⁶ Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien rinnastettavuudesta Suomessa ks. Hallberg 1999, 37.

suosiollinen kehitys loppui. Itä-Euroopan kriisien laukaisema pelko länteen virtaavista pakolaisista ja alati kasvava suvaitsemattomuus siirtolaisia kohtaan ovat johtaneet ulkomaalaisten tuloa rajoittaviin toimenpiteisiin. Muuttoliikkeiden merkitykseen ja syihin ei tarvitse kajota, kun sadoista Eurooppaan matkanneista hukkuneista puhutaan ihmissalakuljetuksen uhreina ja haaksirikkoutuneet kriminalisoidaan laittomina maahanmuutajina. (Dal Lago 1999, 275; 282.) Dal Lago antaa tunnustusta kansainvälisille sopimuksille, jotka ovat pyrkineet perustamaan ihmisoikeuksia ja persoonan oikeuksia. Sopimukset allekirjoittaneet valtiot voivat silti rikkoa niitä rangaistuksetta. Ongelmana on myös sopimusten ristiriitaisuus. Ihmisoikeuksien julistus 1948 kirjasi oikeuden emigroitua, mutta ei oikeutta immigroitua. Valtioilla ei ole pakolaisten saati maahanmuuttajien vastaanottovelvollisuutta, oli näiden lähtötilanne kuinka surkea tahansa (ibid, 286) Käytännön vaikeus ei ole suojelevien sääntöjen oikeuttamisessa, vaan niiden tehokkuudessa. Sääntöjen tehokkuus yleinen päteminen on pitkälle kiinni vallitsevista valtasuhteista. (Stamatis 1994, 270-1)

Kansallinen oikeusjärjestys (*legal system*) sääntöjensä yleisyydestä huolimatta sulkee olemassa olevasta poliittisesta yhteisöstään pois ulkomaalaiset, maahanmuuttajat ja pakolaiset. Nämä ihmiset ovat valtion sääntöjen kohteita, mutta eivät pääse vaikuttamaan niiden luomiseen. Stamatis on pitää tosi asiana sitä, että instituutiot verkottuvat “meidän” ja “heidän” välisistä epäsymmetrisistä suhteista luomalla inklusion ja eksklusion kriteerin ja vetämällä kansallisen rajan kansainvälisestä yhteisöstä. (Stamatis 1994, 271)

Lain ulkopuolelle joutumista pidetään poikkeuksena, jonka suvereeni voi julistaa ja asettaa henkilön yleisen oikeusjärjestyksensä ulkopuolelle. Giorgio Agamben pohtii maanpakolaisuutta ja kysyy mikä loppujen lopuksi on poikkeus. Hänelle se on *ulossulkemisen muoto*, normista ulos suljettu yksittäistapaus. Poissuljettu ei ole itse aktiivisesti hakeutunut suhteettomaan tilaan lain kanssa, vaan laki itse pidättäytyy suhteesta poikkeuksen avulla hylkäämällä hänet. Maanpakolainen elää poikkeustilassa ja siellä vain inhimillisessä tilassa, pelkkänä ihmisenä, mutta edelleen alkuperäisessä suhteessa suvereeniin. Laki sen sijaan tekee vain poikkeuksen sääntöön vetäytymällä, vaan ei luopumalla säännöstä. (Agamben 2001, 67) Normeista ulossulkemisen avulla jäsenstatuksen täyttävät valtiot voivat

toimia kriteerien tuolla puolen ilman vaaraa tulla itse ulossuljetuiksi kansainvälisestä yhteisöstä.

Jos minkään yhteisön positiivinen lainsäädäntö ei ole turvaamassa ja takaamassa oikeuksia tietyn yhteisön jäsenenä, jää ihminen vaille oikeuksia. Tämä on ristiriidassa sen yleisen lausekkeen kanssa, jonka mukaan ihmisoikeudet johdetaan ihmisyydestä itsestään ihmisyyden perusteella. Ihmisoikeudet vaativat osapuolekseen ihmisen lisäksi hallituksen oikeuksiensa turvaajaksi. (ks. Arendt 1962)

Ihmisoikeuksien kattamattomuuden ensi oireet nähtiin Euroopan monikansallisissa valtioissa ennen ensimmäistä maailmansotaa. Muista sodan uhreista erottuivat erillisenä ryhmänä luovuttamattomiksi kutsutut ihmisoikeudet (*rights of man*) menettäneet ihmiset. He jäivät vaille oikeuksia edustavaa ja suojaavaa hallitusta, ja heidät pakotettiin elämään vähemmistösopimusten poikkeuslakien alaisina. Pakolaiset olivat uusi erottamisen elementti sodan jälkeisessä Euroopassa. (Arendt 1962., 268-9) Vähemmistösopimukset kertoivat korutonta kertomaa: “only nationals could be citizens, only people of the same national origin could enjoy the full protection of legal institutions, the persons of different nationality needed some law of exception until or unless they were completely assimilated and divorced from their origins.” (Arendt 1962, 275)

Pakolaisen ja kansallisvaltion asema ovat kiinteässä suhteessa toisiinsa. Agamben kirjoittaa: “pakolainen on kenties ainoa ajateltavissa oleva kansan hahmo meidän aikanamme, ja ainakin niin kauan kuin kansallisvaltion ja sen suvereniteetin hajoamisen prosessi ei ole täysin loppuun viety, ainoa kategoria, jonka kautta on mahdollista nähdä tulevan poliittisen yhteisön muotoja ja rajoja”. (Agamben 2001, 20)

Agamben ehdottaa niinkin radikaalia muutosta, että koko poliittinen filosofia pitäisi rekonstruoida lähtemään liikkeelle yksinomaan pakolaisen hahmosta. Tämä olisi Agambenin mielestä välttämätöntä, jos aiomme ottaa vastaan tehtävät sellaisina kuin ne ovat. Kansalaisen ja ihmisten oikeuksien kaltaiset käsitteet olisi hylättävä politiikan subjektien peruskäsitteinä. (Agamben 2001, 20) Agamben näkee kansallisvaltiot rappeutuvina, aivan kuten niiden

perinteiset juridis-poliittiset kategoriakin. (ibid.) Agamben rikkoisi käsitteitä ja kategorioita, jotta ne vastaisivat paremmin ajan todellisiin ongelmiin ja jotta ongelmat tulisivat tunnustetuiksi. Valtio-järjestelmään nojautuvan kansainvälisen yhteisön asettamat konsensuaaliset ja universaalit ihmisoikeudet eivät pysty samaan ilman radikaalia muutosta.

Pakolais- ja vähemmistöongelmia käsittelemään perustetut organisaatiot, ensin Kansainliitto ja sitten YK, ovat Agamben mielestä osoittautuneet kyvyttömiksi hoitamaan tehtäviään aina kun pakolaiskysymykset ovat muodostuneet massailmiöiksi. Poliisi ja humanitaariset järjestöt ovat joutuneet hoitamaan ongelmat organisaatioiden kyvyttömyyden edessä. (Agamben 2001, 23) Agamben kehottaa ottamaan vakavasti Arendtin havainnon ihmisoikeuksien vanhentumisesta täsmälleen sillä hetkellä kun kansallisvaltio menettää merkityksensä. Ihmisoikeuksien ja kansallisvaltion kohtalot ovat toisiinsa lomittuineita, mikä tarkoittaa, että kansallisvaltiojärjestelmässä pyhät ja luovuttamattomat ihmisoikeudet menettävät suojan, kun niitä ei voida hahmottaa jonkun kansalaisen oikeuksina. Kansallisvaltion oikeusjärjestyksen tilattomuus pakolaiselle lienee perua ajatuksesta pakolaisuudesta tilapäisenä tilana, eli poikkeuksena. Kansallisvaltio ei tunne ihmistä sellaisenaan (*der Mensch an sich*). (ibid., 22-3)

Ranskan vallankumouksen ihmisoikeuksien ja kansalaisten oikeuksien julistuksesta tähän päivään kirjatut julistukset tulisi unohtaa “metajuridisina arvojen kunnioituksena” tarkoituksenaan sitoa lainsääjät kunnioittamaan noita arvoja. (Agamben 2001, 23) Agamben ehdottaa radikaalia käsitteistön muutosta. Pakolaisen käsite pitää johtaa pois ihmisoikeuksista ja (Euroopassa alati kaventuva) turvapaikkaoikeuden kategoriasta. Pakolaisen käsite on Agamben mielestä kansallisvaltion vakavan kriisin aiheuttava rajakäsite ja sellaisena se tulisi ymmärtääkin. Käsitteen uudistus tyhjentäisi vanhat kategoriat tehden tilaa uusille kategorioille. (Agamben 2001, 25) Agambenin ratkaisut ovat radikaaleja, jos niitä verrataan esimerkiksi Heldin analyysiin, joka ei ole valmis siirtämään valtion perusyksikkyttä mihinkään, vaan ehkä viilaamaan valtion sisäisen ja ulkoisen suvereniteetin määritelmiä. Poliittisen teorian tasolla taas Rawls rakentaa uutta osittain kelvottoman, ulossulkevan perustan päälle.

Toisen maailmansodan jälkeen kansallisvaltio oli kykenemätön tuottamaan oikeudellisen

suojan oman valtion hallituksen suojelun menettäneille ihmisille. Vailla oikeutta asuinpaikkaan tai työhön, valtioton henkilö joutui toistuvasti oikeuksien ulkopuolelle. Arendtin mukaan selvin täydellisen oikeudettomuuden, olemassaolemattomuuden, paras indikaattori on, kun tällainen henkilö astuu oikeuksien piiriin vasta suoritettuaan rikoksen. (Arendt 1962, 286) Riippumattomat ihmisoikeudet osoittautuivat tehottomiksi, kun kysessä oli mihinkään valtioon kuulumaton ihminen. Ihmisoikeuksien määrittelyminen 'luovuttamattomiksi' perustui ajatukseen, että ne olisivat hallituksista riippumattomia, mutta kun paljastui, että kun ihmiseltä puuttui oma hallitus ja he joutuivat pakotetuiksi turvautumaan minimaalisiin oikeuksiinsa, jäljelle ei jäänyt yhtään oikeuksia suojelevaa viranomaista eikä yhtään instituutiota, joka olisi ollut halukas takaamaan oikeudet. (ibid., 291-293)

Perustavanlaatuinen ihmisoikeuksien riisto ilmaistaan ennen kaikkea riistämällä maailmasta *paikka*, joka tekee mielipiteet tärkeiksi ja toiminnan tehokkaksi. Oikeudettomien ja isänmaattomien suurin katastrofi ei ollut, että heiltä riistettiin oikeus elämään, vapauteen tai vapaaseen mielipiteeseen - kaikki formuulaatioita ratkaisemaan ongelman annetun yhteisön sisällä - vaan etteivät he enää olleet minkään *yhteisön jäseniä*. (Arendt, 295-6) Vain täydellisen *organisoitu ihmisuus* voisi kodin ja poliittisen statuksen menetyksen myötä merkitä samaa kuin koko ihmisyydestä karkoittaminen. (Arendt 1962, 297)

Kansalaisuuden ja suvereenin paradoksi on Veit Baderin mukaan vakavampi kuin koskaan modernin valtion aikakauden ehtoossa. Absoluutin kansallisvaltion suvereniteetin myytti on ristiriidassa ulkoisten moraalisten ja oikeudellisten kansainvälisten rajoitteiden myötä, joita täydentävät liberaalis-demokraattisten perustuslakien sisäiset rajoitteet. Kansainvälisen oikeuden, sopimuksien ja tuomioistuinten asettamat rajoitukset ovat olleet seurausta ihmisoikeuksien julistuksien ja niiden nojalla oikeutetun kansainvälisen intervention sallimisesta. (Bader 1995, 212)

Baderin käymää keskustelua kansainvälisen yhteisön ja kansallisvaltion inkluusion ja eksklusion kriteereistä kuvaa kansalaisuuden paradoksi. Sen mukaan valtioiden sisäinen tendenssi kohti universalistista inkluusiota on varsin kehittynyt. Tällä Bader tarkoittaa kansalaisille myönnettyä oikeudellista ja poliittista tasa-arvoa. Valtion sisäinen

sisäänsulkemisen tasa-arvo on kuitenkin aina ollut ja on edelleenkin sinänsä sidoksissa *systemaattisen ulossulkemisen* kanssa. Käytännössä kansalaisten ja ei-kansalaisten vallitsee oikeudellinen ja poliittinen epätasa-arvo. Kansalaisuus on monimutkaistumassa kahdella tavalla. Taloudellinen, teollinen ja sosiaalinen kansalaisuus täydentävät poliittista kansalaisuutta laajentaen kansalaisuuden alueita. Poliittisen kansalaisuuden merkitys puolestaan kasvaa erilaisilla ylikansallisilla poliittisen integraation tasoilla. Silti demokraattinen kansalaisuus ja itsemääräämisoikeus ovat *valtion jäsenyyteen ja kansallisuuteen sidottuja*. Siirtolaisuuden ja Euroopan yhdentymisen samanaikaisuuden seurauksena kulttuurinen ja poliittinen paine voimistavat vaatimuksia etnisyyden, kulttuurin ja kansallisuuden erottamisesta kansallisuudesta. (Bader 1995, 212)

Paradoksit vaativat aikaisempaa joustavampaa ratkaisua. Siksi kansalaisuutta on ryhdyttävä ajattelemaan totuttua moniulotteisimmin ja monimielisempänä käsitteenä, mutta oikeudellinen ja poliittinen teoria sen paremmin kuin poliittinen filosofiakaan ei ole edes aloittanut prosessia. (Bader 1995, 212) Bader yrittääkin Agambenin tavoin etsiä käsitteen tasolta lähtevää ratkaisua. Yrityksenä on kehittää moniperusteinen kansalaisen käsite, jonka tavoitteena on yhdistää universaalien oikeudenmukaisuuden moraaliset vaatimukset radikaaliin demokratiaan ja elämän erityismuotoihin (etninen, kulttuurinen, moraalinen partikularismi). (ibid., 213)

Bader toteaa kansalaisuuden olleen aina hyväksikäytön, sortamisen ja syrjinnän sisäisissä suhteissa tärkein ulos- tai sisäänsulkemisen kriteeri. Voimakkaasta universaalista ihmisoikeuksien kielestä ja kansainvälisen liberaalismi-tradition retoriikasta huolimatta ulossulkemisen seurauksia on vältelty hallitsevissa oikeudenmukaisuusteorioissa. (Bader 1995, 214) Kansalaisuudettomuus ei saisi merkitä ulossulkemista. Jos käsitteelle ei tehdä jotain, siirtymä kansalliselta tasolle kansainväliselle tasolla ainoastaan suurentaa kansalaisten ja kansalaisuudettomien välistä kuilua. Valtio on puun ja kuoren välissä: yhtäältä maailma integroituu hävittämällä valtojen välisiä oikeudellisia, poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia, kulttuurisia jne. rajoja, toisaalta valtion sisäiset erityisryhmät ja paikallistaso haluavat vaalia partikularisuuttaan. Baderin mukaan ainoa moraalisesti puolustettavissa olevan demokraattisen kansalaisuuden käsitteen tulisi lähteä universalismista (ks. Agambenin ehdotus

pakolaisuudesta kansalaisen lähtökohtana). (Bader 1995, 222)

Radikaalin universalistisen demokratian politiikan teoreetikot, joiden joukkoon Veit Bader itsensä laskee, joutuvat vaikeuksiin yrittäessään löytää vakuuttavat teoreettiset ja käytännölliset ratkaisut Baderin käsittelemiin ongelmiin. Demokraattiset kommunitaristit ja uusrepublicanistit ovat kovilla yhdistäessään oikeudenmukaisuusteorian ja demokratian ilman moraalisesti illegitiimejä ulossulkemisen seurauksia. Kaikki hyvät syyt demokratian vahvempaan versioon ovat muutettavissa yhtä moneksi huonoksi syyksi ulossulkemiseen.

Vuonna 1995 kirjoittamassaan artikkelissa Bader tuo esiin valtion sisäisellä tasolla hallitsevan eksklusioivan kulttuurin, joka ulossuljettujen määrän suuren kasvun myötä on muodostunut jo muutoinkin rappeutuvan ja paradoksaalisen kansallisvaltion todelliseksi koetinkiveksi. Myöhemmin vuonna 1997 ilmestyneessä artikkelissa Bader jatkaa kulttuuristen olosuhteiden ja ylikansallisen kansalaisuuden teemaansa. Rajanveto legitiimin (etnisen partikularismin) poliittisen kulttuurin ja illegitiimin (etnosentrisen ja nationalistisen) poliittisen kulttuurin välillä riippuu siitä, miten muita etnisiä ryhmiä ja kansallisuuksia kohdellaan kunnioittavasti valtion sisällä sekä ulkomaalaisten, siirtolaisten, pakolaisten ja muiden valtioiden kohtelamisesta. Periaatteessa etnisen ja nationalistisen poliittisen kulttuurin ei ole pakko olla ulossulkeva, syrjivä, alistava, aggressiivinen tai fanaattinen. Käytännössä ne melkein aina ovat sitä olleet varsinkin vahvemmissa demokratioissa ja tasavalloissa. (Bader 2001, 788) Pointti on, että valtion suhtautuminen ulkomaalaisiin, siirtolaisiin ja ei-kansalaisiin ulossulkevasti kertoo onko valtion poliittinen kulttuuri karakteriltaan joko inkluoiva, etnisyyttä, partikularismia ja kulttuuria tukeva vai eksklusioiva etnosentrisen ja nationalistinen.

Bader näkee demokratian olleen historiallisesti yhteydessä ulossulkevien politiikoiden kanssa. Siksi olisikin tarpeen yhdistää "liberalismi" ja "demokratia" tavalla, joka estäisi illegitimmin ulossulkemisen. Liberaali politiikan filosofia on Baderin mukaan silti toistuvasti vältellyt ongelmaa kulttuurisesta yhteensulauttamisesta. Perinteinen liberalismi on aliarvioinut kulttuurien ja yhteisöjen merkityksen, eikä kommunitaristinen liberalismi ei ole vielä täysin tietoinen ulossulkemisen vaikutuksista yhteisöille ja kulttuureille. Liberaalin universalismin on itse vastattava kulttuuria, tapoja, liberaalia demokratiaa, etnisyyttä sekä kansalaisuutta

koskeviin kriittisiin kysymyksiin. Poliittinen filosofia on käsitellyt näitä kysymyksiä Baderin näkökulmasta käsin riittämättömästi. (Bader 1997, 772) Baderin positiona on jälleen kehittää *uusi ylikansallisen poliittisen kulttuurin käsite* sosiaalisessa ja demokraattisessa perustuslaillisessa valtiossa. Tämän hän aikoo tehdä tutkimalla kosmopolismin ja etnosentrismin väliin jäävää tilaa. (ibid., 773)

Bader on typologisoinut erilaisia modernin aikakauden kehittämiä kansallisvaltioita niiden eksluoivien tai inkluoivien vaikutusten mukaan. Olennaista on, että tyypittelyt (imperialistinen malli, etnis-nationalistinen malli, republikanistinen malli ja pluralistinen multikansallis,- etninen,- kulttuurinen malli) tasapainoilevat modernin kansakunnan etnisen ja *civic*-näkökulman välillä. (Bader 1997, 773-4) *Virallisesti* republikanistinen ja pluralistinen malli eivät edellytä etnis-kulttuurista assimiloitumista poliittiseen yhteisöön integroitumisen ennakkoehtona. Mutta *historiallisesti* ne ovat olleet hedelmällistä maaperää erilaisille ‘etnosta’ ja ‘demosta’ erottaville utopioille, ohjelmille ja politiikoille. (Bader 1997, 774)

Nykyisessä kansallisvaltion rakenteessa (johon myös ylikansalliset yhteisöt perustuvat) on sisäänrakennettuna ulossulkemisen kriteereitä. *La nation* toimii silmiinpistäväenä esimerkkinä ideologisesta strategiasta “universalisoida erityinen” (Bader 1997, 779). Tällöin kansasta, jolla on omat historialliset, myyttiset, kulttuuriset, etniset yms. erityispiirteensä tulee universaali *la nation* -kontekstissa. *La nation* toimii universaalina kriteerinä ja inklusion edellytyksenä. Toinen ulossulkemisen kriteeri on historia. Bader painottaa, ettei ole olemassa yhtään elinkelpoista poliittista kulttuuria ilman historiaa: kaikki kansalaisuus- ja demokraattiset kulttuurit ovat tiettyyn etnis-nationalistiseen historiaan upotettuja (1997, 779) Poliittisen yhteisön historia ja eksluusio ovat yhteydessä keskenään, koska ei voi olla poliittista kulttuuria ilman historiaa ja liberaalis-demokraattisten kansojen historiaan on upotettuna partikulaarinen etninen historia. Partikulaarisien historioiden viitekehystä voidaan tästä syystä käyttää ulossulkemisen kriteerinä. Ongelmana on estää menneisyysorientoituneen historiakäsityksen käyttäminen moraalisesti puolustamattoman ulossulkemisen kriteerin tapana. (Bader 1997, 780-1) Baderin strategiana on vedota matalan valtiojäsenyyden ja aktiivisen kansalaisuuden kynnyksen asettamiseksi. (ibid., 780)

Ongelmiin ei ole mitään yksinkertaista, suoraviivaista tai helppoa ratkaisua. Liberaali

universalismi tai kommunitaristinen partikularismi eivät Baderin mukaan tarjoa ratkaisua. (Bader 1997, 796) Puolustettavissa olevan partikularismin ja universalismin yhdistelmän löytäminen tulee olemaan äärimmäisen vaikea tehtävä myös normatiiviselle poliittiselle teorialle. (ibid., 780) Olemassa olevat poliittiset teoriat ovat olleet kyvyttömiä ja haluttomia tarttumaan tehtävään, jonka ratkaisu on joka tapauksessa vaikea.

Kansallisvaltiossa liberaalis-demokraattinen kulttuuri on universaali vain kansalaisilleen, mikä tarkoittaa ulkopuolisten eksklusaatiota ja vieraiden ainesten sulautumispainetta. Kansallisvaltion asemaa hankaloittaa yhtäältä internationaalisuuden voimakas kasvu, toisaalta paikallisen ja partikulaarisen voimistuminen. Rakenteellinen ulossulkeminen on ollut kansallisvaltion erityinen piirre. Kun kansallisvaltiot integroituvat kansainväliseen poliittiseen yhteisöön, sama "sovinistinen universalismi" toisintuu kansainvälisellä tasolla. Ihmisoikeuksien käyttäminen kansainvälisen yhteisön jäsenyyskriteerinä sisältää oletettua syvemmällä rakenteissa olevia eksklusion kriteereitä. Niistä eroon pääseminen vaatii Agembenin ja Baderin ratkaisuyritysten mukaan käsitteen tasolta lähteviä muutoksia. Pluralistisen liberalistisen demokratian testinä on sisällyttää aikaisemin ekskluoitujen teot ja äänet. (Bader 1997, 798).

Moniäänisyyden vaatimus asettuu vastakkain kansainvälisen yhteisön vahvistetun yksiäänisyyden kanssa. Baderin vaatimuksista voidaan lukea, että ensisijaisen tärkeää olisi tunnistaa erilaisten poliittisten kulttuurien ekskluoivat vaikutukset ja esittää tarkentavia kysymyksiä laatua: kenen ja mistä historiasta/kulttuurista/identiteetistä/oikeuksista on kysymys? Eli lisäkysymysten vaatimukseen palaten on kysyttävä, mitkä ihmisoikeudet, kenen ihmisoikeudet ja millaiset ihmisoikeudet ovat asetettuna kansainvälisen yhteisön jäsenyyskriteeriksi?

3.4 Ihmisoikeushegemonian kritiikki

Lindgren Alves luokittelee ihmisoikeuksiin nykyään kohdistuvat uhat joko ikuisluonteisiksi tai nykyajalle tyyppillisiksi uhiksi. Valtapoliittista perää olevat mielivaltaiset hallitukset, syvälle juurtunut epäoikeudenmukaisuus tai taloudellinen riisto eivät mikään uusi tai vanha ilmiö,

vaan niiden ilmeneminen vaihtelee laajuuden ja intensiteetin mukaan. (Lindgren Alves 2000, 480). Hyvin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta ihmisoikeuksia ei enää luokitella yksinomaan länsimaisiksi. Voidakseen vastata syytöksiin ihmisoikeuksien loukkauksista maissaan, valtaapitävien on käytettävä jotain muuta argumentointia kuin viittaamista arvoihin traditioiden kunnioittamisesta. (ibid., 483) Tähän ei ole mielestäni tultu ihmisoikeuksien teoreettisen perustelun pätevällä muotoilulla tai kulttuuripiirit ylittävän konsensuksen avulla, Wienin ihmisoikeuskonferenssin saavuttamasta kompromissista huolimatta. Erityisen suurta huomiota on kiinnitettävä oikeuksien kielen saavuttamaan asemaan ihmisoikeuskysymyksistä puhuttaessa, sillä ihmisoikeuksia puolustetaan, mutta myös loukataan oikeuden kielellä.

Ihmisoikeusloukkaukset selitetään Lindgren Alvesin mukaan kansallisten ongelmien sivuvaikutuksina tai sitten suhtautuminen on rakentavampaa, jolloin tehdyt loukkaukset myönnetään ja kuvaillaan ongelmien ratkaisemiseksi suoritettavat toimenpiteet. Kulttuurin eroja ei näin ollen voida enää käyttää helppona tekosyynä kieltämään ihmisoikeuksien universaalisuus. Päin vastoin, ihmisoikeus*kieli* on nykyään osa legitiimiä kansainvälistä poliittista diskurssia. (Lindgren Alves 2000, 483) Obrad Savic (1999) kirjoittaa teoksen *The Politics of Human Rights* esipuheessa ihmisoikeuksien kautta tapahtuvasta suvereenin valtion kumousprosessista ja esittää vaateen ei vain oikeuksien kielestä, vaan myös ihmisoikeuskeskustelun legitiimistä sijainnista: “Only in the courtroom and in the language of law are rights defended and represented as the achievable rights of individuals, which citizens may vote for - -”(12).

Ihmisoikeudet toimivat kansainvälisen yhteisön jäsenyyuskriteereinä, koska ne ovat onnistuneet perustelemaan itsensä aikaisempaa tehokkaammin universaaleiksi. Tästä syystä ihmisoikeuksien olemassaolo maailmapolitiikan agendoissa on oikeutettu. Tässä yhteydessä merkitsen huutomerkkein Lindgren Alvesin näkemyksen ihmisoikeuksista poliittisen diskurssin kielenä. Ihmisoikeuksien status on edennyt korkealle. Ihmisoikeudet ovat osa kansainvälisen politiikan agendaa, lisäksi ne vaativat tulla käsitellyksi tietyllä kielellä tietyn diskurssin sisällä! Lindgren Alvesin mukaan perinteiset vastakohtaisuudet, jossa ihmisoikeudet on asetettu vastakkain kulttuurirelativismiin ja traditioiden kunnioittamisen kanssa, eivät ole enää argumentteina päteviä. Ollakseen osa diskurssia ja kansojen yhteisöä,

valtion on tehtävä argumenttinsa oikeudellisen diskurssin sisällä.

Kari Palonen tähdentää saman kielen vaatimuksen merkitystä. Tietyn puhuman sisällä vastakohtat voivat olla toisilleen todellisia vaihtoehtoja vain pysyttäessä yhteisen kielen sisällä. Yhteisen kielen käyttäminen sulkee pois muita kieliä. Tietyn luokituksen sisällä vastakohtaisuuksiltakin näyttävät kannanotot voidaan tulkita vain saman kannanoton eri variansseina. (Palonen 1988,33) Oikeuden puhumassa ihmisoikeuksien kieli on juuri tällainen varaus. Ihmisoikeudet toimivat legitimaation kielenä, jolla valtiot voivat käydä keskustelua sekä keskenään että kansalaistensa kanssa. Keskustelua kuitenkin rajoittavat suljetun puhuman vaatimukset käytetystä kielestä ja keskustelun rajoista.

Ihmisoikeuksien toisen maailmansodan jälkeisen kehityksen valossa tilanne *fin de siècle* on paradoksaalinen. Ihmisoikeuksien uudet uhat ovatkin Lindgren Alvesin mukaan entisiä salakavalampia ja taitavampia. Hänen tarkoittamiaan uusia uhkia voidaan löytää taloudellisen globalisaation sivuvaikutuksista ja postmodernistien anti-universaalisuudesta (Lindgren Alves 2000, 479). Ihmisoikeuksien vakavimmat haasteet ovat piilotettuina perinteisen politiikan ulkopuolelle. Uudet trendit ja teoriat virittävät tunnetta, jonka mukaan "tasa-arvoisten yhteisön" ulkopuolella ei ole "elämää" ja kiistävät siten universaalisuuden vedon. (Lindgren Alves 2000, 483) Ymmärtäisin hänen tarkoittavan yhden vaihtoehdon hegemonian herättävän vihamielisyyttä, joka ilmenee universaalisuuden kieltämisellä.

Mielenkiintoista onkin, miten Lindgren Alves kurkottaa kohti politiikkaa uusien uhkien ratkaisemiseksi, mutta havaitsee politiikan antaneen monilta osin periksi taloudelle ja globalisaatiolle. Paljon parjattu suvereeni valtiokin esiintyy suhteellisen hampaattomana: valtio, joka aikaisemmin toimi olennaisena vapauden ja tasa-arvon minimiehtojen promoottorina, työskentelee nyt taloudellisen kilpailukyvyn managerina. Riisuttuna, tehottomana ja humanistisen progressin idean kadottaneena politiikka ei ole uskottavaa ja tulee epäilyttäväksi. Yleinen mielipide menettää mielenkiintonsa poliittisiin asioihin. Poliittiset oikeudet modernin huomattavimpana saavutuksena vaikuttavat menettäneen intohimonsa ja vetovoimansa. (Lindgren Alves 2000,486) Lindgren Alvesin synkkä arvio ei tule kuulluksi ensi kertaa. Vastaavista ilmiöistä on jo pitkään kirjoitettu laimeiden vaalien tai

demokratian kriisin yhteydessä. Jos politiikan syyllistettiin aikaisemmin välineellistävän ihmisoikeudet valtiopolitiikan aseiksi, nyt politiikan toivotaan olevan se väline, jonka avulla ihmisoikeuksia voidaan toteuttaa, harjoittaa ja ajaa edistävänä prosessina. Silloin ihmisoikeuksissa ei ole todellakaan todellakaan ole modernin aloittamasta progressiivisesti etenevästä projektista, vaan käyttökelpoiseksi havaitusta politysta!

Timothy Luke kuvaa teknologisaatio- ja modernisaatio-diskurssia seuraavasti: “Choices are already made, options are foreclosed, alternatives are discounted, and diversity is not encouraged as the modernizers mobilize their nations and peoples for their transformation through systems of coercive normalization.” (Luke 1990, 237) Luken kuvaama diskurssi edustaa juuri sitä, mitä työn tutkimusmetodisessa osuudessa asettiin tavoitteeksi vastustaa. Kuvauksen vertaus ihmisoikeushegemoniaan ei nähdäkseni ole kaukaa haettua. Ihmisoikeuksiin suunnatun kritiikin aiheuttajana saattaa olla pikemminkin ihmisoikeusdiskurssin vaihtoehtoton ja suljettu hegemonia kuin ihmisoikeuksien kieltäminen sinänsä.

Toisen maailmasodan kokemusten jälkeen “sivistyneisyys”, “progressi”, “valistus” tai “eurooppalainen” olivat termeinä liian traagisia teoreetikkojen käytettäväksi. Timothy Luken mukaan Yhdysvalloissa haluttiin painottaa muutoksen amerikkalaisuutta ja “modernisaatio”, jonka ajateltiin olevan edellisiä arvovapaampi käsite, otettiin käyttöön uudeksi hokemaksi. (Luke 1990, 216)¹⁷ Modernin diskurssiivinen viitekehys tarkoittaa fyysisen ja sosiaalisen ympäristön hallitsemista, liberaalidemokraattisen valtion perustamista, osallistumista maailmanlaajuiseen kulttuuriin ja tieteelliseen vallankumoukseen liittymistä. Tämä tarkoitus yhdistettynä modernisaatioon ja kehitykseen merkitsee käytännön tapoja sitouttaa valtiot ja yhteiskunnat tähän makrososiaaliseen projektiin. Edistämällä diskurssia tällä tavoin yhteiskuntatieteiden teoreetikot ovat Luken mukaan palvelleet “modernisoituneiden” alueiden ideologisena legitimaationa “kehittymättömien” alueiden hallitsemisessa. (ibid., 212)

---

¹⁷ Totalitarismin on nähty syntyneen valistuksen aikakauden rationaalisuuden perintönä ja siksi rationaalisuudesta ja valistuksen perinteestä ollaan tietyiltä osin haluttu vaieta poliittisessa filosofiassa. (esim. Ferry 1999)

Kielellisesti diskurssi toimi tärkeänä ideologisena mystifikaationa prosessissa, jossa maita “adaptoitiin” modernisaation “vaiheiden” ja “tasojen” läpi (Luke 1990, 213). Parhaimmillaankin modernisaatiolla onnistuttiin korvaamaan kolonialismin sanasto Yhdysvaltojen taloudellisella ja teknologisella dominaatiolla. Sivistyksen taso korvattiin esim. kehityksen tasolla ja maailma jaettiin kehittyneisiin ja alikehittyneisiin maihin (vrt. sivistyksen kriteeri). *Kehitysmaat* tarvitsivat apuohjelmia, kehitysmaatukea, kehitysapurahastoa jne: Valkoisen miehen taakka vaihtui sivistyksestä ja uskonnosta teknologiaan ja modernisaatioon ylipäätään talouden ajaessa samalla alas tiedettä. (Luke 1990, 217-218)

Intellektuellit ovat kautta aikojen luoneet erilaisia kategorioita ja mittataulukoita yhteiskuntien kuvaajiksi. Moderni-termiä käytettiin 1700-luvulla vetämään välimatkaa ja erottelemaan ajan kulttuuria ja yhteiskuntaa erotukseksi vanhasta (*ancien*) regimistä. 1900-luvulla modernisuutta käytettiin viivan vetämiseen “takaperoisten” ja “edistyvien” alueiden välillä. Luke tähdentää, ettei modernisaatio-diskurssi yksinomaan luokittele eri yhteiskuntia; diskurssi myös kuvaa niiden tämän hetkisen position ja tulevaisuuden haasteet osallistua jonkinlaisen sosiaaliseen muutokseen. (1990, 219-221).

Lindgren Alvesin pelkäämä postmodernin suunnalta tuleva uhka ei välttämättä ole vakava. Roland Gaete (1991) kirjoittaa postmodernin tehtäväksi “salakavalien” kysymyksien esiin nostamisen, ja valitsee strategiakseen jättää asiat siten kuin “ne ovat”. Kriitikin kohteena Gaetella ovat ihmisoikeusstrategiat ja ihmisoikeuksien representoiminen. Uskossa modernin progressiivisuuteen on kysymys modernin strategiasta ja modernin esittäminen Suurena Narratiivina, toteutuneena Myyttinä ja Totuutena ovat modernin representaatiota. Postmodernin välttämätön ehto on modernin progressiivisista postulaatioista luopuminen, jolloin luovutaan uskosta modernin progressiivisiin elementteihin. Gaeten teesin mukaan ihmisoikeudet ovat kehittyneet historiallisesti tullen välttämättömäksi osaksi länsimaisen modernin valtion teknologista ja byrokraattista näyttämöä, ja postmodernin tehtävänä on korostaa ihmisoikeuksien olevan historiallinen strategia, ei realisoitu Totuus. (Gaete 1991, 170) Postmoderni ei siis kiellä strategian menestyksellisyyttä tai osuuvuutta, mutta ei halua

representoida sitä toteutettuna myyttinä.

Gaeten omaa strategiamuotoa kuvaavat ilmaisut “nothing is decided” ja “they [postmodernist challenges] leave everything as it is” (1991, 170). Pohjana kritikoinnille on modernin strategia representoida ihmisoikeudet totuutena ja tulkita totuutta yksin- ja itseoikeudella. Ihmisoikeudet ovat modernin narraation mukaan “a story that ends all stories” (Gaete 1991, 151). Gaeten kritiikin kiila yhdistyy tässä mielessä omaan näkemykseeni konsensuksesta, jota ei tulisi sulkea eikä saattaa lopulliseen muotoonsa.

Gaete ei varsinaisesti kiellä modernisaation loppuunsaattamishuuman aiheellisuutta - strategiahan on ollut onnistunut - mutta liittää de-etuliitteen ilmiöille: “Post” demystifioi ja denarratvoi ihmisoikeuksien myytin ja narratiivin, desentralisoi modernin sentralisoiman Ihmisen ja delegalisoi legaalisuuden hegemonian. Operointi palauttaa asiat alkuperäiseen tilaansa, “as it is”. Ihmisoikeuksien luonteen kannalta tärkeässä kohdassa postmodernin tavoitteena on *historisoida* modernin *dehistorioidut* ihmisoikeudet. (Gaete 1991, 153). Jos jotakin kritikoidaan niin eräänlaista *as if* -tilaa, jossa ihmisoikeuksien progressi on ikään kuin realisoitunut. Asiantilojen palautusyrityksistä huolimatta olisi tuskin mahdollista palata jonkinlaiseen asiantilojen nollapisteeseen. Periaattessa kyseeseen voisi tulla jokin yhteiskuntasopimuksen kaltainen nollapiste.

Postmoderni ei ole itse Gaeten mukaan mikään modernin täydellistymisen paatos, olihan postmodernin ensimmäinen premissi liberalisoitumisen globaalin projektin hylkääminen. Projektiin uskova optimistinen ja helposti perusteltavissa oleva kanta on julistanut Historian loppua. (esim. Fukuyama 1992) Gaete näkee *Rights of Man* -periaatteisiin pohjautuvan Yhdysvaltain perustuslain olleen vain lopun alkua. Kylmä sota peiteltiin nopeasti ja maallisista ideologioista kaikki ideologiat ihmisoikeuksia lukuun ottamatta ovat kulkeneet tiensä päähän. Gaete johtaa tästä paradoksin; ihmisoikeuksien tehokkaan toiminnan ehtona on ollut ideologioiden relevanssin katoaminen kehittyneimmissä maissa. Hallitukset sen puoleen kuin oppositiotkaan eivät viittaa traditionaalsiin tai vallankumouksellisiin legitimaatiolähteisiin, sillä aidon legitimaation tai delegitimaation lähteenä ovat ihmisoikeudet. (Gaete 1991, 150-2)

Bill of Rights eräänlaisena periaatekokoelmana voi teoriassa olla se “nollapiste”, joka Gaetelle merkitsee “as it is” -tilaa, ja josta voidaan retorisiin keinoin edetä tiettyihin oikeudellisiin ennalta kontrolloimattomiin valintoihin. *Bill of Rights* perustaa ylimmän kontrolloivan, perustuslaillisen koneiston modernin idean mukaisesti (Gaete 1991, 167). Postmoderni haluaa jättää tilanteen avoimeksi ja jättää johtopäätökset *Bill of Rights* meriiteistä tai vaaroista tekemättä. Ironisten kysymyksien esittäminen ei tarkoita legaalisen tradition saavutusten kieltämistä. Teesinä on, että ihmisoikeudet ovat kehittyneet historiallisesti tullen välttämättömäksi osaksi länsimaisen modernin valtion teknologista ja byrokraattista näyttämöä. Postmodernin tehtävänä on Gaeten mukaan korostaa ihmisoikeuksien olevan historiallinen strategia, ei (realisoitu) Totuus. (1991, 170)

Ihmisoikeudet esiintyvät spesifinä diskurssina ja juuri tämä diskurssi on Gaeten mukaan alistettava kuulusteltavaksi. Kuinka diskurssin merkitykset on tuotettu, kuka niitä kontrolloi, mitkä väitteet voidaan ekskusoida tai asettaa arvostelun kohteeksi? Ovatko ihmisoikeuksien rajat refleksiivisiä, ie. kontrolloivatko ne itseään koskevien julkilausumien tulkittamista? Gaeten esimerkinomaiset kysymykset voisivat osaltaan toimia Skinnerin vaatimina lisäkysymyksinä. Gaeten mukaan diskurssi on agenda vallasta: se kuvaa vallan tietyllä tavalla, asettaa tavoitteita, kysyy kysymyksiä joihin on vastattava, formuloi keskusteltavat asiat ja asettaa keskustelulle muodot ja rajat. Näin ollen ihmisoikeusdiskurssi määrittää itse diskurssinsa ja sen muodot, rajat, kysymykset ja tavallaan vastauksetkin. Diskurssi perustaa eräänlaisen tieteen vallasta ja luovuttaa tämän tieteen ekspertion oikeudellisen profession ja tuomareiden edustajille. (Gaete 1991, 155-6) Jos ihmisoikeuksien hegemonia todella toimii Gaeten näkemyksen mukaisesti, se kaventaa poliittisen toimintatilaa. Gaeten arvostelema ihmisoikeusdiskurssi on taottu sisältä umpeen, jolloin poliittiselle ei jää luontaista ilmenemistilaansa. Vika on kuitenkin siinä, että historiallisuuden vaateestaan huolimatta ihmisoikeudet nähdään tässä toteutettavana ohjelmana, jonka kurssi on ennakoita säädetty. Gaete ei tunnista ihmisoikeusparadigman kykyä taipua kontingenssin mukaan.

Onko Gaeten kritiikissä sitten todellakin kysymys sellaista kritiikistä, josta Lindgren Alvesin tulisi olla huolissaan? Gaete kiinnittää tarpeellisesti huomiota oikeudellisen ekspertion valtaan

ja ihmisoikeuksilla tapahtuvaan vallan tihentämiseen (ks. 1991, 169), mutta oikeastaan hän esittää vain kilpailevan “representaation” ja strategian, ei perusteita muuttavaa kritiikkiä.

Postmodernismin totalisoiviin ajattelutapoihin kohdistuva pelko estää Stamatiksen mukaan postmodernismia käsittelemästä kansallisen tai kansainvälisen tason kysymyksiä. Totalisoivien systematisaatioiden vierastaminen selittää postmodernin haluttomuutta nostaa moraalisia ja poliittisia kysymyksiä makrotasolle tai sijoittamasta niitä historialliseen perspektiiviin. (Stamatis 1994, 267) Postmoderni etiikka ei perusta eettistä toimintaa järjen tai jumaläkäsitteen varaan. Postmoderni etiikka voitaisiin Stamatiksen mukaan hyväksyä, jos se sisältäisi intersubjektiivisen, universaalien perspektiivin. Muutoin pakkomielle kokonaisuuksista ja universaaliudesta puoltaa entistä syvempää kansalaisyhteiskunnan sirpaloitumista. (ibid., 274) Postmodernin etiikan kokonaisuuksia ja universaaliutta kohtaan tuntema kammo johtaa postmodernin ajamaan singulaarista oikeudenmukaisuutta. Stamatis väittää, että postmoderni eettinen teoria on suunnattu pääasiassa post-kantilaista praktista filosofiaa vastaan. Kategorisen imperatiivin syytetään esittävän ihmiskunnan kokonaisuutena. Jos se uskaltaisi äityä riittävän radikaaliksi, sen täytyisi uudelleen muotoilla Kantin formaali kategorinen imperatiivi subjektiiviseksi velvoitteeksi. (Stamatis 1994, 268-9)

Roland Gaeten huomioon oikeudellisen ekspertin vallasta on kuitenkin syytä palata. Osa Gaeten strategiaa on käydä ihmisoikeuksien voimakasta legalisuutta vastaan. Delegalisoinnin ja legalisuuden vallan riisumisen adressaatteina ovat oikeudelliset professionaalit ja huipputuomarit, joille on annettu ratkaiseva valta kaikissa olennaisissa sosiaalisissa kysymyksissä. Ylilegalisoitu yhteiskunta saattaa olla välttämättömyys teknologisessa yhteiskunnassa, mutta Gaete on levoton sen tosiasian suhteen, että sellaisessa kulttuurissa ihmisarvo ja itsekunnioitus ovat kiinni oikeudellisista ja vastakkaista vaateista, tuloksena voi olla Yhdysvaltojen kaltainen “*society of claimers*”. (1991, 154).

Ihmisoikeusdiskurssin merkityksien tulkitseminen on pitkälti oikeudellisen profession hallinnassa. Verhoeven (1998) vaati tuomioistuimilta pluralistisempaa pohjaa määrittelemään demokratian tai ihmisoikeuksien kaltaisia perustavanlaatuisia arvoja. Oikeudellisen liberalismiin sulkeva ulottuvuus; kaikkinaisen ulkopuolelta tuleva vastustus on irrationaalista,

sillä ihmisoikeuksien (*Bill of Rights*) regimissä ainoastaan toinen tuomioistuin voi haastaa toisen tuomioistuimen. (Gaete 1991, 166). Nähdäkseni Verhoevenin esitys tukee lisäkysymysten esittämistä myös pragmaattiselta pohjalta: onko tuomiosituimien ja oikeudellisen ekspertin edustavuus riittävän laaja ja kattava arvojen merkityksien määrittämisessä?

Stamatis johtaa pääargumenttinsa postmodernin ja universaaliin oikeuden suhteesta: postmoderni etiikka pitää sisällään *paradoksisen käsityksen oikeudenmukaisuudesta ilman lakia*, joka teeskentelee hylänneensä universaalien muotojen perustan (Stamatis 1994, 271). Sen näkemys on suunnattu kohti yksilöiden elämää, singulaarisia faktoja tai uniikkia persoonaa. (ibid.) Postmoderni kuva yhteisöstä säilyy eräänlaisena ”luonnontilana”, jota tuskin voidaan säännöstää oikeuden ja etiikan intersubjektiivisilla normeilla. Jopa sofistitot hyväksyivät lain pakollisena sopimuksena, joka tarjoaa takuun kansalaisten oikeuksien kunnioittamisesta. Syytteitä positivismista ja legalisoinnista Stamatis välttää korostamalla, että tuomarit ovat institutionaalisesti sidottuja validiin oikeustekstiin, ei normiin, joka voidaan johtaa dedusoimalla oikeuslähteiden argumentaatiotapaa. (Stamatis 1994,274;283)

4 Jäsenyyskriteerien merkitys Suomen ihmisoikeuspolitiikassa

4.1 Suomen ihmisoikeusperinne

”Ihmisoikeudet ovat tulleet politiikan keskiöön jäädäkseen, niin kansainvälisen yhteisön työjärjestykseen kuin Suomen politiikkaankin.”¹⁸ (<http://formin.finland.fi/finnish/>)

Suomen ihmisoikeusperinteen avulla tarkastellaan ihmisoikeuksien jäsenkriteeriiden merkitystä eri maailmanpoliittisissa tilanteissa yleisesti hyvän ihmisoikeustilanteen maineessa olevassa maassa. Analysoimalla Suomen ihmisoikeuspoliittista perinnettä suhteessa jäsenyyteen pyrin tähdentämään jäsenkriteeriiden pragmaattista ihmisoikeuskäsitystä.

---

¹⁸ Ulkoministeri Erkki Tuomiojan selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta. Kuulemistilaisuus 3.10.2000 eduskunnan auditoriossa.

Pragmaattinen ihmisoikeuskäsitys ei niinkään piittaa ihmisoikeuksien filosofisesta perustelusta, vaan sen toimivuudesta.

Suomalaista ihmisoikeuskulttuuria voidaan luonnehtia perinteiltään ohueksi. Suomen aktivoitumista ihmisoikeuskysymyksissä on tapahtunut vasta 1980-luvun lopulta lähtien ja se on näkynyt lähinnä kansainvälisten ihmisoikeuskysymysten merkityksen kasvuna Suomen ulkopoliitikassa. Puhuttaessa Suomen ihmisoikeuspolitiikasta tarkoitetaan Suomen ulkopoliitikkaa, jonka yksi osa-alue ihmisoikeuspolitiikka on. Puhuttaessa taas ihmisoikeuspolitiikasta osana ulkopoliitikkaa, tarkoitetaan sillä yhden valtion reagointia siihen, miten toinen valtio kohtelee omalla alueellaan omia kansalaisiaan tai muita asukkaita. (Törnudd 1998, 86) Selvennys on tarpeellinen, sillä ihmisoikeudet osana ulkopoliitikkaa tarkoittaa politiikkaa, jota harjoitetaan suhteessa muihin kansainvälisellä tasolla. Kansallisessa kontekstissa ihmisoikeuslinjaukset nousevat harvoin käytännön politiikassa esiin (esim. Scheinin 1999, 202).

Ennen 1980-luvun loppua Suomi keskittyi lähinnä kansainvälisen normiston ja yhteistyön kehittämiseen yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa YK:n puitteissa. Suomen toimintaa rajoittivat kuitenkin vahvasti idänpolitiikan vaatimukset. Kylmän sodan aikana ihmisoikeudet ja niiden kunnioittaminen olivat tunnustettuja arvoja, mutta ihmisoikeuskysymysten ollessa idän ja lännen välinen kiistakapula, näkyvä toiminta ihmisoikeuksien puolesta oli rajoitettua. Ihmisoikeudet olivat Neuvostoliitolle kiusallinen aihe, joten Suomen aktiiviseen esiintymiseen ei katsottu olevan mahdollista puolueettomuuspolitiikan ja ystävällisten naapurisuhteiden ylläpitämisen kannalta. (Luoto 1997, 12)

Ulkoministeri Tarja Halosen tekemässä selonteossa Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta käsitellään Suomen ihmisoikeuspolitiikan kehityksen historiaa idänsuhteista käsin. Kylmän sodan päätyttyä päättyi myös vaihe, jolloin idän ja lännen välinen ideologiakilpailu oli estänyt kansainvälisen yhteistyön ihmisoikeuksien vahvistamiseksi (Ulkoministeriön julkaisuja 12/1998, 6). Suomen roolin määrittäminen ihmisoikeuskysymyksissä oli tiukasti sidoksissa kylmän sodan kontekstiin. Luoto tulkitsee James N. Rosenau'n teorianmallien pohjalta Suomen käyneen esimerkiksi alistuvan sopeutujan

maasta, joka sopeutti ulkoisen käyttäytymisensä ja yhteiskunnan instituutiot ensisijaisesti yhden tekijän tai toimijan vaatimukseen (Luoto 1997, 64-65). Metodilla Luoto on yrittänyt määrittää ihmisoikeuksien roolia Suomen ulkopoliitikassa muuttuneessa kansainvälisessä kontekstissa. Samalla Suomen ihmisoikeuspolitiikan implikoidaan ennen kylmän sodan päättymistä perustuneen lähinnä yhden muuttujan, idänpolitiikan, varaan.

Neuvostoliitto-politiikka Suomen passiivista ihmisoikeuspolitiikkaa selittävänä tekijänä on korostuneen yksiuotteinen. Luoto tuo esiin myös muita syitä, miksi kriisit ja ihmisoikeusloukkaukset eivät aikaisemmin olleet kiinnostaneet Suomea. Ihmisoikeusasiat koettiin kaukaisiksi, suomalainen asiantuntemus oli huono ja tarvittavat yhteydet puuttuivat. Suomelle oli muutoinkin luonteenomaista yleinen pidättyväisyys. (Luoto 1997, 58) Syynä oli myös suomalaisille ominainen vaikenemisen mentaliteetti: muiden asioihin sekaantuminen ja kansalaisten oma-aloitteisuus ei ole ollut ylipäätään koskaan ollut suomalaisille luonteenomainen piirre. Ulkopoliittikka on perinteisesti ollut alue, johon tavallisilla ihmisillä ei ole ollut asiaa. (Johansson 1997, 22)

Puuttumattomuusperiaatteen mukaisesti Suomi ei esimerkiksi ottanut kantaa vuoden 1956 Unkarin kansannousuun, Tšekkoslovakian miehitykseen 1968 tai Afganistanin kysymykseen 1979 (Pohjolainen 1999, 264; Luoto 1997, 64) eikä seurannut Pohjoismaiden linjaa esimerkiksi Etelä-Afrikan ja entisen Etelä-Rhodesian kysymyksissä (Pohjolainen 1999, 264). Myös kansalais-yhteiskunnasta nouseva kritiikki loisti poissaolollaan. Kirjallisuus viittaa usein Suomen ihmisoikeusperinteen yhteydessä kansalaisjärjestöjen ja muun kansalaisyhteiskunnan ihmisoikeusvaateiden heikkoon esiintymiseen. Ihmisoikeuskysymysten on Suomessa sanottu jääneen yksittäisten ministereiden varaan (esim. Johansson 1997). Suomalaiselle poliittiselle eliitille ihmisoikeuspolitiikka on ollut sikäli helppo alue, ettei oppinut yleinen mielipide ole edellyttänyt päättäjiltä erityistä aktiivisuutta ihmisoikeuskysymyksissä (Räikkä 1997, 2).

Kansallisen konsensuksen vaatimus tunkeutui Luodon mukaan myös syvälle kansalaisjärjestöihin. Kansalaisjärjestöjen ja tiedotusvälineiden sodanjälkeisenä tehtävänä oli korostaa luottamuksen ja ystävyyssuhteiden ylläpitämistä, ja sama vastuu osoitettiin myös yksittäisille kansalaisille. (Luoto 1997, 65-66). Ihmisoikeudet olivat erityisen herkkä kysymys

ja tiedotusvälineet sekä viranomaiset vierastivat poliittisesti latautunutta ja valtioiden politiikan arvosteluun johtavaa ihmisoikeuskeskustelua. Kansalaisjärjestöistä esimerkiksi Amnesty Internationalin Suomen osastoon järjestön omien kokemusten mukaan suhtauduttiin varauksellisesti ja myös tavallisten ihmisten keskuudessa suhtautumista ihmisoikeuksiin sävytti pelko leimautumisesta. (Luoto 1997, 67-68)

Vaateet ihmisoikeuspolitiikan aktivoitumiseen puuttuivat pitkään ja sen perinteet näkyivät vielä 1990-luvun lopullakin. Ihmisoikeusaktiivit ovat kokeneet, että aktivoitumisesta huolimatta Suomessa ihmisoikeuksia ei ole välttämättä edelleenkään mielletty kiinnostavaksi poliittiseksi teemaksi, mikä on näkynyt alentuvana suhtautumisena niihin. Ihmisoikeuksien pitkäaikainen epämuodikkuus näkyy mm. siinä, että jopa lakimiesten keskuudessa ihmisoikeusasioiden on ajateltu koskevan lähinnä köyhiä ja rikollisia, näillä kun ei muita oikeuksia olekaan (Fredman 1997, pääkirjoitus). Vielä 1990-luvun lopulla ihmisoikeusaktiivit olivat huolissaan siitä, ettei ihmisoikeuksien katsota Suomessa kuuluvan juuri kenellekään. Ihmisoikeusliiton pääsihteerin mukaan tilanne on valtion näkökulmasta hallinnassa, vaikka Suomessa vallitsee yleinen piittaamattomuus ihmisoikeuksista ja niille jopa naureskellaan (HS 3.12.1998). YK-liiton Suomen suurlähettiläs puolestaan valitti, ettei suomalaisessa yhteiskunnassa yleensä nähdä ihmisoikeuksiin liittyviä ongelmia, koska niiden mielletään sivuavan etnisten, uskonnollisten tai poliittisten vähemmistöjen kokemia loukkauksia muualla maailmassa (Keskisuomalainen 3.1.1999).

Kuriositeettina voidaan tehdä löyhä vertaus Suomen heikohkon ihmisoikeusperinteen ja Hannah Arendtin kuvaaman maailmanlaajuisesti painoarvottoman ihmisoikeuspolitiikan ensi askeleista. Ihmisoikeuksien suojeleminen kärsi 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä uskottavien takuuhenkilöiden puutteesta. Kaikki ihmisoikeuksien suojelemiseksi perustetut yhteisöt saivat tukensa marginaalisilta hahmoilta, muutamilta poliittisesti kokemattomilta kansainvälisiltä juristeilta ja filantroopeilta. Heidän perustamansa ryhmät ja julistuksensa olivat kieleltään ja koostumukseltaan samanlaisia eläinten julmaa kohtelua vastustavien ryhmien kanssa. Yksikään vakavasti otettava valtiomies tai merkittävä poliittinen hahmo ei voinut ottaa niitä vakavasti, eikä yksikään liberaali tai radikaali eurooppalainen puolue nähneet tarpeelliseksi liittää niitä ohjelmaansa uudeksi ihmisoikeuksien julistukseksi. (Arendt 1962,

292) Toistuiko sama kehityskulku Suomen tai muiden maiden kansallisen ihmisoikeuspolitiikan ensiaskelissa, on erillisen, huolellisemman tutkimuksen paikka. Ihmisoikeuspolitiikkaa ajavat henkilöt ja heidän vakuuttavuutensa tulisi arvioida ja suhteuttaa ihmisoikeuspolitiikan todelliseen etenemiseen.

Nykyään ihmisoikeuksien voidaan sanoa kuuluvan ainakin ulkoministeriölle. Ulkoministeriön poliittiselle osastolle perustettiin ihmisoikeusyksikkö vuonna 1996 ja YK:n yleismaailmallisen ihmisoikeusjulistuksen juhluvuoden lopussa 1998 annettiin eduskunnalle ensimmäistä kertaa selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta. Kahden vuoden kuluttua vuonna 2000 selontekoa seurasi vastaava seurannallinen selvitys Suomen hallituksen harjoittamasta ihmisoikeuspolitiikasta.

Kylmän sodan aikanakaan ihmisoikeuksien kunnioittamisen periaatetta ei kuitenkaan väheksytty ja Suomi pyrki liittymään ripeästi kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusta lukuun ottamatta (Luoto 1997, 70). Suomen tärkein viiteryhmä oli YK ja Suomella oli Etykissä merkittävä rooli. Suomi oli myös jossain määrin mukana Euroopan neuvostossa. Temaattisissa kysymyksissä Suomi piti YK:ssa esillä samoja teemoja kuin Euroopan neuvostossa ja Etykissäkin. Suomen erityisalueihin kuuluivat vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen sekä naisten ja lasten oikeudet. (Esim. Luoto 1997, 121).

YK:n yleiskokouksen päätöslausemien kannanotoissa ja äänestyksissä Suomi käyttäytyi vähintäänkin pidättyvästi 1950-luvun loppupuolella ja 1960-luvulla, mutta yhtäältä Suomi halusi samaistua länsimaihin ja erityisesti Pohjoismaihin kannanotoissaan sekä äänestyskäyttäytymisessä. Temaattisesti Pohjoismaiden käsittelemät ihmisoikeuskysymykset koskivat erillisiä yleisiä asioita kuten naisten asemaa, nuorisoa, pakolaisia ja rotusyrjintää. Merkittävin ero Suomen ja muiden Pohjoismaiden välillä oli se, että 1990-luvulle asti Suomi vältti yksittäisten maiden ihmisoikeuksien käsittelyä. Tästä tietoisesta valinnasta luovuttiin vasta vuonna 1990. (Luoto 1997, 109-116). Jälkikäteen presidentti Halonen on sanonut Pohjoismaiden yhteistyön olleen Suomelle ratkaisevan tärkeä ja korostaneen vahvaa pohjoismaista identiteettiä (HS 26.10.2000). Tarve kuulua johonkin kansainväliseen viitekehykseen on ollut muuten liittoutumattomalle maalle tärkeä asia.

Luoto (1997) ajoittaa Suomen ihmisoikeuspolitiikan murroksen vuosille 1985-1995. Kylmän sodan lientyessä ja lähestyessä loppuaan Suomi siirtyi pidättyväisestä ihmisoikeuspolitiikasta aktiivisemmaksi toimijaksi. Paradigman muutoksen takana on Johanssonin mukaan kolme tekijää: mahdollisuus, pakko ja oma halu, jotka osuivat murrosvuosien aikana yhteen. Yhtenä syynä ihmisoikeuspolitiikan aktivoitumiseen on todellakin ollut Neuvostoliiton hajoaminen. Toiseksi Euroopan unionin jäsenyys pakotti ottamaan kantaa kaukaistenkin maiden tilanteisiin ja kysymyksiin, joista ennen ei olisi välitetty. Kolmanneksi Suomen kansainvälistä ihmisoikeuspolitiikkaa aktivoi hallituksen tahto ottaa ihmisoikeudet osaksi maan ulkopoliitiikkaa. (Johansson 1997, 22) Ihmisoikeudet kirjattiin osaksi Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä Lipposen ensimmäisen hallituksen hallitusohjelmaa ja se toistettiin Lipposen toisen hallituksen hallitusohjelmassa (<http://www.vn.fi>; Paavo Lipposen I hallituksen ohjelma; Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma).

Ihmisoikeuspoliittiset linjaukset tehdään ohjenuoraksi määriteltäessä reagoitua muualla esiin nouseviin ihmisoikeuskysymyksiin. Jotta valtio kuitenkin voisi legitimiä osallistua käytäviin debatteihin, täytyy sen saattaa myös sisäinen oikeusjärjestyksensä kansainvälisen yhteisön edellyttämällä tavalla. Ihmisoikeuspolitiikan vaikutukset kansalliseen politiikkaan tulevat tällöin esiin ensi sijaisesti oikeusjärjestyksellisillä toimenpiteillä, mikä nousee käytännössä harvoin kansalliseksi poliittiseksi agendaksi. Kysymys on lähinnä tietyillä menettelytavoilla tapahtuvista muutoksista, eivätkä ihmisoikeussopimukset edellytä kansanedustuslaitoksen keskeistä asemaa (Scheinin 1999, 200, 202).

Suomen ihmisoikeuspolitiikalle merkittävimmät vaikutukset ovat olleet liittyminen Euroopan neuvostoon ja Euroopan unioniin. Euroopan neuvoston jäsenyyden merkitys oli Suomelle sekä poliittinen että ihmisoikeuspoliittinen. Suomi hyväksyttiin jäseneksi helmikuussa 1989 ja liittyminen tapahtui samana vuonna toukokuussa. Näin Suomi ehti liittyä Euroopan neuvostoon vain vuotta ennen ensimmäisiä Itä- ja Keski-Euroopan maita, joille liittyminen edellytti täydellistä murrosta. Itä- ja Keski-Euroopan maille jäsenyys merkitsi ennen kaikkea poliittista todistusta ja tunnustusta valtioiden hyväksymisestä "läntisen Euroopan maiden aikaisemmin muodostamaan demokratioiden ja oikeusvaltioiden perheeseen" (Luoto 1997,

146). Muualla Euroopassa Suomen pidättäytyminen jäsenyydestä ymmärrettiin poliittisista syistä johtuvaksi. Kuitenkin Suomen liittyminen Euroopan neuvostoon ja sen kehittyneeseen ihmisoikeusjärjestelmään viivästyi niin pitkään, että Luodon mukaan sillä oli haitalliset sivuvaikutuksensa ainakin suomalaisen ihmisoikeuskulttuurin kannalta. (ibid.)

Euroopan neuvosto perustettiin toisen maailmansodan jälkeen pyrkimyksenä kehittää eurooppalainen ylikansallinen yhteistyöelin. Ihmisoikeuksiin painottuminen on sopusoinnussa Euroopan neuvoston perustamisidean kanssa, sillä sen keskeisenä vaikuttimena oli turvata yksilönvapautteen perustuva demokratia ja ehkäistä maailmansotien aiheuttamien äärimmäisen karkeiden ihmisloukkausten toistuminen. Peruskirjan kolmannen artiklan mukaan jokaisen jäsenvaltion tulee hyväksyä laillisuusperiaate ja taata jokaisen valtion tuomiovaltaan kuuluvan henkilön ihmisoikeudet ja perusvapaudet. Jäsenyyshedellytyksen mittapuuna oli puolestaan ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen eli Euroopan ihmisoikeussopimuksen hyväksyminen. (Pellonpää 1996, 2). Euroopan neuvoston jäsenyys on konkreettisesti liitetty ihmisoikeuskriteerien täyttämiseen, jolloin kriteeri on ilmaistu sopimuksen muodossa.

Euroopan neuvoston perusideologia perustui länsimaiselle demokratia- ja oikeuskäsitykselle ja siksi Itä-Euroopan maat ja varsinkin Neuvostoliitto suhtautuivat järjestöön kielteisesti (Pellonpää 1996, 5). Euroopan neuvoston tarkoituksena oli luoda länsieurooppalainen identiteetti idän autoritäärisen järjestelmän vastakohtaksi ja Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen sisältö oli räätälöity maallistuneille, sisäisesti vakaille eurooppalaisille hyvinvointivaltioille, joilla oli oikeusvaltion traditiot ja rauhalliset naapurit. (Jyränki 1994, 291 - 2) Sopimuksen sisältö oli varsin hienojakoinen verrattuna esimerkiksi YK:n asettamiin ihmisoikeuksien minimistandardeihin. Väitteitä järjestön antikommunistisesta luonteesta pidetään Pellonpään (1996, 5) mukaan liioiteltuina, sillä myös oikeistodiktatuurit Espanjassa ja Portugalissa suhtautuivat kielteisesti Neuvostoon ja maat saattoivat liittyä järjestön jäseniksi vasta niiden demokratisoitumisen jälkeen.

Liittyäkseen Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimukseen maan tuli ensin liittyä jäseneksi Euroopan neuvostoon ja sitoutua kunnioittamaan sen peruskirjan vaatimia ihmisoikeuksia ja

perusvapauksia sekä toimia laillisuus- ja oikeusvaltioperiaatteen mukaisesti. Jäsenkriteerien täyttäminen merkitsi konkreettista sitoutumista länsimaiseen demokratia- ja oikeuskäsitystä heijastavaan ihmisoikeusretoriikkaan, jota konsensuaalisena eleenä symboloi sopimuksen allekirjoittaminen. Erityistä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen allekirjoittamisessa on alistuminen sopimuksen seuraamisjärjestelmään.

Poikkeuksellisen tehokkaan ja menestyneen Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksesta onkin tehnyt sen valvontamekanismit ja erityisesti yksilövalitusoikeus. Sopimus mahdollistaa sopimusvaltioiden oikeudenkäyttöpiirissä olevien ihmisten yksilövalitukset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle, jonka päätökset ovat sopimusvaltioita oikeudellisesti sitovia (Scheinin 1999, 737). Luodon mukaan Euroopan neuvoston menestyksekkään toiminnan on arvioitu perustuvan pitkälti siihen, että neuvosto muodostui ja kasvoi demokraattisen oikeusvaltion tunnusmerkit täyttävien valtioiden ympärille. Yksilöt, ryhmät ja valtiotoimijat halusivat itse käyttää kansainvälisiä ihmisoikeussäädöksiä hyväksi demokratian vahvistamiseksi.

Näkemyks Euroopan neuvoston ihmisoikeusjärjestelmän toiminnasta jo omaksuttujen demokraattisten ja oikeusvaltioperiaatteen vahvistajana sekä neuvoston nopea tahti hyväksyä uusia jäsenmaita ovat saaneet ihmisoikeusasiantuntijoiden huolen osakseen. Uusille jäsenmaille tärkeimmät säädökset ovat vielä liian vaativia ja vaarana on valvontamekanismit tukkeuttava valitusten vyöry. (Luoto 1997, 140-141) Demokratian, oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien periaatteet eivät välttämättä pelaa saumattomasti yhteen.¹⁹ Edellisessä luvussa ihmisoikeuksien ja demokratian välillä osoittautui olevan vakavasti otettava epäsuhta, joka pahimmillaan tekee ihmisoikeuksien soveltamisen mahdottomaksi liberaalis-demokraattisen regiimiin kuulumattomalle henkilölle.

Suomen korostaessa Itä-Euroopan murroksen jälkeisessä tilanteessa oman tilanteensa täydellistä vastakkaisuutta Keski-Euroopan entisten sosialistimaiden tilanteesta oli

---

¹⁹ Käytännössä esim. romanien tilanne on vaikeutunut monissa entisen Itä-Euroopan valtioissa, jossa sananvapaus on toiminut pikemmin skinheadien propagandan puolesta ja romanien oikeuksia ja positiivista julkista esiintuloa vastaan. (Tanner 2000, 101-2)

paradoksaalista, että Suomi liittyi Euroopan neuvostoon vain vuotta näitä ennen. Suomella oli kuitenkin ollut jo ennen tätä tiivistäkin yhteistyötä Euroopan neuvoston kanssa (esim. Luoto 1997, 143-145; Pellonpää 1996, 6-7) Syitä Suomen vitkasteluun Euroopan neuvoston täysjäsenyyden saamiseksi voidaan hakea myös EN:n omasta muutos- ja kehityshistoriasta (Törnudd 1998, 87). Suhtautuminen järjestön jäsenyyteen muuttui 1980-luvun loppupuolella, eikä Suomella ollut vaikeuksia todistaa jäsenkelpoisuuttaan Itä- ja Keski-Euroopan maiden tavoin (Luoto 1997, 147). Suomen liittyessä jäsenvaltioiksi maan oletettiin olevan ihmisoikeussopimuksen valossa "valmis" oikeusvaltio (Pellonpää 1997, 13-16). Suomi oli vakiintunut läntinen demokratia, jonka liittyminen Euroopan neuvostoon ja Euroopan ihmisoikeussopimukseen edellytti jäsenanomuksen mukaan vain muutamia lainsäädännöllisiä uudistuksia. Suomen liittyminen Euroopan neuvostoon ja sen keskeisten sopimusten ratifiointi ei ollut välttämättä - tai sen ei haluttu olevan - ilmaisu lisääntyneestä liikkumatilasta Neuvostoliittoon nähden, mutta tahtomattaankin jäsenyydestä tuli poliittisen muutoksen merkki myös Suomelle (Luoto 1997, 147-148).

Myöhemmin Suomi on suhtautunut isoveljellisesti lähes samoihin aikoihin Euroopan neuvostoon liittyneisiin Itä- ja Keski-Euroopan maihin. Suomi tukee järjestön laajentamista Keski- ja Itä-Euroopan mailla, jotka ovat valmiita liittymään Euroopan neuvoston keskeisiin sopimuksiin ja tukee uusia jäsenvaltioita ihmisoikeuksien, oikeusvaltioperiaatteen ja moniarvoisen demokratian edistämässä. Keski- ja Itä-Euroopan uudet demokratiat tulevat näin sidotuiksi eurooppalaiseen yhteistyöhön ja yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Strategian mukaan jo *jäsenyyskriteerit sinänsä* ja niiden täyttämiseksi luodut avustus- ja yhteistyöohjelmat ovat luoneet mekanismeja uusien demokratioiden kehityksen tukemiseksi. (Ulkoasianministeriön julkaisuja 12/1998, 30-31)

Jäsenedellytyksiä on myöhemmin väljennetty, vaikka perusarvot ovat pysyneet samoina. Kaikilta Euroopan neuvoston jäsenvaltioilta edellytetään Euroopan ihmisoikeussopimuksen ratifioimista, mutta Pellonpää kirjoittaa jo vuonna 1997 sopimuksen aseman muuttuneen jäsenyyden edellytyksenä. Kun vielä Suomen liittyessä järjestöön edellytettiin jäsenvaltion olevan ihmisoikeussopimuksen valossa valmis oikeusvaltio, on tästä vaatimuksesta sittemmin tingitty. Perusteluissa väljentämisen puolesta eräiden entisten sosialististen valtioiden kohdalla

on näkemys, jonka mukaan ihmisoikeudet ja demokratia pääsevät kehittymään paremmin Euroopan neuvoston tuella ja säännöllisen valvonnan myötä, kuin jos maat jätettäisiin ulkopuolelle (Pellonpää 1997, 3).

Haasteena sopimusvaltioiden piirin kasvaessa Pellonpää on nähnyt oikeusjuttujen kasvun määrän ja paineen laadullisiin muutoksiin. Ihmisoikeustuomioistuimen roolina on ollut hakea mittapuuta ”hyvälle länsieurooppalaiselle keskivertovaltiolle”. Oikeussuojan tasoa ei ainakaan periaatteessa voida alentaa, mutta sopimusvaltioiden piirin laajetessa oikeuskäytäntö ei Pellonpään arvion mukaan kehity Euroopan ihmisoikeussopimukselle ominaisella dynaamisuuella. (Pellonpää 1997, 16) Euroopan neuvoston kehittyessä luonteeltaan yleiseurooppalaiseksi järjestöksi nousee jäsenvaltioista esimerkiksi vähemmistöjen asemaan liittyviä keskinäisiä kiistoja. (ibid.)

Suomi oli toisaalta ”valmis demokratia”, joka ”kunnioitti ihmisoikeuksia”. Toisaalta ihmisoikeussopimukseen liittyminen edellytti tietoisista politiikan muutosta. Jos siis Suomi oli mallikelpoinen pohjoismainen demokratia jo ennen liittymistäänkin, jääkö ihmisoikeussopimukseen liittyminen muodolliseksi, mutta välttämättömäksi eleeksi? Jäsenyyskriteerien täyttämistä ei koettu Suomen osalta ongelmalliseksi ja osittain samasta syystä myös jäsenyyden merkitys oli statuksellinen vailla erityisen merkittävää uutta sisältöä. Muutos on nähtävissä lähinnä toimintatapojen muutoksissa ja ihmisoikeuskysymysten liittämisessä osaksi kansainvälisiä työjärjestyksiä. Herkästä poliittisesta kysymyksestä on edetty mekaanisiin toimintatapojen muutoksiin, joiden tarkoituksena on kansainvälisen yhteiskuntarauhan saavuttaminen ja säilyttäminen.

Suomen ihmisoikeuspolitiikassa tapahtuneiden muutosten terminologinen tarkastelu kuvaa ihmisoikeuksien luonnetta. Ihmisoikeuspolitiikassa tapahtunutta muutosta kuvataan ”aktivoitumiseksi” (ks. esim. Luoto 1997), mikä viittaa ihmisoikeuksien toiminnalliseen luonteeseen. Virallisessa näkemyksessä muutoksesta käytetään ilmaisua ”pidättyväisyydestä aktiiviseen ihmisoikeuspolitiikkaan” (Ulkoasiainministeriön julkaisuja 12/1998). Suomen ihmisoikeuspolitiikan tämän hetkistä ihmisoikeuspoliittista linjaa kuvataan johdonmukaiseksi ja aloitteelliseksi (Ulkoasiainministeriön julkaisuja 9/2000, 5).

Aktivoituminen ihmisoikeuskysymyksissä saa aikaiseksi siirtymiä. Jyrki Räikkä kuvailee Suomen aikaisempaa linjaa “ulkopuolisuuden politiikaksi” (Räikkä 1997, 2-3) implikoiden ihmisoikeuksien spatiaalista ulottuvuutta. Ihmisoikeudet toimivat eräänlaisen piirturina, jolla jotkut rajataan kentän rajanvedossa tilan ulko- tai sisäpuolelle. Jos ihmisoikeussopimukseen liittyminen toimii kriteerinä ulko- ja sisäpuolen välisessä rajanvedossa, on Suomi tämän hypoteesin mukaan ennen murroskauttaan kuulunut “ulkopuolisiin”. Jos Suomi kuitenkin oli ihmisoikeuksien kunnioituksen kannalta jo ennen jäsenyySkriteerien täyttämistään mallikelpoinen maa, mikä on silloin sopimuksen sisällöllinen merkitys?

Euroopan neuvoston ovet olivat halukkaille avoinna, eikä kylmän sodan viitekehyksessä jäsenyyden puuttuminen näyttänyt vaikuttavan erityisen raskauttavasti. Suomen ihmisoikeushistorian perusteella muutos tapahtui ikään kuin ‘paketin’ mukana. Keskustelua siitä, mitä ihmisoikeudet meille merkitsevät, ei käyty. Liittyminen sinänsä osoitti konsensuaalisen arvoperustan jakamisen yhdessä Euroopan neuvoston kanssa. Suomi demokraattisena oikeusvaltiona täytti kriteerit ja vahvisti eurooppalaista konsensusta ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltion toisiaan täydentävästä kolminaisuudesta.

Pääsy eurooppalaisiin viitetyhmiin on konkreettisesti kiinni anojavaltion kyvystä täyttää ihmisoikeuksiin liittyvät kriteerit. Euroopan neuvoston jäsenyyden edellyttäessä Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen ratifioimista ja hyväksymistä edellyttää jäsenyys Euroopan unionissa puolestaan niitä molempia. Suomelle kriteerien täyttäminen ei kirjallisuuden mukaan tuottanut vaikeuksia. Itä- ja Keski-Euroopan mailtakin tämä on onnistunut yllättävän hyvin. Tärkeintä vaikuttaisi olleen, että maat osoittivat halukkuutensa sitoutua länsimaisiin universaaleiksi luokiteltuihin arvokäsityksiin.

Suomen ihmisoikeuspolitiikan periaatteet ja linjaukset kirjattiin ensimmäisen kerran ulkoministeri Tarja Halosen antamassa selonteossa eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle marraskuussa 1998, symbolisesti YK:n ihmisoikeusjulistuksen 50-vuotisjuhlavuonna. Selonteon tarkoituksena oli ulkoministerin mukaan vahvistaa ihmisoikeuksien tärkeä sija Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa (KS 2.9.1998) Ensimmäistä selontekoa annettaessa

todettiin, että hallitus antaa määräajoin selonteon toiminnastaan ihmisoikeuksien edistämiseksi. Marraskuussa 2000 ulkoministeri Erkki Tuomiojan eduskunnalle antama selvitys toimii siten myös seurantaraporttina ensimmäiselle selonteolle. Institutionaalisenä eleenä ihmisoikeuksien painoarvon kasvaminen osoitettiin jo aikaisemmin perustamalla ulkoasiainministeriön ihmisoikeusyksikön vuonna 1996.

Ihmisoikeuksien nousua keskeiseksi osaksi työjärjestystä selittää osittain uusi tapa määritellä turvallisuus. Kyseessä on varsin funktionaalinen kytkös turvallisuuden ja ihmisoikeuksien asialistanäkyvyyden välillä. Ihmisoikeuksien nähdään kytkeytyvän turvallisuuteen ja kansainvälisen yhteisön piirissä on vakiintumassa käsitys valtioiden ja yhteiskuntien turvallisuuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen keskinäisestä riippuvuudesta. Sotien ja konfliktien ennaltaehkäisy edellyttää perinteisen puolustuskyvyn ja sotilaallisen yhteistyön lisäksi ihmisoikeuksien kunnioittamista, oikeusvaltioperiaatteen toteutumista, taloudellista vapautta, sosiaalista vastuuta ja yhteisvastuuta ympäristöstä. Ihmisoikeuksiin, demokratiaan ja talouden uudistustoimintaan sijoitetut panokset edistävät myös kansainvälistä turvallisuutta. Perusolettamuksen mukaan demokraattiset yhteiskunnat osoittaisivat totalitaristisia yhteiskuntia vähemmän taipumuksia aggressioon. (Ulkoasiainministeriön julkaisuja 12/1998, 7).

Ihmisoikeuksien kriteeriyden kannalta paljon on jo saavutettu: päästäkseen mukaan EU:n ja Euroopan neuvoston kaltaisiin kansainvälisiin yhteisöihin valtion tulee täyttää tietyt sopimuksien määrittelemät kriteerit. Näin ollen ihmisoikeudet toimivat kansainvälisen yhteisön jäsenehtoina. Kriteerit täytettyään valtio lasketaan muodollisesti päteväksi liittymään tiettyihin kansainvälisiin yhteisöihin. Ihmisoikeudet voidaan mielestäni nähdä kansainvälisten suhteiden legitimaatiokeinona. Valtaosa eurooppalaisista jäsenvaltioista on liittynyt jäseneksi Euroopan neuvostoon. Uudeksi kysymykseksi nousee jäsenyyden merkitys ihmisoikeuksia konsensuaalisesti kunnioittavien jäsenmaiden kesken.

4.2 Jäsenyyskriteerit käytännössä

4.2.1 Slovakian romanit turvapaikkamatkoilla Suomessa

Ihmisoikeuksien jäsenyyskriteeriys, konsensus ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja sen liitännäisten yhteydestä ja Suomen ihmisoikeuskulttuuri törmäsivät mielestäni kiinnostavalla tavalla Itä- ja Keski-Euroopan maiden romanien hakiessa Suomessa turvapaikkaa viime vuosien aikana.²⁰ Kiinnostavan tilanteesta tekee se, että maailman tehokkaimpana ihmisoikeusjärjestelmään, Euroopan ihmisoikeussopimukseen, liittyneestä maasta hakeutuu Suomen näkökulmasta katsoen runsaasti turvapaikanhakijoita Suomeen. Tilanteen kutkuttavuus tutkimuskysymykseni kannalta on millaiseksi osoittautuu kansainväliseen yhteisön, tässä tapauksessa Euroopan neuvoston jäsenyyden merkitys vähemmistöryhmän hakiessa turvapaikkaa toisesta EN:n jäsenmaasta.

Slovakia on useiden muiden entisen itäblokin maiden tavoin Euroopan ihmisoikeussopimukseen liittyessään osoittanut sitoumuksensa ja halukkuutensa ihmisoikeuksien kunnioittamiseen. Käytännössä varsinkin romanien tilanne näissä maissa on hyvin ongelmallinen ja EU:n jäsenyyshakemuksien yhteydessä romaniaasiaan on kiinnitetty huomiota. Myös Amnesty International ja Human Rights Watch ovat vuosittaisissa raporteissaan kiinnittäneet huomiota Slovakian ja muiden Itä-Euroopan maiden romanien heikkoon tilanteeseen. (esim. <http://web.amnesty.org/web/ar2001.nsf/webeurcountries/SLOVAKIA?OpenDocument>; <http://www.hrw.org/wr2k1/europe/slovakia.html>)

Kun romanit Slovakiasta, Puolasta tai muusta Euroopan neuvoston jäsenmaasta hakeutuvat Suomeen turvapaikan saamiseksi, heidän kohtalostaan päättää ulkomaalaisvirasto. Ulkomaalaisviraston (Uvi) tehtävänä on käsitellä ja ratkaista asioita, jotka koskevat maahantuloa, maassaoleskelua ja pakolaisuutta (<http://www.uvi.fi/ulkovi.html>). Kansallisessa kontekstissa Slovakia luokitellaan turvalliseksi maaksi Euroopan neuvoston jäsenyyden

---

²⁰ Vuonna 1999 haki Suomesta turvapaikkaa 324 puolalaista ja 1516 slovakialaista romania ja v. 2000 1210 puolalaista ja 277 slovakialaista. (<http://www.uvi.fi/ajankoht.html>)

perusteella ja ulkomaalaisvirasto hylkäsi turvapaikkahakemukset ilmeisen perusteettomina. Ulkomaalaislain 33b§ mukaan turvallisesti alkuperämaaksi turvapaikanhakijalle katsotaan maa, jossa hänellä ei ole vainon tai vakavien ihmisoikeusloukkausten vaaraa. Turvallisen alkuperämaan arvioinnissa otetaan erityisesti huomioon mm. "onko valtio liittynyt keskeisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja onko valtiossa tapahtunut vakavia ihmisoikeusloukkauksia". (Ulkomaalaislaki 33b§ 30.6.2000/628). Ulkomaalaisvirasto voi hylätä turvapaikkahakemuksen ja päättää käännyttämisestä, jos ulkomaalainen on saapunut edellisessä pykälän tarkoittamasta turvallisesta alkuperämaasta (Ulkomaalaislaki 33c§ 30.6.2000/648).

Slovakian romanien turvapaikkahakemuksen yhteydessä kansalaisjärjestöjen kritiikin herätti Suomen hallituksen antama kielteinen signaali, sen säätäessä reaktionomaisesti uuden lain turvapaikkahakemusten pikakäsittelyä. Ihmisoikeusasiantuntijat ja relevantit kansalaisjärjestöt ovat kritisoineet tapaa, jolla uusi turvapaikkahakemusten pikakäsittelyn mahdollistava laki turvapaikasta runnottiin läpi. Ihmisoikeusselonteon olemassa ollessa Suomen eduskunta ja hallitus antoivat siunauksensa laille, joka ihmisoikeusasiantuntijoiden mukaan sisältää muodollisesta pätevydestään huolimatta korkean riskin ihmisoikeusloukkauksiin.

Martin Scheinin arvostelee harvinaisen kovin sanoin ja suoraan heinäkuussa 2000 voimaan tullutta uutta ulkomaalaislakia ja ongelmia sen valmistelussa. Lainmuutoksen takana on hänen mukaansa nähtävissä jopa piilorasistisia motiiveja hankkeen ollessa suunnattu avoimesti lopettamaan Slovakiasta ja Puolasta Suomeen tulevien romanien maahantulo. Hän arvostelee oikeusministeri Häkämiehen ajaneen hankkeen läpi ulkomaalaisvastaisuuden ja runsaan julkisuuden avulla. Viisumivapauden poistaminen Slovakian kansalaisilta antaa aiheen kysyä, onko hakijan etnisellä taustalla merkitystä viisumia anoessa. Scheinin syytti suomalaista julkista sanaa tutkivan ja eettisen journalismin puutteesta ja ministerin kädestä syömisestä. Tiedotusvälineiden asenne vaikeuttaa rasisimin ja ulkomaalaisvastaisuuden torjumista. Turvapaikkaa hakevien tilanteesta heidän kotimaassaan ei oltu kiinnostuneita, kiinnostavampaa oli kuinka nopeasti heidät saadaan palautetuksi sinne takasin. (Scheinin 2000, 4)

Lex Håkämiehen läpirunnominen eduskunnassa antaa syystä aihetta vakavaan kritiikkiin. Ministeri Håkämies palautti eduskunnan käsiteltäväksi lakimuutosmallin, jossa hallintovaliokunta ja eduskunnan lakivaliokunta olivat huolehtineet oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tulevan taatuksi. "Ministeriä miellyttävä malli" poikkesi tietoisesti lakivaliokunnan ehdottamista oikeussuojan turvamekanismeista ja toimittiin kotimaisten oikeudellisten asiantuntijoiden ja UNCHR:n kannan vastaisesti. Suomen poliittisen johdon sitoutuminen vastustamaan rasismia ja muukalaisvihaa ei ollut riittävän vahva, jotta he olisivat toimineet asiantuntijoiden kannan mukaisesti. Scheinin tulkitsee toisten hallitusosapuolten taipuneen oikeusministeri Håkämiehen tahtoon ja laki uudesta tuli säädetyksi pikavauhtia. Keskustelu suljettiin ja kritiikki ohitettiin kun Scheinin arvion mukaan sisäpoliittiset voimasuhteet osoittautuivat tärkeämmiksi. (Scheinin 2000, 4-5) Lain hyväksymisen myötä riski turvapaikanhakijan oikeusturvan rikkomiseksi on korkea.

Pakolaisneuvonta ry on arvostellut eduskunnan hyväksymää mallia nopeutetusta turvapaikkamanettelystä. Ilmeisen perusteettomaksi todettu turvapaikkahakemus tai turvallisesta maasta tulevalle turvapaikanhakijalle on vain viisi päivää aikaa laatia turvapaikkavalitus ja pyytää täytäntönpäätöksen keskeyttämistä valituksen käsittelyn ajaksi. Samassa määräajassa olisi Helsingin hallinto-oikeuden ratkaistava hakemus, jotta täytäntönpäätös voitaisiin keskeyttää. Hakijan oikeusturva saattaa arvostelun mukaan jäädä tyhjäksi lainkirjaimiksi. Pakolaisneuvonta on huolissaan Scheininin tavoin ulkomaalaislain ja turvapaikanhakijoita koskevasta populismista, joka harhaanjohtavasti ja vahingollisesti leimaa turvapaikanhakijoiden suuren enemmistön suomalaisten yhteiskunnan hyväksikäyttäjiksi. Suomen hallituksen ja Suomen EU-puheenjohtajuuskaudella esitetyt takeet turvapaikanhakijoiden oikeusturvasta ovat jääneet juhlapuheiksi, jotka eivät toteudu hallituksessa ja eduskunnassa ulkomaalaislakia valmisteltaessa. (<http://www.pakolaisneuvonta.fi/ajanjohtaista.html>)

Ihmisoikeusjärjestöt²¹ ottivat yhteisesti kantaa ulkomaalaislain muutosesitykseen. Suomen verrattain pienistä turvapaikanhakijamääristä johtuen hakemuksia voitaisiin käsitellä tehokkaasti ilman hakijoiden oikeusturvan heikentämistä. Turvapaikkamenettely on keskeinen osa ihmisoikeuspolitiikan toteuttamista. Järjestöt muistuttivat, että Suomen edellyttäessä uusilta EU-hakijamailta ihmisoikeus- ja demokratiakriteerien täyttämistä, on myös Suomen itsensä toimittava itselleen ja muille unionin jäsenmaille asettamiensa vaatimusten mukaisesti. Turvallisen maan käsite nähtiin ihmisoikeusjärjestössä erityisen ongelmalliseksi epäselvyytensä vuoksi.

(http://www.pakolaisneuvonta.fi/jarjestot_ulkomaalaislain_muutosesityksta.html)

Menettely ei ole jäänyt huomaamatta Suomen ihmisoikeustilanteesta Euroopan neuvostolle raporttia valmistelevalta ihmisoikeusvaltuutetulta, joka nosti keskusteluissa esiin Suomen pikakäännätyksen valitusmahdollisuudet. (HS 7.6.2001)

Esitetyn kritiikin valossa ei ole perusteetonta väittää uuden ulkomaalaislain voimaansaattamisen olleen ensisijaisesti reagointia Suomeen tulleiden Itäisen Keski-Euroopan romanien turvapaikkahakemuksille. Tapausketju on monessa suhteessa ristiriidassa Suomen virallisen ihmisoikeuspolitiikan kanssa. Tässä lähestystään kuitenkin jälleen ilmeisen hankalaa kysymystä pakolaisen määrittelystä. Myös poliittisten oikeuksien ja taloudellisten oikeuksien tasa-arvoisuus kokee kolauksen, koska etnisestä taustasta johtuva taloudellinen epätoivo on pätemätön syy pakolaisuuteen, eikä sitä nähdä samanarvoisena perusteena kuin esim. oikeutta mielipiteeseen.

Arno Tanner on kirjoittanut Ulkomaalaisviraston päätöksentekijöille taustamateriaaliksi katsauksen romanien historiaan ja nykypäivään Keski- ja Itä- Euroopan maissa. Romaneja koskevan tutkimuksen ongelmana on ollut tutkijoiden tapa luokitella romanit yhteiskunnan hyvin tai huonosti kohtelemaksi ryhmäksi. Heitä ei ole nähty aktiivisina toimijoina omassa ryhmässään tai suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Lisäksi olemassa oleva tieto on joko

---

²¹ Amnesty International - Suomen osasto, Ihmisoikeusliitto, Kirkon Ulkomaanapu, Pakolaisneuvonta, Suomen Mielenterveysseura - Ulkomaalaisten kriisikeskus, Suomen Pakolaisapu ja Suomen Punainen Risti

vähättelevää subjektiivista, liioittelevaa subjektiivista tai “melko objektiivista”. (Tanner 2000, 8-9) Romanijärjestöt ovat kansainvälisten organisaatioiden ohjelmissa tavallisesti taloudellisen tuen tai tutkimuksen kohde ja EU:n jäsenmaatarkastelussa romanien tilanteelle annetaan lähinnä välinearvo. (ibid., 100) Tanner kuvaa romaniyhteisön elinoloja ja ihmisoikeuksia koskevia raportteja epäsäännöllisiksi ja epävarmoiksi. ETYJ:n, YK:n ihmisoikeuskomission ja Euroopan neuvoston raportteja pidetään kompromisseina ja konsensuksen tuloksena. (ibid., 93)

Keski- ja Itä-Euroopan romanit ovat läpi historiansa joutuneet kokemaan syrjintää. He ovat vihamielisen ympäristön pakottamina joutuneet turvautumaan omiin yhteisöihinsä, jotka ovat jälleen etääntyneet muusta yhteiskunnasta. Romanit ovat pidättäytyneet valtaväestön ulkopuolella myös valtaväestön vieraiden tapojen vuoksi. (Tanner 2000, 11) Vapautuminen Neuvostoliiton ikeestä ei ole välttämättä merkinnyt parannuksia romanien elämään Itä- ja Keski-Euroopassa. “Täystyöllisyys” loppui sosialismin myötä ja esimerkiksi Slovakiassa monet romanit tekivät valtaväestön keskuudessa epäsuosittuja raskaita teollisuustöitä, joita ei enää ole tarjolla. (ibid., 101)

Ihmisoikeuksien ja demokratian yhdistettävyyden kannalta merkittävä huomio on, että demokraattiset arvot ovat osoittautuneet toimivan romaneja vastaan. Tannerin mukaan sananvapaus on edesauttanut paremmin ääripoliittisten ja vähemmistövastaisten hyväksi osoittamalla romaneja syntipukeiksi sen sijaan, että romanien asemaa olisi saatu paremmin esiin. Raportteja skinheadien yksittäisistä hyökkäyksistä löytyy lähes kaikista Itä- ja Keski-Euroopan maista. Poliiseja, paikallisviranomaisia ja oikeusistuimia syytetään passiivisuudesta ja jopa skinheadien toiminnan tukemisesta. Jopa valtioiden johto on esittänyt Slovakiassa rasistisia kommentteja. (Tanner 2000, 101-2)

Euroopan unionin jäsenneuvottelut ovat Tannerin mukaan lisänneet romanien tilanteen tarkkailua ja asettaneet ihmisoikeuksien paranemisen jäsenyyden ehdoksi. Viranomaisia ja oikeusjärjestelmää pyritään opettamaan objektiivisesti ja tunnistamaan rasismi. Tutkija pitää kehitystä lähtökohtaisesti hyvänä. (Tanner 2000, 101-102)

Keräämästään aineistoista romaneihin kohdistuvista väkivaltaisuuksista, syrjinnästä, tuhopoltoista sekä valtaväestön että viranomaisten taholta ja osoitetusta näytöstä huolimatta Tanner taipuu maakohtaisissa ihmisoikeusloukkauksissa vesittämään loukkaukset viittamalla esimerkiksi romanien pahoinpitelyjä tapahtuneiden alueiden yleiseen väkivaltaisuuteen ja rauhattomuuteen. Makedoniassa tapahtuneiden romanien ihmisoikeusloukkauksien todetaan olevan “hyvin dokumentoituja ja sinänsä melko uskottavia”, mutta siitä huolimatta “ei voida vetää johtopäätöksiä systemaattisesta romaneihin kohdistuvasta väkivallasta”. Poliisia ja muita virkavallan edustajia kehoitetaan yksittäistasolla tarkastelemaan asenteitaan kriittisesti. (Tanner 2000, 106) Kroatiassa romanien syrjintä myönnetään, mutta päädytään jälleen vähätteleviin ilmaisuihin: “viranomaiset ovat saattaneet viivyttellä romanien asioiden käsittelyssä.”(ibid.) Tanner esittelee raportteja romaneihin kohdistuvasta väkivallasta ja syrjinnästä, mutta tämän tehtyään hän vesittää systemaattisen syrjinnän mahdollisuuden luokittelemalla tapaukset yksittäisiksi tai sattumanvaraisiksi. Viimeistään EN:n ihmisoikeussopimuksen nojalla hallituksella on velvollisuus suojata romanien turvallisuus syrjintää ja väkivaltaa vastaan.

Tannerin selvitystyöhön on syytä kiinnittää huomiota ainakin kahdesta syystä. Raportin kirjoittaja työskentelee tutkijana Ulkomaalaisvirastossa ja vaikka se edustaa tutkijan näkemystä, käytetään tutkimuksia Ulkomaalaisviraston taustamateriaalina. Yhtäältä romaneihin kodistuva raaka väkivalta, oikeusturvan puuttuminen ja syrjintä on dokumentoitua, mutta toisaalta samaisessa tutkimuksessa vakavilta ja toistuvilta rasistisilta teoilta viedään pohja heikoin perustein.

Poliittisena ilmiönä demokratian, ihmisoikeuksien ja oikeusvaltioperiaatteen keskinäinen toimimattomuus on hälyttävää. Olisikin syytä tutkia, onko kolmion seisominen demokratian varassa liian kiihkeä perusta ihmisoikeuksien ja oikeusvaltioperiaatteen toteutumiselle. Puhuttaessa ihmisoikeuksien merkityksen kasvusta on sopimusten lisäksi kiinnitettävä huomiota myös ihmisoikeuskulttuuriin, jossa nuo sopimukset toimeenpannaan. Jälleen voidaan perätä keskustelun avaamista lisäkysymyksille: mitä nämä tärkeät arvot merkitsevät ja millaisia ongelmia pitäisi tunnistaa? Kykenevätkö ne nykymerkityksessään vastaamaan ongelmiin vai onko niiden merkitys painottunut liiaksi organisaatioihin? Onko

ihmisoikeuksien konkreettinen vaikutusvoima jäsenyyskriteeriydessä? Toimivatko ne organisaatioiden ylläpitäjänä vai ovatko ne vuorovaikutuksessa tosiasiallisen ihmisoikeustilanteen kanssa?

Suomen kaltaisessa hyvän ihmisoikeustilanteen maassa kehityksen paikka negatiivisten ilmiöiden esiintullessa voisi Luc Ferryn (1993, 201) sisäisen demokratian kritiikissä. “Liberaalimaailman” muuttuneessa tilanteessa olemassaolevan, lupauksiinsa ja periaatteisiinsa nähden epätäydellisen demokratian sisäinen kritiikki on määritelmällisesti ainoa demokratian vaatimukset täyttävä kritiikki (ibid.) Konsensuaalinen kansainvälinen yhteisö tarvitsee politisoituaakseen republikanistista traditiota, jossa ihmisoikeuksia ei käytettäisi arkhimedisenä viittauspisteenä oikean ja väärän määrittäjänä, vaan avoimena keskustelutilana, jossa periaatteet tulevat uudelleen punnituiksi. (ks. Parvikko 1998, 260) Republikanistisen tradition tarpeellisuudesta voin olla erikin mieltä, mutta vastustan ihmisoikeuksien käyttämistä oikean ja väärän tai sisään- ja ulossulkemisen vipuvartena ilman tarkennettua ihmisoikeuskäsitystä.

4.2.2 Rakentava osallistuminen jäsenyyden vakuutena

Jäsenyys- sana esiintyy usein otsikoissa, kun esim. Kiina pyrkii WTO:n jäseneksi ja EU-maat käyvät neuvotteluja jäsenmaaehdokkaiden kanssa. Uudeksi jäsenyyskeskustelun tyypiksi on syntynyt joidenkin maiden, esimerkiksi Venäjän tai Turkin, säilyttäminen jäsenenä. Venäjän rikkoessa toistuvasti Euroopan neuvoston peruskirjaa, äänestettiin Euroopan neuvoston yleiskokouksessa Strasbourgissa Venäjän jäsenyyden säilyttämisestä. Venäjän äänioikeus neuvostossa oli evätty puolisen vuotta aikaisemmin. Tilanne Tshetseniassa ei ollut kohentunut, mutta tästä huolimatta Euroopan neuvosto päätti yleiskokouksessaan säilyttää Venäjän jäsenyyden. (HS 26.1.2001) Presidentti Tarja Halonen ehdotti Venäjälle “välitavoitteita” Euroopan neuvoston vaatimusten täyttämiseksi, joilla voitaisiin kannustaa ja tukea jäsenmaita vaatimusten saavuttamiseksi (HS 25.1.2001).

Myös Ukrainaa on varoitettu Euroopan neuvoston jäsenyydestä erottamisella ihmisoikeusloukkausten vuoksi. Ehdot ja asetettu takaraja tilanteen kohennuksille olivat huomattavasti Venäjän tapausta ankarampia (HS 27.4.2001). Erottamisukaasin rinnalla Euroopan neuvosto

ehdotti ratkaisuksi järjestön läsnäolon lisäämistä Ukrainassa. Euroopan neuvoston historian aikana yhtäkään jäsenmaata ei ole vielä erotettu. Paineet pitää kiinni periaatteista ja edistää niitä näkyy neuvoston päätöksestä olla toisaalta erottamassa Ukrainaa jäsenyydestä toisaalta halussa olla maassa läsnä aikaisempaa enemmän. Päätös kertoo myös siitä, että EN:n toiminta on melkoista tasapainottelua. Idän uusille jäsenmaille EN:n päätökset eivät ole mitään läpihuutojuttuja. Niille jäsenyys on jonkinlainen käyntikortti siitä, että edes jonkinlainen laki ja järjestys on voimassa. (HS 24.4.2001)

Heikon ihmisoikeustilanteen maan hyväksymistä jäsenmaaksi kutsutaan rakentavaksi osallistumiseksi. Periaatteena on, ettei ihmisoikeuksia loukannutta valtiota haluta eristää kansainvälisen yhteisön ulkopuolelle. Eristämisen ei katsota edistävän ihmisoikeuksien toteutumista, koska se katkaisee neuvotteluyhteydet ja diplomaattisen vaikuttamisen. Pohjolaisen mukaan esimerkiksi Turkille ja Venäjälle myönnetyn jäsenyyden takana on toive siitä, että jäsenyys kannustaisi Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamiseen. Toiveajattelun takana on puolestaan mukaan ajatus länsimaisen oikeuskulttuurin kasvattavasta vaikutuksesta. Pidemmällä tähtäimellä oikeudellisen sitoutumisen toivotaan johtavan ihmisoikeuksien kehittämiseen ainakin siksi, että maat haluaisivat säilyttää asemansa Euroopan neuvoston jäsenmaiden joukossa (Pohjolainen 1999, 254-255).

Rakentavan osallistumisen toiminta-ajatuksena on omantunnon sijasta käytännön toimivuus. Pragmaattisen lähestymistavan onnistumisesta ei ole toistaiseksi osoituksia, sillä esimerkiksi Kiinan, Turkin ja Venäjän ihmisoikeustilanteessa ei ole tapahtunut olennaisia muutoksia (Pohjolainen 1999, 255). Sisäisiin asioihin voidaan olla myös puuttumatta ihmisoikeuksien kustannuksella silloin, kun puuttumisen ajatellaan järkyttävän maan sisäistä tilannetta entisestään (ibid, 253). Pehmeä linja pakottamisen sijasta palkitsee ja nostaa tuomitsemisen sijasta esille rohkaisevia esimerkkejä. (ibid, 254).

Positiiviset huomionosoitukset tulevat esille esimerkiksi maapuheenvuoroissa, joiden julkisissa huolenilmaisuihin valtiot "palkitaan" osoittamastaan positiivisesta kehityksestä: "The EU welcomes the new developments in Algeria and signs of co-operation of the Government with international partners. - - the EU welcomes the stated readiness of the

Government of Algeria to develop a dialogue with all human right mechanisms and calls for the full co-operation of the Government of Algeria with these mechanisms.” (Ulkoministeriön julkaisu 9/2000, 160-161 . LIITE 2) Yhteistyöhalukkuus arvioidaan myös valtion valmiudella sitoutua paitsi kansainvälisiin ihmisoikeuksiin, myös kansainvälisiin ihmisoikeusmekanismeihin. (ks. Ulkoministeriön julkaisu 9/2000, 14)

Pohjolainen ehdottaa, että rakentavan osallistumisen strategia olisi yhdistettävä selkeästi ihmisoikeusloukkauksiin eikä muihin poliittisiin päämääriin. Tässä on hänen mielestään onnistuttu esimerkiksi uusien EU-jäsenehdokasmaiden kanssa, jolloin ihmisoikeuskysymykset ovat olleet jäsenyyden esteenä.(Pohjolainen 1999, 259). Joissain tapauksissa päätöksenteon poliittisuus voi olla myös etu: kohdevaltioiden kansainvälisen maineen asettaminen vaakalaudalle voi merkitä kiusallista kasvojen menetystä, vaikka päätöslauselmat eivät sellaisenaan johda oikeudellisiin vaikutuksiin tai rangaistuksiin.(ibid, 246)

Johdonmukaisuus, pragmaattisuus ja ihmisoikeudet osana laajaa turvallisuuskäsitystä tulevat korostetuiksi Suomen ihmisoikeuspolitiikan selonteossa. Siinä ihmisoikeuksille annetaan kuitenkin itsenäistä merkitystä suhteessa laajaan turvallisuuskäsitykseen, sillä “ihmisoikeuksilla on myös turvallisuusnäkökohdista riippumaton ihmisoikeuksien yleismaailmallisuuteen perustuva itsenäinen arvo ja merkitys” (Ulkoasiainministeriön julkaisu 9/2000, 6). Ihmisoikeudet ovat kehityksen välttämätön ennakkoehto. Tämän katsontakannan mukaan konsensuaalisuus tästä ei tarkoita jämähtänyttä politiikkaa: Suomen näkemyksen mukaan “Vakauden ja turvallisuuden edistäminen ei merkitse pysähtyneisyyttä, vaan pitää sisällään demokraattisen muutoksen mahdollisuuden”. (Ulkoasiainministeriön julkaisu 9/2000, 6)

Näissä lauseissa liikutaan jälleen ihmisoikeuksien vaikeasti selitettävissä olevan magiikan rajoilla. Ihmisoikeudet voidaan käsittää poliittisen realismin, kansallisen ja kansainvälisen yhteiskuntarauhan säilyttäjänä ja valtion kansainvälisen roolin jäsentäjänä. Jollakin tavalla tämä praktinen kanta kytkeytyy ihmisyyttä ja moraalialueen tukevaksi lausumaksi, joka voimakkaimmillaan saa “valtakunnat pois paikoiltaan”.

5 Päätäntö

Ihmisoikeudet ovat osa poliittista todellisuutta, eikä tällä tosiasialla tarvitse olla mitään tekemistä esimerkiksi ihmisoikeuksien metafyyssisten perustelujen kanssa. Osittain tästä syystä tutkijat ovat olleet kyvyttömiä antamaan tutkimuksellista panostaan, sillä kysymyksenasettelut ovat usein joko-tai -luonteisia: joko pohditaan ihmisoikeuksien metafyyssisiä kysymyksiä tai tarkastellaan niitä spesifisti osana oikeusjärjestystä. Poliittisesta realismista ei tarvitse olla pitkäkään matka ihmisoikeuksilla politikoimiseen. Tietyissä mielessä ihmisoikeudet ja niiden läsnäolo kansainvälisissä kysymyksissä voidaan nähdä eräänlaisena reaali politiikan jatkumona. Ihmisoikeudet toimivat legitimaationa, välineenä ja kielenä kansainvälisessä politiikassa määrittäen työjärjestyksiä ja jäsentäen valtioiden asemaa kansainvälisissä yhteisöissä. Viimeistään Wienin ihmisoikeuskongressi 1993 katkaisi oikeutuksen kiistää ihmisoikeudet esimerkiksi kulttuurirelativismiin tai oikeuksien keskinäisen tärkeysjärjestyksen perusteella.

Ihmisoikeuksia ei ole perusteltu pätevästi ja kestävästi, mutta ei niitä voida loukatakaan "pätevin" perusteluin. Ihmisoikeudet jäsenyyskriteerinä ei ole tutkimuskysymyksenä kovin kiinnostunutkaan perusteluista. Kansainväliset yhteisöt, eritoten YK, ovat sopimuksillaan perustaneet luettelon ja määritelmän ihmisoikeuksista. Riittävän suuren määrän valtioita sitoutessa niihin oletetaan tämän perusteella ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja tunnustamisen vaateista vallitsevan konsensus.

Konsensus oletetaan vallitsevan 1.) metodin/teorian, 2.) periaatteiden ja 3.) käsitteiden tasolla. Poliitikka nähdään konsensukselle vihamielisenä konfliktin aiheuttajana, mutta kuten luvussa 2 nähtiin, politiikan poissulkemisella on jokaisella tasolla merkittäviä vaikutuksia. Jos politiikka pyritään sulkemaan viittaamalla ihmisoikeuksiin konsensuaalisena viittauspisteenä, jäädään kyvyttömiksi tunnistamaan ja vastamaan periaatteessa jo ratkaistuihin ongelmiin.

Teoreettisesti on kysymys siitä, voidaanko tärkeiksi koetut arvot nostaa politiikan yläpuolelle asettamalla ne John Rawlsin tavoin eräänlaisen yhteiskuntasopimuksen alkuasetelmaksi. Voidaanko substanssin tärkeyden ja korkean universaalisuusasteen perusteella pysyttää

vastaukset niin kutsuttuihin ikuisiin kysymyksiin? Kari Palosen mukaan skinnerläinen positio karttaa ikuisia kysymyksiä ja ikuisia vastauksia, koska teorit, käsitteet, siinä missä teoreetikotkin, heijastavat aikansa poliittisia ongelmia, käsitteistöä, kontekstia, ja koska myös teoreetikko itse on poliittinen toimija.

Konsensuksen kritikoinnin pohjana on, ettei konsensus anna riittävästi happea poliittiselle, joka on kuitenkin tärkeä edellytys ajan uusien ongelmien tunnistamiselle ja niihin vastaamiselle. On sinänsä kunnioitettava tavoite pyrkiä yhteikuntasopimuksen muodostuksella esimerkiksi kansojen väliseen rauhanomaiseen rinnakkaiseloon, mitä John Rawls on Kansojen oikeus -teoksessaan yrittänytkin. Iskusanaryppäät eivät sinällään kerro mitään tarkempaa arvoista, joihin pitäisi sitoutua ja joihin sitoutumista käytetään jäsenyyssuhteena, ellei kysytä arvojen merkitystä tarkentavia kysymyksiä ja jätetä tilaa uusien ongelmien politisoitumiselle tai vanhojen ongelmien uusille muodoille.

Ihmisoikeudet kansainvälisten yhteisöjen jäsenyyssuhteena ja niiden läsnäolo kansainvälisissä agendoissa on tärkeää, mutta oletetulla konsensuksella ja oletuksella asioiden olevan sitä myöten ratkaistuja voidaan tahallisesti tai tahattomasti sulkea ja epäpolitisoida ihmisoikeusagendaan kuuluvat mitä poliittisimmat kysymykset. Substanssi kärsii, koska keskustelua tärkeiden arvojen merkityksestä asettelu ei avaa. Kriteerien asettajilla on aina tietty valtopoliittinen asema, eikä altavastaja ole tasa-arvoisen dialogin osapuoli. Dialogiin pääsee osalliseksi kriteerien täytyessä tai sitoutuessaan yhteisiin arvoihin, mutta tässä vaiheessa uusi jäsen on jo sitoutunut olemassaolevaan arvokäsitykseen voimatta vaikuttaa sen sisältöön kovinkaan paljon. Törmäyskohdat paljastuvat esiin vasta lisäkysymyksiä kysyttäessä, joiden esittäminen oli tämän työn tavoite.

En väitä, etteikö ihmisoikeuksien kriteeriksi asettamisen taustalla olisi aitoa pyrkimystä kehittää ihmisoikeustilannetta eri puolilla maailmaa ja eri väestöryhmissä kansainvälisen viitekehyksen avulla, mutta ihmisoikeuksien operatiivisuus sallii valtioille suuren toiminnallisen pelivaran, jopa avaten niitä. Ihmisoikeuksilla ja ihmisoikeuksien kielellä operoiminen tai operoimatta jättäminen sekä koko kansainvälisen yhteisön toimintavaliokoma tältä väliltä on äärimmäisen poliittinen.

Ihmisoikeudet dynamisoituivat erityisesti toisen maailmansodan tragedian pohjalta ja ratkaisu estää vastaavaa murhenäytelmää tapahtumasta uudelleen perustui kansainvälisiin sopimuksiin. Sopimukset olivat sikäli hyvä ratkaisu, että ihmisoikeuksien universaalinen filosofinen lauseke olisi ollut todennäköisesti mahdotonta saada aikaan. Kohtalaisen väljänä YK:n ihmisoikeuksien julistus 1948 jätti tilaa tulkintamahdollisuuksille.

Ihmisoikeuskehityksen historia on ollut äärimmäisen kontingenttia. Kehitys sai erilaisia painotuksia kylmän sodan osapuolien tulkintojen mukaisesti ja julisti voittoaan kylmän sodan päätyttyä. Käsitteet, tulkinnat, toimintaympäristö, painotukset jne ovat olleet jatkuvan muutoksen kohteena. Siksi onkin outoa vedota konsensukseen ikään kuin kaikkia osapuolia tyydyttävä muotoilu olisi jo onnistunut. Poliitiikkaa ei tulisi nähdä ihmisoikeuksien vihollisena, vaan niiden tärkeänä tukijana.

Ihmisoikeuksien poliittisuus halutaan kieltää julistamalla konsensus, vaikka ihmisoikeuksia käytetään nimenomaan poliittisina välineinä valtioiden välisessä toiminnassa ja kielenkäytössä. Sisällöllisesti halutaan sulkea poliittisuus puhumalla mm. oikeuksien kielellä. Edelleen jo ratkaistuihin kysymyksiin vetoaminen saattaa johtaa ihmisoikeuskysymysten depolitisoimiseen, kuten on tapahtunut esimerkiksi orjuuskysymyksen ja laittomien siirtolaisten kohdalla.

Sivistyneisyyden osoittamiseksi on aina käytetty erilaisia mittatikkuja. Anghie Anthony ja Jack Donnellyn kautta käyty keskustelu tuki väitettäni, jonka mukaan ihmisoikeudet ovat kehittyneet kansainvälisen sivistyneisyyden kriteerin kuvaajaksi. Keskustelun avulla osoitettiin kriteerien käyttöön liittyvä vahvemman valta, joka värittää ihmisoikeuksien jäsenyyskriteeriyttä siinä missä humanitaarinen vetovoimakin. Tarkoituksen oli kuitenkin todistaa ihmisoikeuksista tulleen kansainväliseen yhteisöön kuulumisen mittatikku.

Ihmisoikeusparadigma on menestynyt ihmisoikeuksien tunnetuksi tekemisessä. Kansainvälisissä puheissa ja asiakirjoissa vaaditaan ihmisoikeuksien kunnioittamista ja ihmisoikeuksia pidetään esillä kansainvälisten yhteisöjen esityslistoissa, kuten otteet

maanpuheenvuoroista ja julkislausumista osoittivat. Ihmisoikeusparadigma on toistaiseksi jäänyt toiseksi valtiolle, jotka yhtäältä suojaavat ja toisaalta loukkaavat ihmisoikeuksia. Seuraamusjärjestelmän kehittyminen suuntaan, jossa valtio voidaan alistaa vastaamaan siviilikanteihin kansainvälisissä ihmisoikeustuomioistuimissa, on kuitenkin heikentämässä valtion suvereniteettia tältä osin.

Kansallisvaltioiden varaan rakentuva kansainvälinen yhteisö on suuren haasteen edessä määritellössään yhteisöön kuulumisen kriteereitä. Dal Lago, Agamben ja Bader näkivät suureksi ongelmaksi sen, miten eri kansallisvaltiolle ominaiset rakenteet käyttävät erilaisia inklusion tai eksklusion kriteereitä "universaalien" oikeuksien ulottuvuuden rajaamiseksi. Kansalaisuus ulos- tai sisäänsulkemisen kriteerinä sulkee jotkut ihmisryhmät, kuten pakolaiset, maahanmuuttajat, siirtolaiset tai muut kansalaisuutensa menettäneet ihmiset ihmisoikeuksien ulottumattomiin.

Ihmisoikeudet eivät ole tällä tasolla niinkään itse ulossulkemisen kriteeri, vaan kansalaisuus, kansallisvaltio (*la nation*) tai historia kriteereinä rajaavat ihmisoikeuksien ulottuvuuden aluetta. Tästä on seurannut Hannah Arendtin havainnon tavoin, että vailla yhteyttä kansalaisuuteen tai muuhun yhteisöön kuulumisen kriteeriin ihminen rajautuu kaikkien ihmisoikeuksien ulkopuolelle ja että ihminen itsessään vailla kansalaisuutta tai muita yhteisöön kuulumisen kriteereitä jää täysin suojattomaksi ja oikeudettomaksi. Tässä on selvä ristiriita ihmisoikeuksien riippumattomuuden lausekkeen kanssa.

Ongelma siirtyä John Rawlsin kansallisen tason sovituista periaatteista kansojen väliselle tasolle on todellinen. Silloin kun kansallisen tason rakenteet sisältävät ulossulkemisen kriteereitä, jotka johtavat joidenkin ryhmien (ihmis)oikeudettomaan tilaan, on vaarallista siirtyä kansojen väliselle tasolle ja vaatia siellä ihmisoikeuksien käyttämistä jäsenkriteerinä, vaikka kaikki jäsenvaltiot olisivatkin yhtä mieltä arvojen tärkeydestä. Vaarana on joidenkin ihmisten jääminen toistamiseen oikeuksien ulkopuolelle, koska esimerkiksi kansainvälisen oikeuden perusyksikkö on yhä edelleen valtio. Huomattakoon myös, että kansojen yhteisössä on kysymys nimenomaan kansojen, ei individuaalien yhteiskunnasta. Asetelma sisältää myös edustettavuuden ongelman, sillä yksilöiden tärkeiksi koetut intressit eivät välttämättä pääse

esiin, mikä saisi jotkut ryhmät vastustamaan globaalin alkuperäisen positiota. (Kuper 2000, 646) Kuper suosittaleekin suljettu yhteiskunta -diskurssin tilalle kansainvälistä oikeudenmukaisuutta (ibid., 545).

Veit Bader ja Giorgio Agamben paikansivat kriteerien ulos- ja sisäänsulkemisen rajavyöhykkeet ja ehdottavat muutosta, joka alkaa Baderilla kansalaisen ja Agambenilla pakolaisen käsitteiden uudelleen muokkaamisesta, ja joka johtaisi moniperusteisempaan järjestelmään. Heidän ratkaisunaan ei ole muokata Rawlsin tavoin alkuperäistä yhteiskuntasopimusta sopimaan kansojen välisen yhteiskuntasopimuksen ja peruseriaatteiden muotoiluun, vaan purkaa ja uudelleen rakentaa käytettävät käsitteet.

Paluu konsensukselle esitettäviin lisäkysymyksiin tapahtui pohtimalla ihmisoikeushegemonian kompleksisuutta ja universaalisuutta lähinnä postmodernin kritiikin kautta. Vastakritiikki edelleen paljasti, ettei postmoderni kritiikki sinänsä uhkaa ihmisoikeuksien hegemoniaa, mutta hegemonian totaalisuudesta artyneenä se esittää lisäkysymyksiä ja kiinnittää mielestäni varsin tarpeellisesti huomiota oikeuden kielen ja oikeudellisen eskperton valtaan ihmisoikeusdiskurssissa.

Kun vihdoinkin päästiin havainnoimaan ihmisoikeuksien jäsenyysskriteeriyttä ja sen merkitystä Suomelle, voitiin todeta ihmisoikeuksien saralla tapahtuneiden edistysaskeleiden olleen yhteydessä maan liittymiseen ensin EN:n ihmisoikeussopimukseen ja sitten Euroopan unioniin. Suomen ihmisoikeuspoliittisten muutosten ohella oli tutkimuskysymyksen kannalta valaisevaa tarkastella Suomen lähettämiä signaaleja Slovakian ja muiden Itä-Euroopan maiden romanien hakiessa Suomesta turvapaikkaa.

Slovakian romanien yritys hakea Suomesta turvapaikkaa jäi suutariksi ja Suomen reaktio yritykseksi jääneeseen hankkeeseen paljasti ihmisoikeuksien jäsenyysskriteeriksi asettamisen negatiiviset piirteet. Valtion jäsenyys kansainvälisessä yhteisössä ei välttämättä johda ihmisoikeustilanteen tosiasialliseen paranemiseen ja voi jopa käydä niin, että jäsenyyttä voidaan itsessään käyttää riittävänä takeena ihmisoikeuksien kunnioittamisessa. Menettely osoittautuu kyseenalaiseksi silloin, kun jokin jäsenvaltio on hyväksytty joukkoon, koska tämä

jakaa yhteisön kanssa yhteiset arvot ja koska rakentavan osallistumisen periaatteen mukaan kehittyminen yhteisön jäsenenä on yhteisön suosiollisen vaikutuksen avulla helpompaa.

Jäsenyyden saavuttaminen voi edelleen toimia ihmisoikeuksia vastaan, koska jäsenmaan ajatellaan sitoutuneen ihmisoikeuksien kunnioittamiseen, ja toinen jäsenmaa voi vedota jäsenyysstatukseen, kun kyseeseen tulevat toisen jäsenvaltion ihmisoikeusloukkaukset kansainvälisen yhteisön viitekehyksen sisällä. Näin esimerkiksi Suomi saattoi viitata Slovakian EN:n jäsenyyteen Slovakian romanien tapauksessa. Toiseksi rakentavan osallistumisen uskotaan toimivan paremmin kuin ihmisoikeuksia loukkaavien valtioiden joutuminen yhteisön ulkopuolelle asioiden muuttuvan valvonnan puuttuessa vielä huonommalle tolalle. Tästä syystä esimerkiksi Ukraina ja Venäjä on haluttu säilyttää EN:n jäseninä.

Ihmisoikeustraditio on konstruoinut ajatuksen ihmisoikeuksista luovuttamattomina oikeuksina. Luonnolliset oikeudet toimivat tarkastelupisteenä, josta käsin voidaan korruptoituneen politiikan ulkopuolella päättää oikeasta ja väärästä. Parvikon mukaan ongelma ei ole oikeuksien sisällössä eikä niiden vaatimisessa, vaan niiden julistamisessa yhtä aikaa luonnollisiksi ja ihmisoikeuksiksi. Luonnollisina niiden pyrkimyksenä on ylittää pelkkä politiikka, samalla kun ne ihmisoikeuksina olettavat määräävänsä suoraan erilaisia politiikkoja ja menettelyjä. Ongelmana on arkhimedisen auktoriteetin julistaminen politiikan yli. (Parvikko 1998, 258) Ihmisoikeuksia, demokratiaa tai oikeusvaltiota ei tulisi niputtaa tärkeiksi ja siksi muuttumattomiksi periaatteiden kokonaisuudeksi, vaan on jatkettava lisäkysymysten esittämistä: mitä näillä arvoilla tarkoitetaan? Jossain vaiheessa, viimeistään oikeusistuimissa ja yksittäisen valtion käytännön toiminnan linjauksissa, arvot joutuvat tulkituiksi ja niille onkin jäämässä valta ja vastuu määritellä 'perusarvot'. Arvot tulisi päin vastoin palauttaa julkisen keskustelun alaiseksi sinne missä oikeutta ja vääryyttä tapahtuu ja jossa sitä määritellään. Ihmisoikeuksista ei saisi muodostua poliittisen kentän ulkopuolista arkhimedista viittauspistettä, josta käsin määritellään oikea ja väärä.

Päätävänä tutkimustuloksena voidaan todeta, että ihmisoikeuksia käytetään jäsenyysehtoina valtioiden liittyessä kansainvälisiin järjestöihin, mutta ihmisoikeuksien jäsenyyskriteeriys ei aina tarkoita tosiasiallisen ihmisoikeustilanteen paranemista, ainakaan välittömästi. Tämä

johtuu siitä, että halukkuutta sitoutua asetettuihin jäsenyyssehtoihin pidetään riittävän voimakkaana ilmaisuna halusta sitoutua “yhteisiin arvoihin”. Tosin esimerkiksi EN:n ihmisoikeussopimuksen seuraamusjärjestelmän kehittyminen tehostaa ihmisoikeuksien täytäntöönpanoa. Tärkeiden arvojen määrittely jää kuitenkin usein tuomioistuimien ja valtioiden toimeenpanevien elinten tehtäväksi. Lisäksi ihmisoikeudet eivät ole aina itse ulossulkemisen kriteeri, vaan toiset kriteerit rajaavat ihmisoikeuksien universaalisuutta. Siten on vaarana, että ihmisoikeuksien universaalisuutta rajoittavat kriteerit toistuvat kansainvälisellä tasolla rajaten kriteerien ulkopuolelle jääviä ryhmiä ihmisoikeuksien sovellettavuuden ulkopuolelle.

LÄHTEET

- Agamben, Giorgio. 2001. Keinot vailla päämäärää. Reunamerkitöjä politiikasta. Suom. Juhani Vähämäki. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Anghie, Anthony. 1999. Finding the Peripheries: Sovereignty and Colonialism in Nineteenth-Century International Law. *Harvard International Law Journal* Vol. 40 No 1 Winter 1999, 1-80.
- Arendt, Hannah. 1962. *The Origins of Totalitarianism*. Lontoo: Allen & Unwin.
- Bader, Veit. 1995. Citizenship and Exclusion. *Political Theory* Vol. 23 No 2 May 1995, 211-246.
- Bader, Veit. 1997. The Cultural Conditions of Transnational Citizenship. *Political Theory* Vol. 25 No 6 December 1997, 771-813
- Ball, Terence. 1988. *Transforming Political Discourse: Political Theory & Critical Conceptual History*. Oxford: Blackwell.
- Dal Lago, Alessandro. 1999. Epähenkilöt. *Tiede & Edistys* 4/99, 265-289.
- Donnelly, Jack. 1998a. Human Rights: A New Standard of Civilization? *International Affairs* Vol.74 No 1 January 1998, 1-24.
- Donnelly, Jack. 1998b. Unfinished Business. *Political Science & Politics* Vol. xxxi No 3 September 1998, 530-534.
- Drzewicki, Krzysztof. 1999a. Internationalization of Human Rights and Their Juridization. Teoksessa Raija Hanski & Markku Suksi (toim.) *An Introduction to the International Protection of Human Rights. A Textbook*. 2. uudistettu painos. Institute for Human Rights. Turku: Åbo Akademi University 1999, 25-47.
- Drzewicki, Krzysztof. 1999b. The United Nations Charter and the Universal Declaration of Human Rights. Teoksessa Raija Hanski & Markku Suksi (toim.) *An Introduction to the International Protection of Human Rights. A Textbook*. 2. uudistettu painos. Institute for Human Rights. Turku: Åbo Akademi University, 65-78.
- Eide, Asbjorn. 1998. Ihmisoikeuksien väliset suhteet ja ihmisoikeuksien opettaminen. Teoksessa Marjut Helminen & K.J. Lång (toim.) *Kansainväliset ihmisoikeudet*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 35-53.
- Femia, Joseph V. 1988. An Historicist Critique of 'Revisionist' Methods for Studying the History of Ideas. Teoksessa James Tully (ed.) *Meaning and Context*, Quentin Skinner and his Critics. Cambridge: Polity Press, 156-175.

- Ferry, Luc. 1990. *Rights - the New Quarrel between the Ancients and the Moderns*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ferry, Luc. 1993. *Uusi ekologinen järjestys - Puu, eläin, ihminen*. Suom. J. Lehtinen. Espoo: Expertise.
- Forsythe, David P. 1998. *Human rights Fifty Years after the Universal Declaration*. *Political Science & Politics The Rebel: An Essay on Man in Revolt* Vol. xxxi No 3 September 1998, 507-511.
- Fredman, Markku. 1997. *Ihmisoikeudet meillä ja muualla*. Advokaatti 4/1997, pääkirjoitus.
- Gaete, Roland. 1991. *Postmodernism and Human Rights: Some insidious questions*. *Law and Critique* Vol. II No 2 1991, 149-170.
- Hallberg, Pekka. 1999. *Perusoikeusjärjestelmä*. Teoksessa P. Hallberg, H. Karapuu, M. Scheinin, K. Tuori, V-P. Viljanen. WSLT. Helsinki: WSOY, 31-58.
- Hannikainen, Lauri. 1996. *Vähemmistöjen suojele kansainvälisessä oikeudessa 1990-luvulla*. Teoksessa T. Dahlgren, J. Kortteinen, K.J. Lång, M. Pentikäinen & M. Scheinin (toim.) *Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa*. 2. painos. Ihmisoikeusliitto r.y.:n julkaisusarja N:o 4. Helsinki: Yliopistopaino Helsinki University Press, 32-55.
- Held, David. 1995. *Democracy and the Global Order - From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Henkin, Louis. 1998. *The Universal Declaration and the US Constitution*. *Political Science & Politics* Vol. xxxi No 3 September 1998, 512-515.
- Ihmisoikeudet - sata kansainvälistä asiakirjaa*. 1995. 2. uud. painos. Ihmisoikeusliiton julkaisuja. Helsinki: Painatuskeskus.
- Johansson, Frank. 1997. *Impivaaralaisuudesta aktiiviseen ihmisoikeuspolitiikkaan*. *Ulkopolitiikka* 2/1997, 22-23.
- Jyränki, Antero. 1994. *Valta ja vapaus*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Keränen, Marja. 1998. *Universalismi, kontekstualismi ja refleksiivisyys*. Teoksessa Parvikko, Palonen & Eräsaari (toim.) *Politiikka pois paikoiltaan - Juhlakirja Sakari Hämmiselle*. Jyväskylän yliopisto Valtio-opin julkaisuja 73, 64-76.
- Kuper, Andrew. 2000. *Rawlsian Global Justice: beyond *The Law of Peoples* to a Cosmopolitan law of Persons*. *Political Theory* Vol. 28 No. 5 October 2000, 640-674.
- Lagerspetz, Eerik. 1996. *Maailmanpolitiikan etiikka Augustinuksesta Hegeliin*. Teoksessa Lagerspetz, Patomäki, Räikkä (toim.) *Maailmanpolitiikan moraali*. Helsinki: Edita, 7-48.

- Lehtimaja, Lauri. 1987. Ihmisoikeudet juristin näkökulmasta. Teoksessa Kristian Myntti (red.) *Finländska Mänskorättisperspektiv*. Åbo. Insitutet för mänskilka rättigheter Ser. A:242 Publikation nr. 5, 1-9.
- Lindgren, Alves. 2000. The Declaration of Human Rights in Postmodernity. *Human Rights Quarterly* Vol.22 2000, 479-500.
- Luke, Timothy W. 1990. *Social Theory and Modernity - Critique, Dissent, and Revolution*. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Luoto, Jari.1997. *Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet - Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985-1995*. Tampere: Gaudeamus.
- Maxwell, Mary. 1990. *Morality Among Nations - an evolutionary view*. Albany: State University of New York Press.
- Morsink, Johannes. 1993. World War Two and The Universal Declaration. *Human Rights Quarterly* Vol. 15, No 2 1993, 357-405.
- Mouffe, Chantal. 1997. *The Return of the Political*. 2nd. impr. London: Verso.
- Nieminen, Liisa. 1988. Ihmisoikeuksien historiaa. Teoksessa Marjut Helminen & K.J. Lång (toim.). *Kansainväliset ihmisoikeudet*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus, 11- 34.
- Nieminen, Liisa. 1992. Objektista subjektiksi. Teoksessa Riitta Turunen (toim.) *Naisnäkökulmia oikeuteen*. Tampere: Gaudeamus, 58-84.
- Nousiainen, Kevät. 1992. Oikeuden systeemi ja naisen arki. Teoksessa Riitta Turunen (toim.) *Naisnäkökulmia oikeuteen*. Tampere: Gaudeamus, 15-57.
- Palonen, Kari. 1988. *Tekstistä politiikkaan*. Tampere: Vastapaino.
- Palonen, Kari. 1996. Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Teoksessa Palonen & Summa (toim.) *Pelkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 137-159.
- Palonen, Kari. 1998. Ovatko käsitteet jäädyttäjiä vai jäänmurtajia? Teoksessa Parvikko, Palonen & Eräsaari (toim.) *Politiikka pois paikoiltaan - Juhlakirja Sakari Hänniselle*. Jyväskylän yliopisto. *Valtio-opin julkaisu* 73, 171-185.
- Parvikko, Tuija. 1998. Populaarikulttuuri julkisen keskustelun paikkana. *Politiikka* 40:4 1998, 257-260.
- Pellonpää, Matti. 1996. *Euroopan ihmisoikeussopimus*. 2. uudistettu painos. Lakimiesliiton Kustannus Helsinki: Gummerus.
- Pellonpää, Matti. 1997. *Euroopan ihmisoikeussopimus vuoden 1997 alkaessa*. Lakimies 1/1997, 3-16.

- Piechowiak, Marek. 1999. What are Human Rights? Teoksessa Raija Hanski & Markku Suksi (toim.) *An Introduction to the International Protection of Human Rights. A Textbook*. 2. uudistettu painos. Institute for Human Rights. Turku: Åbo Akademi University, 3-14.
- Pohjolainen, Anna-Elina. 1999. Ihmisoikeudet odottavat toteutumistaan. Teoksessa Kantola et al. *Maailman tila ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus, 221-269.
- Popper, Karl R. 1995. *Arvauksia ja kumoamisia - Tieteellisen tiedon kasvu*. Alkuteos 1963. Suom. Eero Eerola. Helsinki: Gaudeamus.
- Rawls, John. 1988. *Oikeudenmukaisuusteoria*. Suom. T. Pursiainen. Juva: WSOY.
- Rawls, John. 1999. *The Law of Peoples with "the idea of public reason revisited"*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Räikkä, Jyrki. 1997. Ihmisoikeudet vapailla markkinoilla. *Ulkopolitiikka* 2/1997, pääkirjoitus.
- Sarhimaa, Johanna. 1998. John Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriasta ja poliittisesta liberalismista. Teoksessa Räsänen & Korhonen (toim.) *Vai pelkkää retoriikkaa?* 4 - Runous, runoilu ja teorian kauneus. Jyväskylän yliopisto. *Valtio-opin julkaisuja* 72, 151-164.
- Scheinin, Martin. 1999. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen ihmisoikeusjärjestelmä. Teoksessa *Perusoikeudet*. P. Hallberg, H. Karapuu, M. Scheinin, K. Tuori, V-P. Viljanen. WSLT. Helsinki: WSOY, 187-203.
- Scheinin, Martin. 2000. Vaarallista piittamattomuutta turvapaikanhakijan oikeusturvasta. *Monitori* 3/2000, 4-5.
- Sikkink, Kathryn. 1998. *Transnational Politics, International Relations Theory, and Human Rights*. *Political Science & Politics* Vol. xxxi No 3 September 1998, 517-520.
- Stamatis, Costas M. 1994. *Justice without Law: a Postmodernist Paradox*. *Law and Critique* Vol. V No 2 1994, 265-284.
- Summa, Hilka. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Teoksessa *Palonen & Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa - tutkimuksen ja retoriikan politiikat*. Tampere: Vastapaino, 51-83.
- Tanner, Arno. 2000. *Keski- ja Itä-Euroopan romanit*. Ulkomaalaisviraston julkaisuja 2. Helsinki: Edita.
- Törnudd, Klaus. 1998. Ihmisoikeudet Suomen ulkopoliitikassa (arvostelu kirjasta J. Luoto 1997. *Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet - Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985-1995*. Tampere: Gaudeamus). *Ulkopolitiikka* 1/98, 85-87.

Ulkoasianministeriön julkaisuja 12/1998. Ulkoasianministeri Tarja Halosen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspoltitiikasta 11.11.1998.

Ulkoasianministeriön julkaisuja 9/2000. Ulkoasiainministeri Erkki Tuomiojan eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle antama selvitys Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta 29.11.2000.

Verhoeven, Amaryllis. 1998. How Democratic Need European Union Members Be? Some Thoughts after Amsterdam. European Law Review Vol. 23 No 3 June 1998, 217-234.

Vogt, Henry. 2000. ETYJ:n ihmimillisen ulottuvuuden täytäntöönpanokokous. Ihmisoikeusraportti 4/2000, 14-5.

Wallin, Risto. 1999. (arvostelu kirjasta J. Luoto 1997. Ulkopoliittika ja ihmisoikeudet - Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985-1995. Tampere: Gaudeamus). Poliittika 41:1 1999, 66-68.

Weber, Max. 1995. The Russian Revolutions. Käänt. ja toim. Gordon C. Wells & Peter Baehr. Cambrigde: Polity Press.

Zajadto, Jerzy. 1999. Human Dignity and Human rights. Teoksessa Raija Hanski & Markku Suksi (toim.) An Introduction to the International Protection of Human Rights. A Textbook. 2. uudistettu painos. Institute for Human Rights. Turku: Åbo Akademi University, 15-24.

PAINAMATTOMATLÄHTEET

EU Annual Report on Human Rights. Saatu henkilökohtaisesti Suomen ulkoasianministeriöstä 5.6.2000. Kattaa ajan 1.6.1998-30.6.1999.

SANOMALEHTILÄHTEET

Helsingin Sanomat 3.12.1998. "Suomen ihmisoikeustilanteessa vallitsee kaksi totuutta"

Helsingin Sanomat 12.7.2000. "Kiina kiisti ihmisoikeusloukkaukset"

Helsingin Sanomat 26.10.2000. "Kylmän sodan aikana Pohjoismaiden yhteistyö ratkaisevan tärkeä"

Helsingin Sanomat 25.1.2001. "Halonon ehdottaa Venäjälle välitavoitteita EN:n vaatimuksiin"

Helsingin Sanomat 26.1.2001. "Euroopan neuvosto taipui Venäjän edessä pelkkiin moitteisiin"

Helsingin Sanomat 28.2.2001. "Kiina kävi vastaiskuun ihmisoikeustaistelussa"

Helsingin Sanomat 28.2.2001. "Amerikan kurjuus Pekingin silmin"

Helsingin Sanomat 24.4.2001. "Ukraina saamassa ihmisoikeuksien loukkaamisesta varoituksen"

- Helsingin Sanomat 24.4.2001. Hautamäki, Jaakko. "Erotellaan mutta ei eroteta"
- Helsingin Sanomat 27.4.2001. "EN huomautti Ukrainaa ihmisoikeuksista"
- Helsingin Sanomat 7.6.2001. "EN:n ihmisoikeusvaltuutettu aprikoi ulkomaalaisten pikakäännystä Suomesta"
- Keskisuomalainen 2.9.1998. "Eduskunta saa Haloselta selonteon"

SÄHKÖISET LÄHTEET

- Amnesty International Annual Report 2001. Slovakian romaneihin kohdistetut ihmisoikeusrikkomukset. Saatavilla [www.muodossa: <http://web.amnesty.org/web/ar2001.nsf/webeurcountries/SLOVAKIA?OpenDocument>](http://web.amnesty.org/web/ar2001.nsf/webeurcountries/SLOVAKIA?OpenDocument). Tarkistettu 21.11.2001.
- Human rights Watch World Annual Report 2001. Slovakian romaneihin kohdistuneet Ihmisoikeusrikkomukset. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.hrw.org/wr2k1/europe/slovakia.html>](http://www.muodossa: <http://www.hrw.org/wr2k1/europe/slovakia.html). Tarkistettu 21.11.2001.
- Paavo Lipposen I hallituksen ohjelma. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.vn.fi;Paavo](http://www.muodossa: <http://www.vn.fi;Paavo) Lipposen I hallituksen ohjelma<. Tarkistettu 21.11.2001
- Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.vn.fi;Paavo](http://www.muodossa: <http://www.vn.fi;Paavo) Lipposen II hallituksen ohjelma<. Tarkistettu 21.11.2001
- Ulkoministeri Erkki Tuomiojan selonteko Suomen hallituksen ihmisoikeuspolitiikasta. Kuulemistilaisuus 3.10.2000. Saatavilla [www-muodossa: <http://formin.finland.fi/finnish/>](http://www.muodossa: <http://formin.finland.fi/finnish/>). Tarkistettu 21.11.2001
- Ulkomaalaisvirasto. Turvapaikanhakijat, suurimmat ryhmät. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.uvi.fi/ajankoht.html>](http://www.muodossa: <http://www.uvi.fi/ajankoht.html). Tarkistettu 21.11.2001
- Ulkomaalaisviraston tehtävät. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.uvi.fi/ulkovi.html>](http://www.muodossa: <http://www.uvi.fi/ulkovi.html). Tarkistettu 21.11.2001.
- Ulkomaalaislaki. Saatavilla [www-muodossa \[tiedosto pfd-palvelimella\]: <http://www.uvi.fi/lait.html >](http://www.muodossa [tiedosto pfd-palvelimella]: <http://www.uvi.fi/lait.html). Tarkistettu 21.11.2001.
- Turvapaikkahakijoiden oikeusturva vaarassa. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.pakolaisneuvonta.fi/ajankohtaista.html>](http://www.muodossa: <http://www.pakolaisneuvonta.fi/ajankohtaista.html). Tarkistettu 21.11.2001.
- Järjestöt ulkomaalaislain muutosesityksestä 29.3.2000. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.pakolaisneuvonta.fi/jarjestot_ulkomaalaislain_muutosesityksesta.html>](http://www.muodossa: <http://www.pakolaisneuvonta.fi/jarjestot_ulkomaalaislain_muutosesityksesta.html). Tarkistettu 21.11.2001.
- The Vienna Declaration 1993. Saatavilla [www-muodossa: <http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument>](http://www.muodossa: <http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument). Tarkistettu 21.11.2001.